

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH
INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

3-4

ČN 40 (LXVII)
AH 1994
SS 0139-570X

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD
SLOVENSKÁ AKADEMIA PŮDOHOSPODÁRSKÝCH VIED

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

VOLUME 40 (LXVII)

REDAKČNÍ RADA – EDITORIAL BOARD

Předseda - Chairman

Doc. ing. Vladimír J e n í č e k , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Členové - Members

Ing. Gejza B l a s , CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav B u c h t a , CSc., (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Juraj C v e č k o , CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Doc. ing. Josef F o j t l , CSc. (Praha, ČR)

Prof. ing. Jan H r o n , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc., (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Prof. ing. Félix H u t n í k , DrSc. (Bratislava, SR)

Ing. Karel J a n o t k a , CSc. (Region odboru MZ ČR, Pardubice, ČR)

Ing. Josef K r a u s , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Doc. ing. Jaroslav M a c h , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Prof. ing. Zdeněk P o d ě b r a d s k ý , CSc. (Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha - Uhřetěves, ČR)

Ing. Bohumil P r o u z a , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. ing. František S t ř e l e č e k , CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Š i n d l á ř o v á (Vysoká škola zemědělská, Bmo, ČR)

Prof. ing. Karel V i n o h r a d s k ý , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Bmo, ČR)

Prof. ing. Jozef V i š ň o v s k ý , CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena R o t t o v á

© Institute of Agricultural and Food Information, Prague 1994

PROBLÉMY AGRÁRNEJ POLITIKY V STREDOEURÓPSKÝCH PRECHODOVÝCH EKONOMIKÁCH

Pod týmto názvom sa 10. až 12. decembra 1993 konala v Bratislave medzinárodná konferencia, ktorú usporiadal Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v rámci riešenia štátneho vedecko-technického projektu Konceptia agrárnej politiky a transformácia vlastníckych vzťahov.

Cieľom konferencie bolo umožniť vedeckú výmenu názorov na priebeh transformácie poľnohospodárstva vo vybraných stredoeurópskych krajinách (v nových spolkových krajinách Nemecka, v Poľsku, Maďarsku, v Českej republike a v Slovenskej republike) ako aj na problémy adaptácie agrárneho sektora na podmienky Európskej únie a jej reformy agrárnej politiky. Súčasne išlo o sústredenie poznatkov o:

- cieľoch a nástrojoch poľnohospodárskych politík v krajinách s trhovou ekonomikou (na príklade Rakúska, Európskeho spoločenstva, USA),*
- situácii na medzinárodných agrárnych trhoch,*
- metodických postupoch analýzy a prognózy agrárnej politiky, ktoré by mohli byť užitočné pri formovaní zámerov a inštrumentária agrárnej politiky v krajinách s prechodovou ekonomikou.*

Účastníkmi konferencie boli výskumní pracovníci z odvetvových ekonomických ústavov a vysokých škôl, ako aj zástupcovia vládnych orgánov uvedených krajín, zodpovedných za realizáciu poľnohospodárskej politiky. Táto skladba účastníkov vytvorila predpoklady pre dialóg predstaviteľov vedecko-výskumnej sféry a sféry praktickej politiky, a to tak v medzinárodnom, ako aj národnom kontexte.

V tomto čísle časopisu publikujeme všetky príspevky, ktoré odznali na uvedenej konferencii, a to v jazykoch, v ktorých boli prednesené. Domnievame sa, že obsahujú cenný poznatkový materiál, ktorý má nielen informačnú hodnotu pre všetkých, ktorí sa zaujímajú o problematiku agrárnej politiky, ale mohol by byť aj určitým východiskom pre prípadný medzinárodný komparatívny výskum a vládne poradenstvo.

Z hľadiska tematického zamerania sa publikované príspevky zaoberajú všeobecným hodnotením priebehu ekonomických reforiem v agrárnom sektore, problémami koncepcie a stratégie agrárnej politiky v konkrétnych podmienkach jednotlivých krajín, otázkami špeciálnych segmentov agrárnej politiky a ich inštrumentária, ako je oblasť cenovej politiky, obchodnej politiky, kapitálového trhu a finančnej politiky, legislatívy, vládnej dotačnej politiky a pod. Z pochopiteľných dôvodov sa značná pozornosť venuje problematike poľnohospodárstva v okrajových produkčných oblastiach

a otázkam dôchodkovej disparity. Príspevky metodologického charakteru reagujú na zjavnú potrebu osvojenia si „technológie“ analýz a prognóz agrárneho vývoja, bežne využívané na univerzitných a iných pracoviskách vo vyspelých krajinách.

V tomto vstupnom príspevku si nekladíme za cieľ jednotlivo predstavovať ani hodnotiť publikované práce. Dovoľme si len jednu zovšeobecňujúcu poznámku.

Napriek podstatným rozdielom, ktoré charakterizujú hospodársku situáciu a z nej vyplývajúce makroekonomické podmienky, ako aj inštitucionálne systémy verejného usmerňovania ekonomiky agrárneho sektora krajín s rozvinutou trhovou ekonomikou a krajín usilujúcich sa o prechod k tomuto systému, možno konštatovať nápadnú zhodu v základnom probléme, a to je spor o paradigmu budúceho vývoja poľnohospodárstva. Spor medzi prístupom, vyznávajúcim hodnoty voľného trhu a slobodnej súťaže, a prístupom, opierajúcim sa o hodnoty harmonickej integrácie poľnohospodárskej výroby do ekologicko-sociálne vyváženého systému. Ako sa konštatovalo aj v diskusii, rozhodnutie tohto sporu je otázkou dosiahnutia národného konsenzu, teda vecou politickou. Je len prirodzené, že riešenie tejto otázky podstatne ovplyvňujú disponibilné zdroje národnej ekonomiky, či ekonomiky hospodárskych zoskupení, ako aj historicky utvárané typy agrárnej štruktúry.

Uvažujeme o tom, že princíp globalizácie v agrárnom rozvoji, ktorý je, zdá sa, všeobecne prijímaný, súčasne naráža na skutočnosť rastúceho uvedomenia si agrárnej špecifickosti regiónov, ktoré sa v krátkej budúcnosti, napríklad v európskom, či stredoeurópskom regióne, nanovo sformujú bez ohľadu na sociálno-ekonomicky divergentný vývoj v určitom období.

Je zrejmé, že niet jedinej správnej cesty. Úlohou výskumu a poradenstva poskytovaného rozhodovacím subjektom je vecne a metodicky korektná analýza a variantné modelovanie dôsledkov jednotlivých agrárno-politických opatrení na vývoj v sektore.

Veríme, že tu publikované práce z konferencie Problémy agrárnej politiky v stredoeurópskych prechodových ekonomikách prispievajú k naplneniu tejto úlohy.

Ing. Gejza Blaž, CSc.

CIELE A NÁSTROJE AGRÁRNEJ POLITIKY SR

Slovenské poľnohospodárstvo a potravinársky trh v posledných rokoch socialistického vývoja boli charakterizované najmä vysokou podporou potravinovej spotreby. To, popri relatívne vysokej necenovej úhrade v poľnohospodárstve, viedlo k výraznej deformácii vzťahu medzi nákladmi na výrobu a ich cenovou úhradou, ktorý je v trhovom hospodárstve vzťahom rozhodujúcim. Ceny prakticky prestali byť meradlom vynaložených nákladov. Postupne až 60–70 % nákladov na potraviny bolo uhrádzovaných z mimocenových zdrojov.

Po cenovej liberalizácii, ktorá mala jednorazovo presunúť celú túto ťarchu podpory potravinovej spotreby i väčšiu časť podpory poľnohospodárskej výroby (subvencie), ale aj rast nákladov na vstupy do cien nastal šok, z ktorého sa poľnohospodárski výrobcovia ani konzumenti nespamätali dodnes.

Konzument zvyknutý na lacné potraviny, tlačенý rastom ďalších životných nákladov, nemohol akceptovať cenový skok o 100 a viac percent a reagoval obmedzením svojej spotreby, čo vzhľadom na vysokú dovtedajšiu spotrebu spojenú často s mrhaním, nebolo, najmä v prvej fáze, také ťažké. Neskôr to už išlo a ide často aj na úkor racionálnej výživy (mlieko).

Poľnohospodárski výrobcovia tak stáli pred dilemou redukovat' urýchlene svoje prebytočné výrobky i za ceny, ktoré boli hlboko pod ich výrobnými nákladmi a zároveň radikálne obmedzovať výrobu v záujme zabránení vytvárania ďalších prebytkov.

Stav, do ktorého sa takto naše poľnohospodárstvo za posledné tri roky dostalo, vyžaduje riešiť podstatu problému – a tým je plošná, všeobecná vysoká stratovosť podnikania na pôde, a to bez ohľadu na vlastníctvo a výrobné podmienky.

Tak ako v inom odvetví podnikania musí mať aj podnikateľ v poľnohospodárstve šancu dosiahnuť aspoň minimálnu mieru zisku. Keď však 90 a viac % podnikov je stratových, tak to znamená, že niečo nie je v poriadku v makroekonomických vzťahoch. Aj keby vina hneď bola v zlej štruktúre a neefektívnom hospodárení v podnikateľskej sfére, aj tak je to jav, s ktorým sa musí štát zaoberať.

Pri tvorbe agrárnej politiky bolo preto treba vychádzať z dvoch zásadných hľadísk:

1. Náprava vlastníckych vzťahov – privatizácia štátneho sektoru a transformácia PD.
2. Náprava ekonomického prostredia pre podnikanie v poľnohospodárstve.

Teda rovnako dôležitým problémom z hľadiska ďalšej existencie ekonomicky efektívneho poľnohospodárstva na Slovensku je tak náprava vlastníckych vzťahov, ako aj náprava hodnotových relácií. Je to zásadná vec, ktorú sme pri tvorbe agrárnej politiky nemohli opomenúť.

Transformácia poľnohospodárskych družstiev, ktorá odstraňuje anonymitu vlastníctva a transparentňuje vzťah k vlastníctvu družstva prostredníctvom ma-

jetkových podielov, vytvára aj priestor pre radikálne zmeny v organizácii a riadení, vrátane vnútropodnikového systému. Otázka ďalšej perspektívnosti družstiev, ktorá sa často objavuje v súvislosti s ich transformáciou, nie je podstatná. Identifikáciou vlastníckych podielov sa sprehľadnili vlastnícke vzťahy a je vecou vlastníkov, či sa rozhodnú zostať v družstve, alebo z neho vystúpiť, či vytvoriť iný podnikateľský subjekt. To, že väčšina družstiev sa transformovala znovu na družstvá, je dôsledok predovšetkým nedostatku kapitálu na súkromné podnikanie a plošné neefektívnosti podnikania v poľnohospodárstve.

Pre úspešnú realizáciu premeny družstiev na efektívne podnikateľské subjekty bude potrebné u väčšiny družstiev uskutočniť náročný **proces vnútornej transformácie** orientovanej na zvýšenie podnikateľských aktivít využitím motivačného efektu vlastníckych vzťahov. Jednou z ciest iniciovania podnikateľských aktivít je zakladanie autonómnych podnikateľských jednotiek vo vnútri podniku, tvoriacich jeho organizačnú štruktúru.

Úspešnosť vnútornej transformácie je v rozhodujúcej miere závislá na schopnosti a ochote podnikového managementu uskutočniť decentralizáciu riadenia ako jednu z hlavných podmienok podnikateľskej iniciatívy a ekonomickej stimulácie.

Základný cieľ procesu **privatizácie** štátnych podnikov je podpora domácej podnikateľskej vrstvy v poľnohospodárstve. Ide však taktiež o reštrukturalizáciu podnikateľských subjektov pôsobiach v poľnohospodárstve s cieľom tvorby konkurenčného prostredia, lepšie prepojenie poľnohospodárskej prvovýroby so spracovateľským priemyslom, o umožnenie vstupu zahraničného kapitálu a ďalšie.

Priebeh privatizácie štátnych podnikov hospodáriacich na pôde negatívne ovplyvňuje nepriaznivá ekonomická situácia záujemcov o privatizáciu a problémy so získaním investičných a prevádzkových úverov, ale predovšetkým celková nepriaznivá situácia podnikania v poľnohospodárstve, ktorá je bariérou pre uplatnenie podnikateľských aktivít potenciálnych záujemcov.

A to je jeden z kľúčových problémov, ktorý z hľadiska krátkodobého i dlhodobého treba riešiť – **náprava ekonomického prostredia pre podnikanie v poľnohospodárstve**.

Ukázala sa veľmi nereálnou predstava, že odvetvie s takou malou flexibilitou, akým poľnohospodárstvo nesporne je, je schopné adaptovať sa na podmienky zmenené o rádove 60–70 % a viac za jeden, či dva roky.

Je to vec miery. Reštrikčná miera tlaku na poľnohospodárstvo musí byť taká, aby na jednej strane subjekty poľnohospodárskej prvovýroby zmenili spôsob svojho chovania (aby sa chovali efektívnejšie), ale na druhej strane im musí byť daný priestor na dosiahnutie minimálnej miery zisku, ak sa tak budú chovať. Tento tlak musí zlikvidovať zlé podniky, ale nesmie likvidovať plošne. Nemôže fungovať trh a súťaživosť, ak neexistuje motivácia.

Aby mohol západoeurópsky potravinový trh obstáť v silnej konkurencii svetového trhu potravín, aby teda fungoval medzinárodný trh, dotujú tieto štáty svoju

poľnohospodársku výrobu zhruba 40–50 %, to je viac, ako sme dotovali my pred rokom 1989 (ak neberieme do úvahy subvencovanie spotreby potravín zápornou obrátovou daňou).

Už sedem rokov trvajú rokovania GATT o zliberalizácii poľnohospodársko-potravinárskeho obchodu. Počíta sa určitým obdobím prispôsobovania – s etapami. Prvá etapa – zníženie subvenčnej podpory o 36 % sa má uskutočniť v priebehu 5 rokov. My sme zrušili celú zápornú daň na potraviny, ktorá predstavovala v priemere 30–35 % ceny potravín zo dňa na deň a subvenčnú podporu do poľnohospodárstva na 1/3 v priebehu 2 rokov, a to pri náraste vstupov o 100 % a viac.

Rakúske poľnohospodárstvo, ktoré má oveľa bližšie k trhovej ekonomike, si vyhradilo na harmonizáciu s Európskym spoločenstvom minimálne 5 rokov.

Problémy komplikuje ďalej skutočnosť, že zatiaľ nefunguje trhová infraštruktúra ani v legislatívnej oblasti ani v inštitucionálnej sfére. Rozpadol sa informačný systém, ktorý je v trhovej ekonomike rozhodujúci. Len pomaly sa utvárala funkčná podnikateľská samospráva, málo funkčný je bankový a peňažný systém.

Treba tiež pripomenúť, že úpadok poľnohospodárstva prebieha súčasne s útlmom priemyselnej výroby o viac ako 1/3, čo na jednej strane nedovoľuje problém poľnohospodárstva riešiť jednorazovými opatreniami zo štátnych zdrojov, na druhej strane však spochybňuje ponúkajúce sa riešenie – zlikvidovať naše vlastné poľnohospodárstvo, alebo aspoň jeho podstatnú časť a zabezpečiť „lacné“ potraviny dovozom zo zahraničia.

Spoločenský význam poľnohospodárskej prvovýroby je podstatne širší ako jeho príspevok k tvorbe hrubého domáceho produktu, na ktorom sa podieľa približne 6–7 %. Je to dané tým, že poľnohospodárska výroba a výroba potravín nemá u nás len ekonomické dimenzie, ale aj dimenzie sociálne, strategické, regionálne, ekologické a krajínotvorné. Nemožno riešiť problém efektívnosti poľnohospodárstva separátne bez ohľadu na tieto súvislosti.

Dlhodobé smerovanie agrárnej politiky a systémové opatrenia na zvrátenie súčasného stavu recesie poľnohospodárstva na Slovensku boli formulované v Konceptii agrárnej politiky Slovenskej republiky, ktorú prerokoval a schválil slovenský parlament. Poľnohospodárstvo bolo deklarované ako priorita hospodárskej politiky štátu.

Vychádzajúc zo všeobecných potrieb spoločnosti a úloh poľnohospodárstva bude agrárna politika Slovenska dlhodobo orientovaná na zhruba rovnaké hlavné strategické ciele, aké majú ostatné vyspelé štáty:

- **Zabezpečenie potravinovej bezpečnosti štátu, zdravej výživy a výživovej dostatočnosti obyvateľstva.**
- **Ekonomickú stabilitu, dôchodkovú primeranosť poľnohospodárstva a regionálne vyvážený rozvoj.**
- **Zveľaďovanie a ochranu poľnohospodárskej pôdy, ekologické hospodárenie v krajine, zamedzovanie vstupu cudzorodých látok do potravinového reťazca.**

- **Zachovanie poľnohospodárstva v nekonkurenčných, najmä horských oblastiach ako základnej podmienky rozvoja krajinotvorných, ekologických a sociálnych funkcií a aktivít a zachovania vidieckeho osídlenia.**

Dlhodobým a trvalým cieľom agrárnej politiky je hospodárne využitie potenciálu poľnohospodárskej pôdy, disponibilných výrobných a ľudských zdrojov na výrobu potravín a nepotravinárskych surovín, pri plnom rešpektovaní ekologických požiadaviek a potrieb ochrany krajiny a udržania vidieckeho osídlenia.

Poľnohospodárstvo bolo deklarované ako priorita hospodárskej politiky štátu.

Základnou krátkodobou nutnosťou v súčasnosti je **zastaviť proces rozpadu poľnohospodárstva, zamedziť ďalšej gradácii problémov a dosiahnuť**, aby počet reprodukovaniashopných podnikateľských subjektov s primeranou dôchodkovosťou v priebehu 2–3 rokov dosiahol minimálne 80–90% podiel tak, ako je to bežné v trhovách ekonomikách.

Jedným z najzávažnejších, akútnych problémov riešenia súčasného stavu slovenského poľnohospodárstva je problém úhrady nákladov na výrobu. Tu ale stojíme pred dilemou: jednorazové zvýšenie cien na úroveň nutnej úhrady, to znamená 25–30 % – by pri súčasných možnostiach kúpnej sily viedlo k umocneniu odbytovej krízy. Na druhej strane však v necenovej oblasti nie sú na riešenie potrebné rozpočtové zdroje.

Na postupnú nápravu ekonomického prostredia v poľnohospodárstve možno preto využiť len účelné systémové smerovanie **ekonomických, legislatívnych, organizačných a obchodných nástrojov.**

V oblasti **ekonomických nástrojov** ide najmä o postupnú nápravu hodnotovej úhrady poľnohospodárskej produkcie to znamená:

- v cenovej oblasti** – zastavenie ďalšieho roztvárania „cenových nožníc“ systémom garantovaných a minimálnych cien u vybraných hlavných poľnohospodárskych výrobkov („pevná cena“ viazaná na množstevné kvóty u mlieka, minimálne garantované ceny u jatočného dobytku, obilia a jatočných ošípaných, prípadne ďalších, podľa rozhodnutia Fondu trhovej regulácie), vrátane ich pružnej valorizácie vo väzbe na pohyb cien vstupov, ale aj vecného usmerňovania cien výkonov vnútorného obchodu vo väzbe na garantované ceny;
- v úverovej politike** – zámerom a úlohou je spolu s ostatnými nástrojmi hospodárskej politiky vytvoriť také trhové prostredie, v ktorom poľnohospodársky prvovýrobca môže zaujať pozíciu vierohodného klienta a umožniť mu prístup k peniazom za podmienok obvyklých vo fungujúcich trhovách ekonomikách. Je to predovšetkým zabezpečenie obehu finančných zdrojov (zápočet pohľadávok a záväzkov, dodržiavanie platobnej disciplíny), sprístupnenie úverových zdrojov a reálne zohľadnenie osobitostí reprodukčného procesu poľnohospodárskej výroby v úrokovej miere.

Konkrétne sa predpokladá:

- poskytnúť zvýhodnené úvery na biologickú reprodukciu – teda na prevádzkové úvery, kde chceme orientovať časť dotačných zdrojov,
- sprístupniť a zlacniť nové úverové zdroje podnikateľom na pôde garanciami štátu a bonifikáciami úrokovej miery vybraných úverov prevádzkového i investičného charakteru – to považujeme za jeden z najdôležitejších problémov (záručný fond),
- odložiť časť úverového bremena z minulosti do budúcich období (u klientov, ktorí nie sú schopní zabezpečiť návratnosť, dôjde k ich odpisu pri konkurznom konaní),
- na riešenie zadlženosti a odblokovania pohybu peňazí sa navrhuje, aby po povinných zápočtoch k 1.1.1994, na základe osobitnej emisie cenných papierov, ostávajúce pohľadavky odkúpila Konsolidačná banka,
- otvorením osobitných úverových limitov rozšíriť systém zmenkových úverov s úrokovou sadzbou 6 %.

Na komplexnejšie, systémové riešenie obnovy a podporu rozvoja technického a technologického rozvoja v poľnohospodárstve, prostredníctvom záruk a pôžičiek so zvýhodneným úverom, zriaďujeme samostatnú finančnú a záručnú inštitúciu – **Podporný finančný fond Ministerstva pôdohospodárstva** (vytvorený jednak z dotačných zdrojov a jednak z výnosov privatizácie), ktorý by sa tiež podieľal na zaktívizovaní trhu s pôdou (poskytovaním nízkourokových dlhodobých úverov, 1–2% pôžičky);

- c) **v daňovej oblasti** – sa navrhuje uplatniť niektoré daňové úľavy (daňové prázdniny pre začínajúce podnikateľské subjekty a pod.) a časové zosúladenie platieb s tvorbou zdrojov v poľnohospodárstve, zosúladenie sadzieb u dane z nehnuteľnosti s Českou republikou; doriešiť nezrovnalosti a nejasnosti viacerých ustanovení zákona č. 286/1992 Zb. o dani z príjmov a zákona č. 222/92 Zb. o dani z pridanej hodnoty (oslobodenie majetkových podielov členov družstva). Z dlhodobejšieho hľadiska sa ukazuje potreba riešiť v daňovej oblasti napr. újmu za obmedzenia pri hospodárení v chránených oblastiach, nedoriešený je problém tzv. „zelenej nafty“;
- d) **v subvenčnej politike** došlo k výraznejšiemu kráteniu v schválenom štátnom rozpočte oproti pôvodným predpokladom. Ide o to, aby ich smerovanie bolo čo najviac orientované do konkrétnych rozvojových programov, či iných konkrétnych adresných aktivít, vrátane programov podpory rozvoja mimoprodukčných a ekologických funkcií poľnohospodárstva s orientáciou na reštrukturalizáciu a diverzifikáciu výroby v týchto oblastiach a zabezpečovanie mimoprodukčných aktivít (nepoľnohospodárska a nepotravinárska činnosť v okrajových regiónoch). Podstatnú časť dotačných prostriedkov chceme orientovať na bonifikáciu úrokovej miery prevádzkových a investičných úverov, vrátane zvýhodnenia úverovania špecifického biologického procesu.

Takýto cieľ sleduje aj presun časti prostriedkov do **Záručného fondu MP SR** (okrem zdrojov z privatizácie), o ktorom tu už bola reč. Významnú zložku dotačnej politiky tvoria tituly zamerané na motiváciu kvality produkcie a intenzifikačné vstupy (prémia na kvalitu u mlieka), vysokovýkonné osivá, plemenný materiál.

Zásadnou úlohou pre fungovanie efektívnych trhových vzťahov je **organizačné, legislatívne a inštitucionálne** usporiadanie domáceho agropotravinového trhu. Kľúčovou otázkou je uplatnenie domácej produkcie na trhu. Pri výrobe a predaji vybraných agropotravinárskych komodít uplatní sa systém trhových poriadkov, pod správou **Štátneho fondu trhovej regulácie**. Od 1. 1. 1994 začne takto fungovať trhový poriadok na mlieko a obilie a postupne sa bude takýto systém rozširovať na ďalšie strategické komodity (jatočný dobytok a mäso, cukrovú repu a cukor a olejiny, prípadne ďalšie). Pri ich realizácii budú mať významnú úlohu tiež samosprávne orgány a inštitúcie, ako sú **Slovenská poľnohospodárska a potravinárska komora** a jej členské zväzy a **komoditné burzy**. Fond trhovej regulácie sa bude musieť viac, ako tomu bolo doposiaľ, zapojiť účinnejšie do organizovania trhu s agropotravinárskymi výrobkami a to nielen vývozom prebytkov, ale aj aktívnou proexportnou politikou a organizovaním trhového prostredia na domacom trhu.

Mnoho vecí je ešte potrebné doriešiť v **oblasti legislatívy**. Za jednu zo základných úloh považujeme prijatie Zákona o poľnohospodárstve, v ktorom pôjde o kodifikáciu postavenia poľnohospodárstva v národnom hospodárstve a jeho vzťahu k štátnemu rozpočtu spolu s vymedzením legislatívnych rámcov agrárneho trhu. Ďalej sú to **Zákon o pôde** (o vlastníctve pozemkov), **ochrane zvierat**, **o potravinách**, ako aj legislatívne úpravy a vykonávacie predpisy k existujúcim právnym normám, napr.:

- nariadenie vlády o prenájme pôdy a poľnohospodárskych podnikov,
- vykonávacie predpisy k zákonu o konkurze a vyrovnaní,
- kodifikácia ďalších trhových poriadkov a pod.

Ďalšie rezervy a možné východiská vidíme:

- v urýchlení **transformácie a privatizácie** ako rozhodujúceho impulzu pre širšie uplatnenie podnikateľských aktivít a reštrukturalizácie výroby,
- v urýchlení **pôsobenia zákona o bankrote**, avšak s citlivým postupom pri jeho realizácii v špecifických podmienkach poľnohospodárskej výroby i s prihliadnutím na súčasné deformované hodnotové vzťahy spôsobujúce nesolventnosť viac ako 90 % podnikateľských subjektov,
- v doriešení podmienok **zapojenia ceny pôdy do hodnotových vzťahov** a rozvinutí trhu s pôdou (zapojením Slovenského pozemkového fondu a Podporného fondu MP SR).

V **zahraničnej výmene** došlo v posledných rokoch k výraznejšiemu nárastu nášho agrárneho vývozu, v dôsledku čoho sa tento po prvýkrát po dlhom období

podieľal aktívne na našej vývozno-dovoznej bilancii (asi 2,6 mld.). Treba povedať, že to bola akási „cnosť z núdze“. Išlo o likvidáciu prebytkov za každú cenu s intervenčnými dotáciami (pritom, žiaľ, často sa vyviezlo to lepšie a to horšie nám zostalo v maštaliach). Už v roku 1993 rátame s výrazným poklesom objemu vývozu, predikcia na rok 1994 je ešte nepriaznivejšia. Naopak v dôsledku neúrody treba rátať so zvýšením dovozu niektorých poľnohospodárskych tovarov (obilie, cukor, ale aj mlieko a mliečne výrobky).

Treba povedať, že hľadanie a nachádzanie exportných možností pre odbyt agrárnych a potravinárskych výrobkov je jednou z najvýznamnejších šancí ďalšieho rozvoja nášho poľnohospodárstva. Máme určité nesporné komparatívne výhody geografické i ekonomické (zatiaľ lacnejšie pracovné zdroje).

V teritoriálnom zameraní nášho zahraničného obchodu budú mať výraznejšie postavenie štáty s „nenасыtým trhom“ (najmä krajiny bývalého ZSSR), kde sme mali v minulosti významné miesto, ale v súčasnosti sem prenikajú konkurenčné krajiny za pomoci vysokých exportných dotácií.

Vzhľadom na recesiú v krajinách a silný protekcionizmus, nemožno očakávať väčšie nárasty exportu do krajín západnej Európy. I napriek uzavretým integračným dohodám (Európska dohoda o pridružení k ES) vytvárajú tieto krajiny dobré podmienky na zhodnotenie len u vybraných výrobkoch a neposkytujú výraznejšie kvantitatívne koncesie pre náš celkový export. V súčasnej situácii by uvoľnenie agropotravinárskeho trhu, v zmysle rokovaní GATT, našej výmene s týmito krajinami prospelo.

Sľubne sa rozvíjajú rokovania v rámci CEFTA (Višeγράdska dohoda).

Jedným z naliehavých problémov, ktorý sa dotýka nielen poľnohospodárstva, ale celej našej ekonomiky v transformačnom procese, je problém nedostatku informácií. **Informačný systém** založený na plošnom zbere ekonomicko-sociálnych a plánových informácií sa prakticky rozpadol. So vznikom nových podnikateľských subjektov sa stal nezvláduteľný v tej komplexnosti, ako fungoval predtým. Súčasný centrálny štatistický servis je nepružný, zdĺhavý a nepresný.

Bola spracovaná koncepcia informatiky, ktorá sa stále dopracováva. Zatiaľ tak tiež chýba koncepcia celoštátna, z ktorej by mala vychádzať a na ňu nadväzovať. V zásade sa ráta s tromi okruhmi informačných tokov:

- štátny informačný systém (ekonomicko-sociálne informácie Štatistického úradu, finančné informácie, colná štatistika),
- za veľmi dôležitú úlohu považujeme vybudovanie informačného systému agrárneho trhu – nadväzujúceho na systém trhových poriadkov a zabezpečujúci marketingové informácie o výrobe, nákupe a odbyte poľnohospodárskych produktov,
- osobitný systém výberových komplexných šetrení (náklady na výrobu, marginalita výrobných podmienok, regionálne problémy výroby a pod. – tu by sme taktiež chceli využiť pomoc PHARE, štatistického servisu Ministerstva poľnohospodárstva USA, resp. iných poradenských centier).

Súčasťou informačného systému je i oblasť vedeckotechnických informácií, poradenstva a vzdelávací systém.

Rámcové systémové riešenia z Koncepcie agrárnej politiky sa budú každoročne aktualizovať, konkretizovať a hodnotiť v „Zelenej správe“ rezortu, ktorá by mala byť zároveň zdôvodnením vzťahu tohto odvetvia v danom roku na štátny rozpočet. V septembri tohto roku bola takáto správa, so zámermi inštrumentária na rok 1994, prerokovaná vo vláde a v parlamente.

Zabezpečenie výživy obyvateľstva je jednou z prvoradých povinností štátu. Vzhľadom na súčasné vysoké prebytky potravín vo vyspelých štátoch Západnej Európy a Ameriky nehrozí síce v prípade kolapsu domácej produkcie potravín okamžitý nedostatok potravín. Celá naša ekonomika však zatiaľ nevytvára priestor na to aby sme mohli efektívnejšie zabezpečovať časť potravinových potrieb dovozom. Ťažko získané devízové prostriedky potrebuje naša ekonomika predovšetkým na zadováženie modernej technológie a zariadení.

Ak nechceme zostať chudobným príveskom na periférii bohatých štátov Európy so závislosťou na ich potravinových prebytkoch, musíme agrárny program Slovenska podriaďovať takým prioritám, ktoré povedú k využitiu našich komparatívnych výhod. Ide predovšetkým o **aktivizáciu nových foriem hospodárenia s využitím motivácie súkromnovlastníckej a podnikateľskej slobody, modernizáciu a prispôsobenie nákladne vybudovanej veľkovýrobnej základne, využitie výhodnej geografickej polohy Slovenska na križovatke Európy.**

*Ing. Anton P i t o ň á k ,
Ministerstvo pôdohospodárstva Slovenskej republiky, Bratislava, Slovenská republika*

POLICY IMPACTS ON AGRICULTURE OF FORMER GDR TERRITORIES

Three years after German unification the integration of the farm sector of the former GDR has made considerable progress, but the impact on German agricultural policy measures and priorities is still quite evident.

We all had to learn our lessons and to find out that the process of privatization and restructuring of an agricultural command economy into a social market economy which is part of the European Union (EU) is a very difficult task not to be achieved in a few years.

Just to remind you of the scope of the task: In the former GDR 90 percent of the agricultural area were allotted to 4,530 cooperative farms – with an average size of 4,500 ha or 1,500 livestock units on an average – and to 580 state-owned farms. The rest of 10 percent was cultivated by individual small producers mostly on a part-time basis after regular work.

In the West German Länder we have about 580,000 farms of more than 1 ha with an average size of 20 ha – including about 50 % part-time farms.

In only three years structures have changed radically (Tab. I). Gardening holdings included, there are now about 22,000 holdings in the new Länder.

The most important part of agricultural production is managed by only 10,252 full-time farms of different legal forms. Approx. 7,200 are run by natural persons, single family holdings or partnerships of a few families. These farms in almost all cases have been reestablished or newly founded.

Individual full-time farms reach an average size of 134 ha. Their legal status is similar to the 260,000 full-time family farms in West Germany with an average size of 32 ha.

3,041 holdings are managed by juridical persons (cooperatives, limited companies etc). The predecessors of these enterprises were in almost all cases the former LPGs which had to be converted into legal forms in conformity with West German law. Most of the LPGs were divided into several new holdings and in many cases they merged with other holdings. By this restructuring process the strict separation between crop farming and animal husbandry was reversed to a great degree. However, there still remain some livestock holdings without any crop production. The reestablished or newly founded family farms are rarely engaged in animal husbandry.

This fact is not in line with the political target of our government, i.e. close integration between animal husbandry and crop farming. New cooperatives are farming 1,522 hectares on an average, and thus they are the largest holdings. By far the biggest share of animal husbandry is accounted for by these enterprises.

Besides the above-mentioned 10,200 agricultural holdings run as full-time farms and juridical persons, these are 3,682 enterprises engaged in gardening or other businesses and about 8,000 part-time farms.

I. Structure of agricultural enterprises in the new Länder

	April 91	Autumn 1992		
		enterprises	percentage of agric. area	Ø area ha
Natural Persons	9,238	19,073	28.4	78
thereof individual enterprises	8,975	17,820	18.3	54
thereof agriculture	6,472	14,138	17.9	67
a.o. main source of income	—	5,958	15.2	134
horticulture	2,118	2,561	0.1	2.6
other indiv. enterp.	385	1,121	0.3	12
partnerships ¹	263	1,253	10.1	423
Juridical Persons	3,375	3,041	71.6	1,235
thereof Registered Cooperatives	478	1,433	41.6	1,522
Other Corporations ²	463	1,608	30.0	980
Production Cooperatives ³	2,434	—	—	—
Other Enterprises ⁴	246	—	—	—
Total	12,859	22,114	100.0	237

¹Partnerships under the Civil Code; General Partnerships. Limited Partnerships; ²Joint Stock Companies, Limited Liability Companies; ³Agricultural Production Cooperatives (LPG), Horticultural Production Cooperatives (GPG) and other Production Cooperatives; ⁴f.i. Estates, nurseries.

So, in German agriculture there is a totally new situation now: Whereas in the former FRG only natural persons ran individual family farms, we now experience all legal forms provided for by our law: public and private limited companies, cooperatives, limited partnerships and civil law associations.

Although in comparison to spring 1991 the number of individual family farms has almost doubled, the process of reconstituting the family farm structure is proceeding more slowly than expected, because

- few farmers in the East have enough capital to start or reconstitute a private farm of the size necessary,
- there is a lack of qualified people with comprehensive management experience (high degree of farm workers specialization in the East),
- of the difficulties in reconstituting property rights.

I will refer to these problems later on in my paper.

DEVELOPMENT OF PRODUCTION CAPACITIES

The adjustment to the market economy coincided with an enormous decrease of production capacities, above all in the livestock sector. Since 1989 bovine animals have been reduced by about 50 % and pig stocks by more than 63 % (see Tab. II). With regard to crop production, the production pattern changed evidently (i.e. decrease of potato growing area by two thirds). Extensive areas have been set aside (application year 1991: 360,000 ha, some 8.6 % of arable land).

The reduction of the agricultural labour force was drastic. Today approximately 200,000 persons are employed in East German agriculture which is about three labour units per 100 hectares.

This has to be compared with 848,000 agricultural workers, many of them female, in the former GDR. As a result of this drastic reduction we experience very high unemployment rates, especially of women, in rural areas of the new Länder.

Due to a distinct reduction of agricultural production, a far-reaching adjustment to the market has also been achieved. As a consequence of the reduction of livestock numbers there is an enormous decrease of milk and slaughter cattle production. At the same time a declining consumption of meat, butter and eggs can be observed. With regard to crop production there is an extraordinary progress in productivity (increase of cereal yields by 1.07 metric t/ha as compared with 1989 to reach about 5.5 t/ha in 1991, see Tab. III). The producer price level gradually approximates the level of the old Federal Länder, except for milk.

RECONSTITUTION OF PROPERTY RIGHTS

The reconstitution of property rights is not only a question of justice but also an inevitable precondition for re-creating a market economy. One of the most difficult problems to be solved was the assignment of capital having been accumulated in the LPGs to the members. When the old LPGs were dissolved or liquidated, the capital share had to be paid to the members.

In the case of conversion into other legal forms, each member had the right to withdraw and to be paid his share. This is particularly important because each member of the former LPG should have the chance to reestablish his own farm, as regulated by the „Agricultural Adjustment Act“. According to this law every member can claim the land and the buildings his family had to hand over to the LPG when they were forced to join it. If capital resources of the LPG are sufficient, a withdrawing member is entitled to claim

- the so-called „movable asset contribution“;
- a compensation for having had to lease the land to the LPG for more than 30 years;
- a compensation for his labour rendered to the LPG.

II. Livestock production in the new Länder

	1989	1990	1991	1992	1992/1989	1992/1991
	in 1,000 t				in %	
Meat production						
beef and veal	377.0	319.0	158.8	88.4	-76.5	-44.3
pork	1,316.7	1,100.0	589.4	461.0	-65.0	-21.8
Milk production	7,776.0	7,334.8	5,476.8	5,036.8	-35.2	-8.0
	share in German Production					
Meat production						
beef and veal	19.3	15.1	7.3	4.8	-	-
pork	29.4	24.7	15.0	12.5	-	-
Milk production	26.2	25.5	20.7	19.7	-	-
	in 1,000 heads					
Number of animals, Dec.						
Bovine animals	5,724.4	4,946.5	3,264.3	2,873.4 *	-49.8	-12.0
Pigs	12,012.7	8,783.2	4,701.6	4,408.0 *	-63.3	-6.2
Sheep	2,602.7	1,455.6	801.7	668.9 *	-74.3	-16.6
	share in German Production					
Number of animals, Dec.						
Bovine animals	28.2	25.4	19.1	17.7 *	-	-
Pigs	35.1	28.5	18.0	16.7 *	-	-
Sheep	62.9	44.9	32.2	29.1 *	-	-

* prediction

Capital assignment to the members of the former LPGs has caused much trouble and many quarrels in the villages. Many of the withdrawing members did not know their rights. Some of them were the victims of fraud. Many of the former LPG members giving up membership are in urgent need of money because they want to reestablish their farms and need very much investment capital. But many of them got nothing and lost the assets their parents had to contribute in the years 1950 to 1960 to the LPG because the LPG-owned capital was not sufficient or even zero and nothing could be distributed. Many LPGs were heavily indebted already on unification day, others ran into new or additional debts from then onwards until the end of 1991.

III. Crop production in the new Länder

Crop	1989	1990	1991	1992	1992/1989 in %	1992/1991 in %
area 1,000 ha						
Cereals	2,462	2,478	2,156	2,179	-11.5	+1.0
wheat	777	759	799	917	+18.0	+14.8
rye	624	643	345	306	-50.9	-11.3
barley	895	920	902	835	-6.6	-7.4
oat	143	134	65	57	-60.2	-13.4
Potatoes	431	337	117	109	-74.7	-6.9
Sugar beets	217	202	167	153	-29.6	-8.6
Rape	148	149	333	446	+202.0	+34.1
Vegetables	64	39	15	-	-	-
yield 100 kg per ha						
Cereals	44.0	47.2	54.7	41.9	-4.8	-23.4
wheat	44.8	55.2	59.7	46.1	+2.9	-22.8
rye	33.7	31.8	42.5	28.5	-15.4	-32.9
barley	52.3	52.2	56.2	43.4	-17.0	-22.8
oat	33.3	42.6	43.8	25.2	-24.3	-42.5
Potatoes	212.5	201.9	232.0	214.6	+1.0	-7.5
Sugar beets	286.5	360.5	364.3	214.6	+42.8	+12.3
Rape	28.4	24.6	28.9	23.9	-15.8	-17.3
Vegetables	193.7	153.8	198.8	-	-	-

In order to stabilize agriculture in the new Länder and to avoid too many bankruptcies, two measures were taken by the government dealing with the so-called „old debts“, imposed on the cooperative farms by the former GDR government – in many cases without any economic reason for the LPG, i.e. investments for infrastructural or social purposes covered in West Germany by public bodies as well as investments without any value under the new economic conditions.

An agency responsible for privatizing the former state-owned enterprises in East Germany (Treuhandanstalt) got the mandate to relieve the LPGs and their legal successors up to a total amount of 1.4 billion DM of 7.4 billion DM of old debts altogether.

In addition to the relief by the Treuhand, agricultural enterprises and enterprises associated with them are being granted balance sheet discharge of old debts. In this case banks will renounce the payment of the service of capital on old debts till the enterprises will have reached the break-even-point. In this case 20 % of the annual surplus has to be used for the service of capital.

PRIVATIZING AGENCY

It is settled in our Basic Law that the land expropriated in the framework of the land reform will not be restituted. The land expropriated after 1949, which means after the land reform, has to be restituted to the owners. All real estates expropriated were transferred to the Treuhandanstalt.

At present the THA holds in trust some 1.95 million ha of agricultural land and some 1.96 million ha of forest area. According to estimates the agricultural areas in question comprise 1.5 million parcels of land totalling 1.45 million ha formerly farmed by the LPGs, and about 400,000 ha hitherto used by state-owned farms. 1 million ha of agricultural land and 0.5 million ha of forest land are to be privatized; the rest is to be returned to the original owners, i.e. farmers having been expropriated from 1950 onwards, the former Länder (now the „new“ ones) or other regional authorities like towns and villages.

The first step of privatization is to lease the land on the basis of long-term leasing contracts.

In the second phase the land has to be sold. So far, conditions of selling are not defined.

Our Federal Constitutional Court has decided that land owners having been expropriated in the framework of the land reform have to get a compensation for their land which may only cover part of the value of the land they lost and which may be their former land, but not all of it. Presently our Parliament, the German Bundestag, is dealing with a bill providing only a small part of the real value for the original owners. But this bill was rejected in a parliamentary hearing for economic and juridical shortcomings.

The structure of future land ownership in the new Länder will depend to a great deal on who gets the leasing contracts now. Many applications have been submitted. But conflicts between the original owners and actual cultivators are very common. So we had to take a political decision about the ranking of the different groups of applicants. Basically, applicants with the best management concepts in terms of numbers of labour force and intended amount of investment capital will get the land. If there is no difference in the validity of the concepts, the land is leased according to the following order of priority:

1. Former owners who to reestablish their former farms or local members of the former LPG.

2. Corporate farms which were set up from the former LPG.
3. New settlers that come from outside the region, i.e. West Germany or other EU countries.

The future of existing enterprises shall not be jeopardized by taking away land they have farmed as yet. Tenants have to farm the land themselves, but exemptions are made.

Privatization of the food industry – especially in the sugar, starch and potato processing industries – is practically completed. Due to the fact that for many years new investments and the replacement of capital assets were absolutely insufficient, the food sector as a whole was in an extremely poor condition in the new Federal Länder. Therefore great efforts were taken in the framework of market structure promotion to improve and rationalize the processing and marketing of agricultural products. So this sector is better off now than most of the others.

INCOME AIDS AND STRUCTURAL POLICY

Income aids

Many agricultural holdings in the new Federal Länder would not have been able to bear the shock of transition to EC market conditions in August 1990 from one day to the other. In the years 1990 to 1992, they were therefore granted liquidity payments totalling 12 billion DM. At the request of the European Union which regards transitional payments as complying with the EU competition rules only, these payments have been reduced year by year and will end in 1995.

Structural policy

Agricultural structural policy in the Federal Republic of Germany is under the responsibility of both the Federal Government and the Federal Länder in the Joint scheme for the improvement of Agricultural Structures and Coastal Protection. As a rule, refunds 60 % of the expenditure incurred under this scheme. One of the most important measures of this scheme is the single farm investment aid. It is of great importance to agriculture particularly in the new Federal Länder as it enables farmers to obtain more capital at less cost.

The Federal Government is very much interested in achieving the goal that those farmers who lost their holdings in the wake of the so-called land reform or as a result of the compulsory collectivization be put into a position to become reestablished as individual farmers. It is important to set up holdings that will be competitive in the future. This requires sufficient production capacities and investments on a sound financial basis. All in all, reestablished farms can benefit from favourable credit terms (5 – 6 % reduction) for an investment volume of up to 850,000 DM. In

addition, they can receive a grant of 23,500 DM which is not tied to investments but is to offset the liquidity gap when starting a family farm.

The collective farms which are mainly the successors of the former LPGs can obtain a capital market loan of up to 3.15 million DM at reduced interest rates. The loan must not exceed 143,000 DM per labour unit. These measures do not comply with the overall rules of EU agricultural structure policy and are not co-financed from EU-funds. But the European Commission as well as our partners were easily convinced of the necessity for special regulations of the new Länder.

Since many farms in the new Länder have problems to provide the securities required for credits, the instrument of a loan guarantee was introduced. Under the single-farm investment aid scheme the Federal Government and the Länder provide for a guarantee for 80 % of the creditor's possible losses. The remaining 20 % are at the risk of the banks.

In 1992 the new Federal Länder started to grant aids to farmers in areas with natural handicaps according to the corresponding EU regulation. The area disadvantaged by nature according to this regulation covers about 50 % of the farmland in the new Länder. About 8,300 holdings farming these areas received 37,000 DM on an average in 1992. 300 million DM have been earmarked for this purpose.

The Joint Scheme for the Improvement of the Agricultural Structures and Coastal Protection provides a considerable variety of measures applied all over Germany. Let me only mention the land consolidation scheme and the voluntary land exchange program. Large plots (a characteristic feature of the countryside in many parts of the new Federal Länder) conceal that these areas frequently consist of many scattered small parcels in the hands of a large number of owners. Often the land of a "re-establisher" is situated in the middle of a 200 ha large parcel. Then the exchange of land is inevitable. It can be achieved in the framework of a land consolidation measure as well as by voluntary land exchange.

The Joint Scheme also comprises a measure called village renewal. Primarily it aims at the improvement of the infrastructure in villages and at the preservation and restoration of the buildings (a task which has been neglected by the authorities of the former GDR).

REGULATIONS FOR THE NEW LÄNDER AS A RESULT OF THE CAP REFORM

Basically the CAP reform consists of a remarkable decrease of producer prices and the simultaneous replacement of the abandoned income support effect of price policy by direct payments to the farmers. As a precondition for the income payments per hectare farmers have to set aside 15 % of their arable land. Two items of the reform were about to disadvantage agriculture in the new Länder:

- the provided distribution of income aids favours small farms

- income aids refer to numbers of animals or hectares of farmland in a past reference period when in the former German Democratic Republic agriculture still was operated under the communist regime.

In order to guarantee a just treatment of East German farmers, several important exemptions were made:

- the limit of 90 animals per holding eligible for the special premium for young male bovine animals does not apply to the new Länder. So the holdings which are sometimes very large can receive the premium which will amount to 212,- DM from 1995 onwards for all young male bovine animals they keep.
- the suckler cow premium is not restricted on a farm basis as it is in all other areas of the EU but is limited to 180,000 suckler cows in the new Federal Länder as a whole.
- the reference areas for arable crops, eligible for direct payments of 600 DM/ha on an average in the third year of reform (1995/96), were determined according to the West German production structure, thus taking into account that production patterns shifted in East Germany i.e. from potatoes and fodder crops to grain and oilseeds. The same was the case with reference yields as a basis for payments which were set up according to West German yields, soon to be reached in East Germany as a consequence of getting access to new technologies.

One problem in the future may be that East German farms will receive income aids to an amount that could lead to a critical discussion on income aid distribution. For instance, the cooperatives with more than 2,000 ha of grain will claim more than 1 million DM of income payments which is about 50,000 to 60,000 DM per unit of labour. So, it is to be expected that smaller West German farms will call for degressive payment or upper limits per holding.

Future developments

The majority of agricultural economists in Germany hold the view that agricultural holdings managed individually on an ownership or leasehold basis will be best suited to fulfil the many expectations that society has of agriculture as well as to meet the future challenges of the EU market. One highly controversial question still is whether the East German type of production cooperatives has a chance of survival (eventually in a different legal form) or whether the family farm type will finally prevail. In view of the agricultural structures in East Germany, of the historical conditions and of the wishes expressed by many farmers in the new Länder, the Federal Government is, however, also prepared to accept that forms of joint farm management will continue to play an important role.

The size of farms will be larger in the new Federal Länder than it is in the old Federal Länder and in the majority of the other countries of the EU. Not only market

policy but also structural policy will have to take these factors into account. There is no discrimination between individually run and corporate farms; but promoting measures must be suitable to their specific conditions and needs in order to give them all a fair chance.

The large holdings in East Germany will survive only if they succeed in reducing their labour force and if they are well managed. They have achieved labour reduction already to a great extent. But there is still a lack of entrepreneurial experience under market economy conditions. A big problem still is that banks are rather reluctant to give loans, particularly if the clarification of ownership rights has not yet been completed.

A number of shortcomings in the clarification of ownership rights is one of the reasons why the restructuring process in East Germany has proceeded more slowly than originally expected. The period of most intensive restructuring is over now. But it must be expected that still a considerable number of heavily indebted farms will go bankrupt.

It is very risky to reestablish a new family farm of the size needed to be competitive in the EU. There are few farmers who have the capital, the know-how and who are willing to take the risk of such a step. Therefore, it cannot be expected that the number of individually run farms will increase very rapidly. Thus, in the new Federal Länder we will have large cooperative farms as well as family farms in the future.

Regarding the agricultural structure in the new Länder in comparison to the rest of the EU, it can be assumed that in the long run when the problems of the restructuring process have been overcome there will be good prospects for East German agriculture. In addition to the good structure of the primary production, there will be a prosperous marketing and processing sector in East Germany, because it is based on a good structure, too, and will be operating on a very high technical level.

East German farmers are also operating close to the important markets. This applies less to the northern part of Mecklenburg-East-Pomerania but is evident in the densely populated southern part of Sachsen and around Berlin. It is quite evident that the restructuring process in East Germany will also yield rigorous impulses for a faster structural change in West Germany, too.

Let me finally ask whether there are lessons to be learnt from the „German case“ for Central European transition countries. There is little doubt that the integration of East German agriculture into the Federal Republic and the EU was a unique example of a total and abrupt transition from a command economy into a social market economy.

Market regulations and prices became effective from one day to another, institutional changes occurred in less than a year. East Germany had, in spite of all the

problems of transition, several advantages in contrast to Central European transition economies:

- East Germany is not confronted with severe budget restrictions to finance the transition process
- the new Länder have full access to the EU market support and structural measures and its common financing
- the adjustment process is also eased by a well-established social security system of the FRG
- conditions for investment – i.e. in the marketing sector – are favourable because the institutional and legal framework is clear and West German firms are ready to cooperate with East German partners or to invest in the East German food industry.

For these and other reasons the German example might be very informative but is not an easy model for other countries to be copied.

Some people complain that the transition process was too fast to avoid major disruption. This might have been the case. But we had no choice since there was no one willing to create a new economic border to control for instance different price levels and market flows inside Germany.

We had no choice but to jump into the cold water and to swim.

After surmounting present problems there are very good chances for East German agriculture in a still growing European Union.

I hope that in a couple of years and after a not so rapid transition period the same can be said for the Slovak Republic and other transition countries.

*Dr. Wilhelm Schopen,
Federal Ministry of Food, Agriculture and Forestry, Bonn, Germany*

INSTITUTE OF AGRICULTURAL AND FOOD INFORMATION
Slezská 7 CS 120 56 Praha 2 Czech Republic
Fax: (00422) 25 70 90

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Academy of Agricultural Sciences. The periodicals are published in the Czech or Slovak languages with long summaries in English or in English language with summaries in Czech or Slovak.

Subscription to these journals should be sent to the above-mentioned address.

Periodical	Number of	
	issues per year	pages
Rostlinná výroba (Plant Production)	12	96
Veterinární medicína (Veterinary Medicine)	12	64
Živočišná výroba (Animal Production)	12	96
Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics)	12	96
Lesnictví (Forestry)	12	96
Zemědělská technika (Agricultural Engineering)	4	80
Ochrana rostlin (Plant Protection)	4	80
Genetika a šlechtění (Genetics and Plant Breeding)	4	80
Zahradnictví (Horticultural Science)	4	80
Potravinářské vědy (Food Sciences)	6	80

ANALYSIS OF PRICE AND TRADE REGIME DURING THE REFORM OF HUNGARIAN AGRICULTURE

Hungarian agriculture has been in the process of transformation from the earlier state administered system toward a new one based on principles of market economy. Reforming of price and trade regime constitutes a substantial part of the necessary institutional changes which take place also in other East European countries. Reform steps taken in Hungarian price and trade policy from 1989 to 1992 have been briefly listed and commented in a previous paper.

(Mészáros 1992). This contribution wants to give a more detailed analysis of economic tendencies in the aforementioned reform periode and to assess their main impacts on Hungarian agricultural production and trade.

The former state administered price system was based on the conception of supplying urban consumers with cheap food resulting in a relatively low level of food consumer prices and that of agricultural producer prices. This conception had also the consequences of causing a gap between domestic and trade prices as well as the necessity of subsidization of agricultural inputs and outputs. In addition, state subsidization practice tried to compensate productivity differences, mainly between crop and livestock production, introducing further distortions into the price regime. These distortions led to excessive food consumption and low incentives for export-orientation in agricultural production and food processing. The main tasks of the reform therefore were to eliminate the state controlled system of pricing, to get rid of price distortions and to harmonise the domestic system of prices with that of international markets.

Formely the trade policy seems to have supported a maximum level of food self-sufficiency by restricting import to minimum, consisting of tropical products, seeds, protein feeds and timbers while exporting all the possible surplus of agricultural and food production in order to achieve a maximum amount of foreign exchange earnings. This was fulfilled through the state trading monopoly as well as the system of import and export licences. The reform had to eliminate export and import monopolies and has to liberalize the system of licensing substituting the non-tariff barriers mainly by the system of normal tariffs which had an ancillary role in the earlier type of trade regime. In addition, a coordination between price and trade policy on the level of product lines seems also to be a necessary task to solve in the future.

For detecting the negative protection against agriculture, the World Bank proposed measuring price distortions by using statistical figures as Nominal Protection Coefficients (NPCs) and Effective Protection Coefficients (EPCs, see Scanzizzo and Bruce 1980). These were calculated for certain agricultural products and inputs in some Hungarian studies as well (e.g. Borszékí,

Mészáros and Varga 1988). Some World Bank's representatives also suggested adjustment of Hungarian domestic producer prices to international prices (Braverman, Hammer and Morduch 1987). Some ideas about the necessary adjustment schemes were also published (Rich 1981, World Bank 1985).

But Kirschke (1981) proved that optimal levels of domestic prices are dependent on policy goals, and, in the case of foreign exchange earnings maximization, domestic prices may exceed the world price levels. One could draw similar conclusions from the discussion about rationality of export subsidization (Parlberg 1984, 1985, Orden 1985, Gardner 1985).

So it seemed that instead of harmonizing domestic and world prices, solving a broader problem of co-ordination of price and trade policy would be necessary, which in turn can be realized during a liberalization process rather than by a single reform step.

Liberalization of world trade in agricultural and food products was negotiated by the GATT Uruguay Round and as a first step, tariffication of non-tariff barriers was proposed (for an overview see e.g. Ortner 1990, Tangermann 1991). To this end, calculations of tariff equivalents based on comparisons of domestic and import prices have been done in Hungary as well. But the trade liberalization processes are also promoted by bilateral agreements which were agreed on by the European Community and are negotiated by EFTA countries. For the analysis of the trade liberalization effects, much efforts have been made on the world-wide level (overview: FAO 1987, new one e.g. Anderson and Tyers 1992), but less publications can be found with impacts on national level, especially those of bilateral agreements (van Duren and Martin 1992).

METODOLOGY

For the analysis of changes in price and trade regime, different methods have been used.

Of possible protection measures, the **Nominal Protection Coefficient** was used which expresses the ratio of domestic and international (trade) price. According to Bale and Lutiz (1981) its calculation takes place as follows:

$$NPC = \frac{P^d}{r \cdot P^b}$$

where P^d – domestic price in domestic currency

P^b – international price in US dollar

r – exchange rate of domestic currency to US dollar.

If agricultural producer prices are compared with international ones, NPC values higher than 1 represent a positive protection of agricultural producers. If price distortion of agricultural inputs are measured, NPCs higher than 1 express the reverse situation, agricultural producers being taxed.

In the literature, the **Nominal Rate of Protection (NPR)** is also applied, which is only a variant of NPC expressing the percentage of protection.

$$\text{NPR} = \frac{P^d - P^b}{P^b} \cdot 100$$

Tariff Equivalent which is used by the GATT for expressing the value of non-tariff barriers is also a variant of this measure:

$$\text{TE} = \frac{P^b - P^d}{P^b} \cdot 100$$

where P^b generally represents an import price while P^d the wholesale price of the product in question.

While protection figures and tariff equivalents are only tools of detecting and measuring price and trade distortions, **figures displaying relations of import, domestic and export price ranges** were used as further methodological devices for static comparing and harmonizing of domestic and trade prices as well as tariffs and export subsidies. These figures were constructed similarly to a scheme of grain price system of the CAP (Bredahl and Hogan 1985). In the case of an equilibrium between domestic and trade prices, the lower level of domestic price (i.e. the intervention price) equals to the sum of world market price and export subsidy. Similarly the upper level of domestic price (i.e. the threshold price) will be the same as the sum of world market price and the applied tariff (variable levy). In the case of Hungary, some export-orientation is justified because of the high level of international debts, so the scheme was further developed to take into account such price gaps as **export preference** as well as **alleviation of import competition**, which introduce deviations from equilibrium (free market) state.

Finally, a **partial equilibrium, multimarket model** was used to simulate production, consumption and trade effects of approximating domestic producer prices to the international ones. Description of this model can be found in Braverman, Hammer and Morduch (1989). World market prices were exogeneously projected for the periode from 1988 to 1993 based on price movements experienced in the preceding periode between 1982 and 1989. Four adjustment schemes of domestic producer prices were simulated consisting of the combination of total versus partial adjustment to the levels and fluctuations of world prices.

ANALYSIS OF PRICE POLICY

Input prices

Intermediate inputs of industrial origin such as energy, chemicals, mixed feeds took a substantial part of production costs in Hungarian agriculture, especially in the large-scale farm sector. The price level of this group of inputs was continuously raising during the 1980s but the change was extremely drastic after 1988 as shown below:

Price indices of intermediate agricultural inputs

1980	1985	1988	1989	1990	1991	1992*
100.0	132.0	149.8	187.3	260.0	330.0	420.0

* estimated

There are several reasons for this phenomenon. From the side of government, acceptance of world price as a benchmark for pricing, liberalization of administered prices and withdrawal of state subsidies were in line with reform efforts. But subsisting of some monopolies also contributed to this situation as was highlighted by P o u l i q u e n (1992). Government tax policy, mainly through value added taxation, induced further price increases in the period of the reform.

So the earlier situation of the 1970s with subsidized inputs was reversed by the early 1990s resulting in heavily taxed intermediate inputs of industrial origin. This reversal took place at first in the case of energy, later of plant protection chemicals and finally fertilizers became much more expensive by the end of the 1980s. The changes can be traced in the Nominal Protection Coefficients of major inputs as shown by data in the tab. I.

As agricultural output prices could not be raised by the same rate as input prices because of decreasing domestic demand for foodstuffs, this policy change resulted in deterioration of agricultural terms of trade and hence that of profitability of farms. This in turn will have long term impacts on production technology and production pattern of Hungarian agriculture.

Substantial changes are going on also in the prices of primary resources such as **labour, capital and land**. They can be analysed from two aspects: for Hungarian farmers, changes in price ratios of primary resources have an importance in decision making while for foreign investors prices of labour and of land may be interesting in a cross-country constellation.

Of primary resources, **wages** were increased most slowly so the average monthly salary in agricultural companies and cooperatives reached only 12 962 forints in

I. Nominal Protection Coefficients for agricultural inputs

Input item	Average of		
	1981-1985	1986-1988	1989-1990
Fertilizers:			
nitrogen	0.74	1.30	1.57
phosphorus	0.55	1.74	1.34
potash	0.30	0.29	1.41
Plant protection chemicals	0.92	1.17	1.40
Fuel	0.91	1.87	1.70
Petrol	1.44	3.45	2.16
Electricity	1.76	1.85	2.22
Oil for heating	1.19	2.08	2.93
Natural gas	1.32	1.49	1.28
Feeds:			
maize	0.64	0.84	1.03
wheat	0.50	0.71	0.64
sunflower meal	1.43	1.16	1.37
soymeal	0.98	1.01	0.94

Source: Borszeki and Meszaros (1991).

1991. Although wage taxes were raised somewhat faster, agricultural labour costs in Hungary are still very low. A comparison with EC-contries showed that Hungarian agricultural wage level reached about the half of that of Spain.

On the contrary, **capital costs** raised sharply as interest rates of bank credits grew to about 35 percent by the end of 1991, and in addition there is a limited availability of credits because banks consider agricultural investments as being too risky in the present low profitability situation.

Land costs had a special position in Hungary as they have not been included into production costs (with the exception of land tax). But after privatization land rent will become a real element of agricultural production costs and its account will raise the costs of producers. At the same time Hungarian land prices will approach at most that of Italy and France which were the lowest ones within the European Community in 1985 (Grillenzoni and Maunder 1987).

In summary, it can be concluded that **labour and land will be probably relatively cheap factors** of production in the 1990s while **capital and energy**

will remain the expensive ones. These differences in input price levels should become evident both for Hungarian farmers and foreign investors.

Agricultural producer prices

The agricultural producer price system has been gradually liberalized during the 1980s. In 1988 state administered fixed prices took only 11 percent, state influenced prices (with lower or with upper and lower limits) 55 percent and free market prices 34 percent of agricultural production value. After this, a full liberalization of producer prices took place, wheat and milk being the only exceptions where administered prices prevailed up to 1990. At the same time the earlier obligation of state to buy all the surplus products ceased.

Liberalization resulted in increasing prices: the level of procurement prices raised by 19.1 percent in 1989 and by 28.5 percent in 1990 but there was an 1.1 percent decrease in 1991 because of dropping domestic demand for foodstuffs. So while input prices were 3.3 times higher in 1991 than in 1980, in the case of agricultural output prices the difference was only 2.05-fold.

It is interesting to analyze how producer price level is related to trade price level which in the Hungarian case is determined by export prices. This relation was expressed by NPC figures calculated as weighted averages of NPCs for 18 agricultural and processed products (B o r s z é k i and M é s z á r o s 1991).

Year(s)	Aggregated NPC
1968-1970	0.87
1971-1975	0.90
1976-1980	0.97
1981-1985	1.16
1986-1990	1.13
1989	0.93
1990	1.01

The NPC figures show a slight protection towards agriculture during the 1970s and a very modest positive protection for the decade of 1980s, which can be compared only with the low protection levels of Australia and New Zealand among the developed countries (A n d e r s o n and H a y a m i 1986).

While it is true that there is no major discrepancy between farm-gate and export prices on an aggregated level of agriculture and food industry, much more deep price distortions can be detected among products. This is shown in tab. II.

II. Nominal Protection Coefficients for agricultural and food products

Product	Average of 1981-1985	1986	1987	1988	1989	1990
Wheat	0.54	1.72	0.89	0.61	0.47	0.51
Corn	0.70	1.02	1.07	0.72	0.64	0.71
Barley	0.56	0.99	1.19	0.93	0.65	0.70
Sunflower	0.83	1.02	1.07	0.79	0.71	0.42
Apples	3.99	1.53	1.38	1.72	2.77	1.38
Milk	0.69	0.74	0.86	0.75	0.93	1.13
Cattle	1.05	1.51	1.20	1.01	1.03	0.95
Pig	1.07	1.64	1.50	1.51	1.13	6.37
Sheep	1.13	1.22	1.19	1.10	1.22	1.04
Sunflower oil	1.00	1.24	1.44	1.20	1.01	1.07
Sugar	2.11	2.85	3.03	2.61	1.04	1.13
Red pepper	1.60	1.55	1.50	1.36	1.42	1.07
Wine (in barrels)	1.14	1.08	1.18	1.20	1.62	1.12
Cream cheese	1.04	1.03	1.03	1.21	1.02	1.10
Beef	1.25	1.97	1.55	1.27	1.28	1.18
Pork	1.40	1.60	1.64	1.45	1.67	1.39
Sheep meat	0.94	0.74	1.01	0.73	0.83	0.64
Chicken meat	0.98	1.78	1.77	1.74	1.57	1.64

Source: Borszeki and Meszaros (1991)

Changes in the reform period are shown by the following comparison of number of analysed products:

	1988	1990
With no substantial protection (NPCs = 0,9-1,2)	6	9
With negative protection	5	5
With positive protection	7	4
Total number of products	18	18

Accordance of farm-gate prices with export prices was improved from 1988 to 1990 mainly because of decreasing number of positively protected products and this in turn was an aggregated impact of changing domestic and world prices as well as that of exchange rates. Nevertheless, price distortions remained also for the year of 1990, a negative protection for grains, sunflower and sheep meat, and a positive protection for apples, pig, pork and poultry.

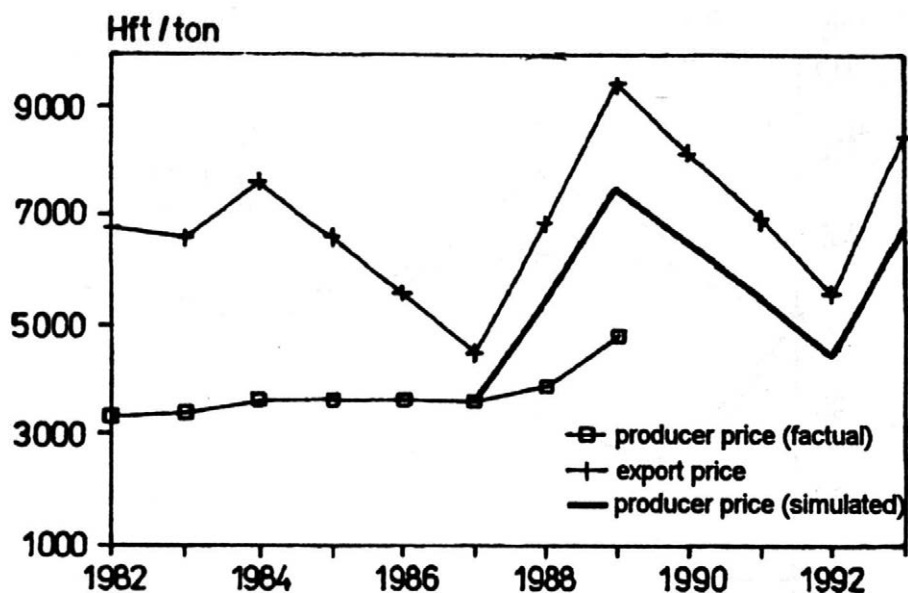
These discriminations in protection can be partly explained by productivity differences, for example between grain versus pig and pork production, but it cannot be denied, that negative protection towards grains, sunflower and sheep ensured less incentive for producers to expand production of these competitive Hungarian export products. That was the reason why representatives of the World Bank proposed to the government to adjust domestic producer prices to the world market ones.

This adjustment was a challenge for the reform process which also needed an analytical answer. For analysing of such possible adjustments, supposing of different pricing schemes was necessary. Zwart and Blanford (1985) analysed the implications of such different price policies mainly on world trade, but their approach was rather theoretical, not taking the national peculiarities of starting situation into account. On the contrary, our analysis was started from the distorted Hungarian situation in 1987–1989 analysing medium-term impacts up to 1993. As the challenge was not restricted only to elimination of gaps between domestic and international prices but also to a transition from more or less fixed levels of administered prices to fluctuating levels of market prices, alternative pricing schemes to be analysed were chosen as combinations approximating both the levels and fluctuations of world market prices. Four alternative adjustment schemes were analysed:

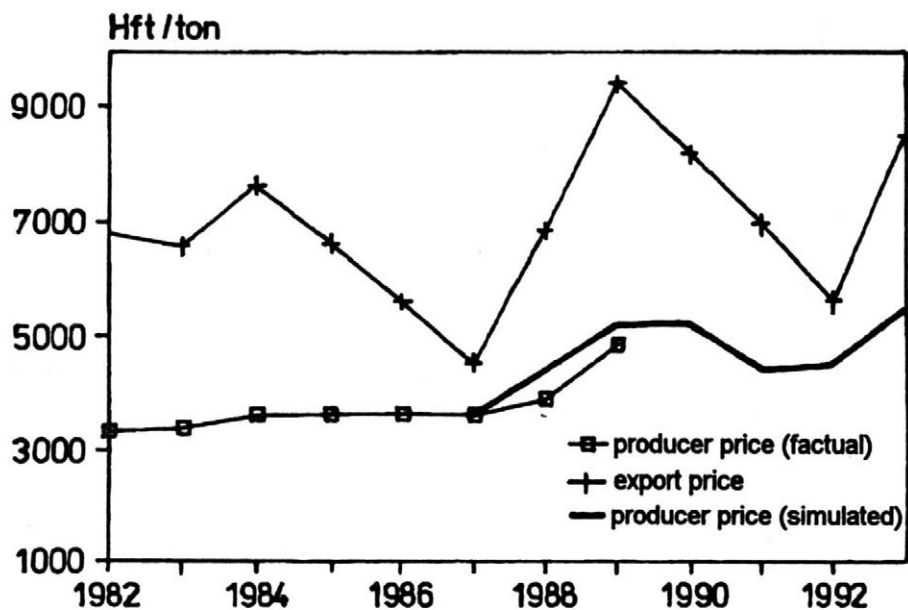
- Scheme I: partial adjustment to levels and full taking over of export prices fluctuations.
- Scheme II: partial adjustment to levels with dampening of export prices fluctuations (by applying three-year moving averages)
- Scheme III: full taking over both of levels and fluctuations of export prices.
- Scheme IV: full taking over of levels with dampening of the fluctuations of export prices.

Differences caused by adjustment schemes in producer prices are shown in figures 1 and 2 for wheat.

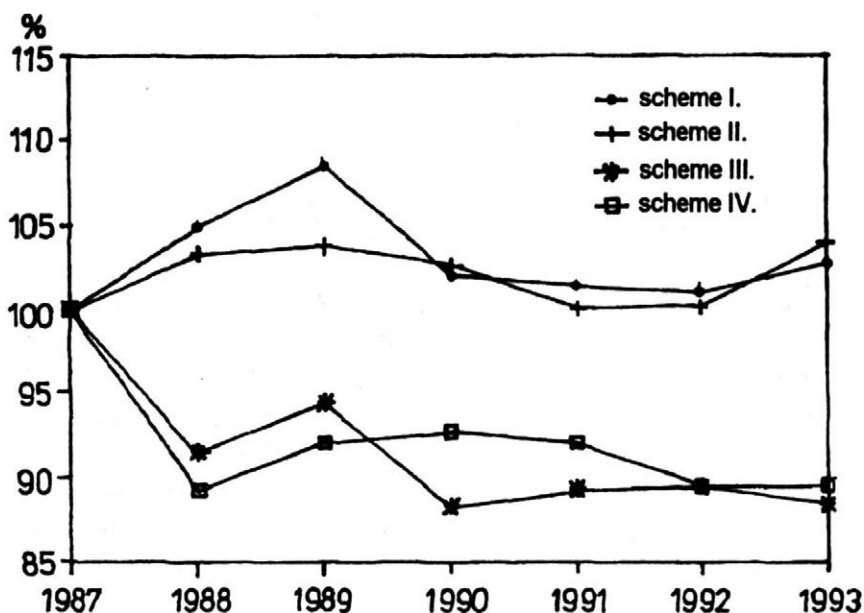
Alternative projections based on these adjustment schemes resulted in quite realistic reactions of producers and consumers. From the point of view of export incentives, schemes II and IV dampening of world price fluctuations in farm-gate prices promised the best results. At the same time, schemes III and IV taking over world price levels fully and at once would cause a drastic decreasing of production volume, especially in the case of livestock production (fig. 3 and 4). So pricing

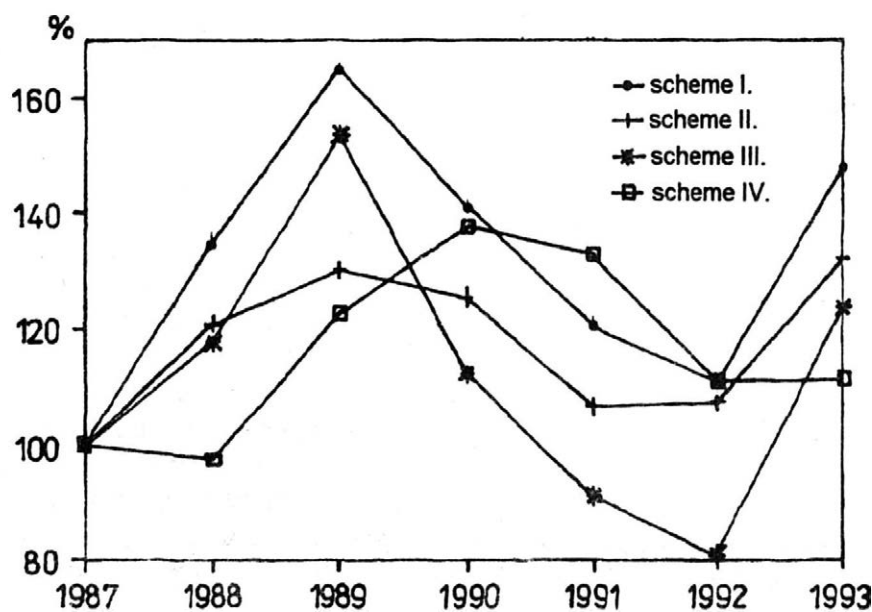
1. Changes in wheat prices assuming adjustment scheme I

2. Changes in wheat prices assuming adjustment scheme II

3. Simulated changes in production volume supposing different adjustment schemes

4. Simulated changes in export volume according to different pricing schemes

scheme II fulfilling a gradual adjustment in both aspects would mean the smallest shock for Hungarian agriculture.

Actual data for 1990 and 1991 years of the reform periode seem to be in accordance with the above conclusion. Gaps between domestic and international prices have not disappeared. Farm-gate price levels of wheat for example were close to the ones projected by schemes I and II for 1990 and 1991. Of different impacts, decrease of livestock production and an expansion of agricultural export, which were projected as substantial effects by all the four adjustment schemes, have gone through during these two years.

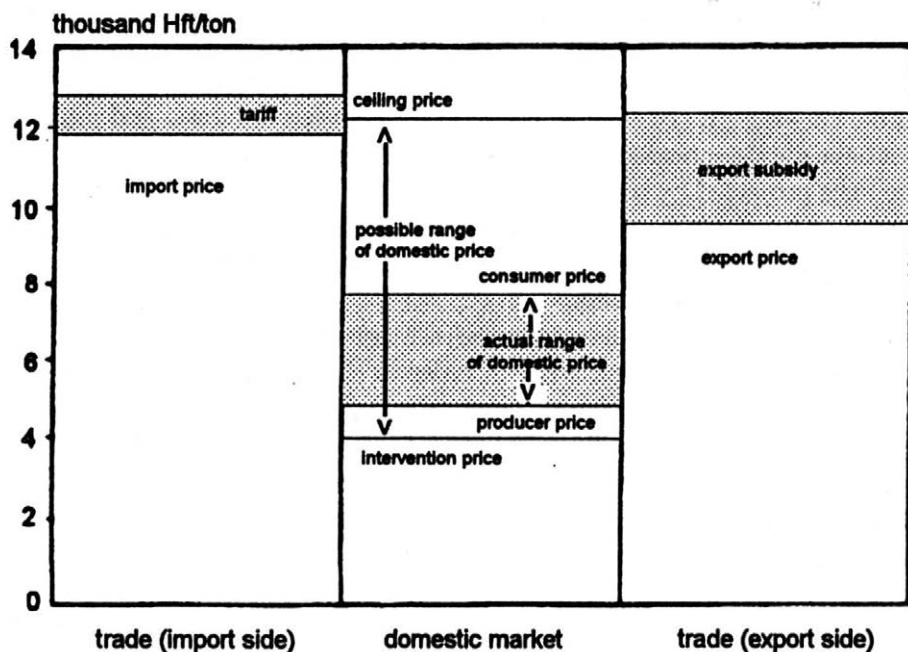
After having bound an association agreement with the EC, the Hungarian government tried to take formal steps in order to shape economic institutions more similar to that prevailing within EC-countries. In agriculture this effort was culminated in preparing the law of Agricultural Market Regulation which will introduce guaranteed minimum prices and quotas, intervention buying in system, commodity boards and other measures similar to CAP-institutions. For the analytical work it meant a challenge to focus rather on domestic price changes where lower limits (in the form of guaranteed or intervention prices) had special importance. Harmonization with trade prices nevertheless remained a task as Hungary has not enough budgetary fund to finance high subsidies. At the same time import competition was started on the domestic food market, therefore import side of trade including prices and market access have gained in significance. At this point we can show the figures displaying ranges of domestic and trade prices comparatively, in a static and dynamic context.

Analysis of these price ranges will be shown for two commodities while figures for other products are attached as appendices. Figs. 5 and 6 present the situation of **wheat prices** in 1989 and 1991.

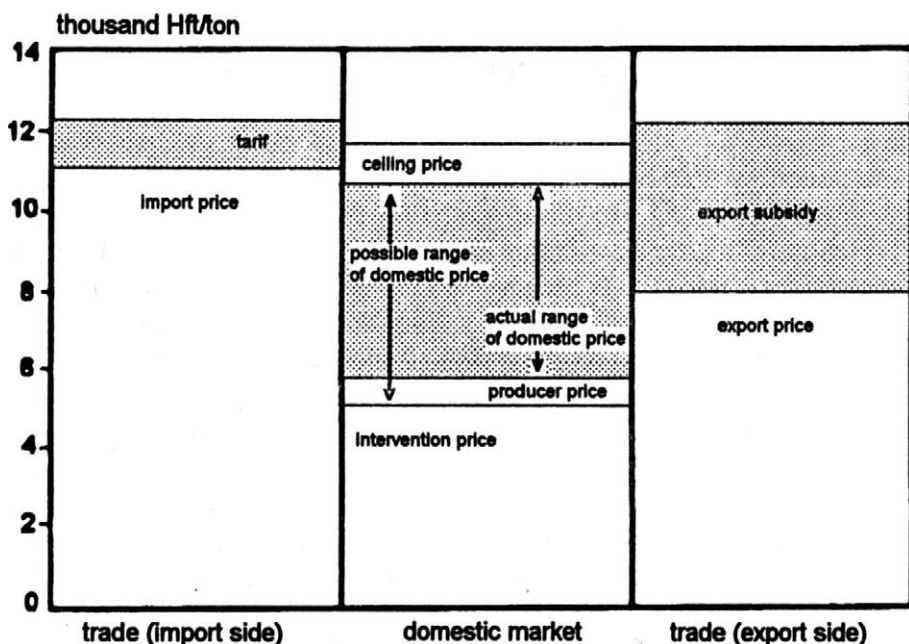
The gap between producer and consumer prices of wheat was narrow and both domestic prices lay deep below the levels of trade prices in 1989. So incentive for exporting was very strong which is expressed by the huge difference of subsidized export price and domestic intervention price. By 1991, the situation changed so that domestic and trade price levels became closer to each other both because of falling export price and as an implication of raising consumer price level, and hence incentive for domestic marketing was strengthened. C.i.f. world prices on Rotterdam stock exchange were high in both years exceeding Hungarian export prices, so there was hardly any danger for import competition, even with the very modest rate of the present tariff.

A reversed situation is shown by figs. 7 and 8 for **wine** where domestic price range exceeded trade price level in 1989 and this constellation was even sharpened by 1991 because of falling export price and raising domestic prices.

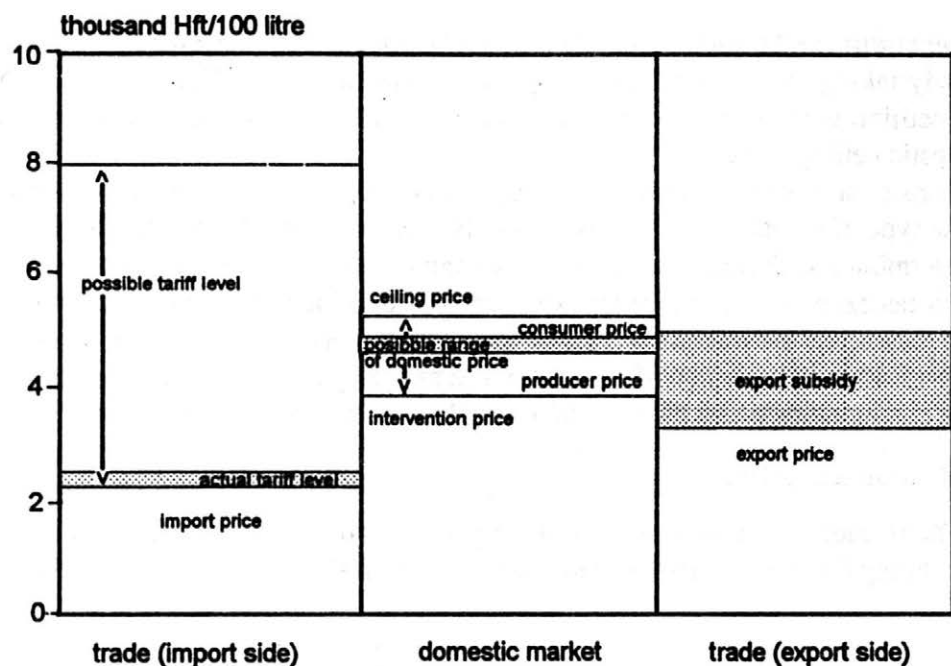
This price constellation expresses the necessary protection of producers if wine is marketed in barrels and assuming the average Hungarian productivity level as given. The demand for protection is also expressed in the high rate by which the

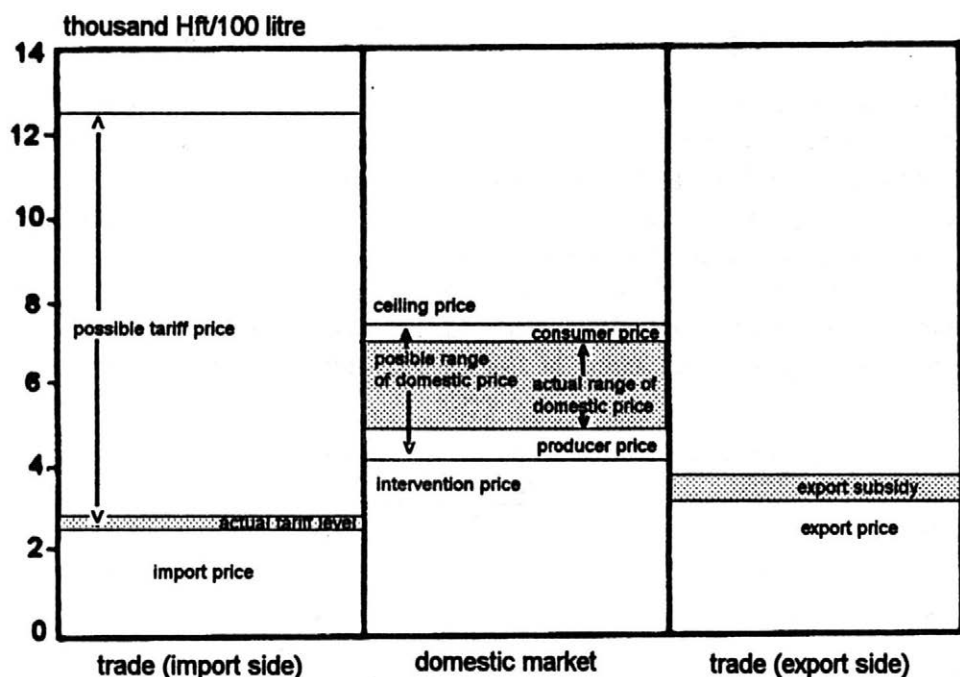
5. Price ranges of wheat in 1989
import price = stock exchange price

6. Price ranges of wheat in 1991
import price = stock exchange price

7. Price ranges of wine in 1989

8. Price ranges of wine in 1991

present tariff level for wine should be raised in order to alleviate import competition already taking place from East Europe, e.g. from Bulgaria. Alleviation of import competition is measured by the the distance between import price plus tariff and domestic ceiling price.

Constellations of domestic and trade prices of other products are in the majority of the type of wheat or wine, respectively (see appendices). These figures can help in determining such parameters of state intervention as export subsidies and tariff rates, which can express a preference for export or for alleviating of import competition. The third parameter, the minimum price or intervention price will gain importance from 1993 on when the new law of Agricultural Market Regulation will be in force listing those commodities where the government will undertake this price guaranties.

Food consumer prices

The former system of fixed consumer prices of foodstuffs has also been liberalized during the 1980s and resulted in increasing prices which culminated from 1988 on:

Year	Food price increase
1988	16 percent
1989	18 percent
1990	35 percent
1991	22 percent

This price increase of foodstuffs was induced mainly by raising producer prices, but government policy withdrawing the earlier producer and consumer subsidies as well as introducing VAT also contributed to it. But the faster increase of consumer prices is necessary, too, from the viewpoint of giving incentives for foreign investors to develop food processing and retail trade, as was emphasised by P o u l i q u e n (1992). Food consumer price indices really exceeded that of producer prices in 1990 and 1991. This tendency was going on, e.g. in the case of milk price raising at the beginning of 1993 as shown by data below (G y 1993):

Year	Milk procurement price (Hft/litre)	Milk retail price (Hft/litre)	Difference (Hft/litre)	Proc. price as percentage of retail price
1990	14.09	18.20	4.11	77.4
1991	14.25	21.00	6.75	67.8
1992	14.50*	28.00	12.50	55.3
1993	16.40*	34.00*	17.60	48.2

* estimate

This necessary trend of faster increasing consumer prices is nowadays contrasted with dropping demand for food and can only be solved on a longer term, parallel with the process of general economic recovering.

ANALYSIS OF TRADE POLICY

Hungary as an agricultural exporting country has suffered heavy losses during the 1980s because of distorted, low world price levels of agricultural production and was therefore interested in liberalization of world trade which was negotiated during the **Uruguay Round of GATT**. The draft of agreement consisted of a package covering export competition, domestic support policies and import access. On the field of import access, the administrative, nontariff barriers were planned to be substituted by increased tariff rates, fulfilling this „tariffication“ process in 1993. As a **first step of liberalization**, Hungary eliminated unilaterally such non-tariff barrier as state trading monopoly in 1990, enabling all firms and entrepreneurs to engage in foreign trade. As the GATT agreement has not been bound up to now, further radical steps toward liberalization would be possible only on a mutual base.

Parallel with the multilateral GATT negotiations, an expansion of binding **bilateral trade agreements** can be observed over the world. This can be considered as the **second major step in trade liberalization** of Hungary having such free trade agreements with the EC and the EFTA as well as with some East European countries. The most important of these is the Association Agreement with the EC, it having the largest share in Hungarian trade. Our Association Agreement will create a free trade zone after a ten-year transition period so that Hungary has to eliminate its non-tariff barriers for industrial products from 1995 to the year 2000. For agricultural and food products, import quotas and tariff concessions will regulate trade expansion with yearly increasing percentage rates. Although there is an asymmetry between concessions given by the EC and Hungary, respectively, it is the most discussed matter, what kind and how much quantifiable advantages can Hungarian agriculture expect from this agreement. It is too early to have any sound judgement.

Export of agricultural and food products is regulated nowadays chiefly by the **system of licences** which prevail both to export and import side of trade. Although there was a three-year government program for the liberalization of the licensing system, in agriculture it was limited to protein feeds, seeds, breeding animals and wood products, these being our main import items and taking about 35 percent of agricultural and food import value in 1991. There will be probably only a gradual ceasing of this system in the following years, e.g. now elimination of licensing of grain trade is discussed.

The main incentive for expanding agricultural export is given by **export subsidies** which cannot be stopped unilaterally without endangering the competitiveness

of Hungarian commodities in the world market. At present, there is a supporting system allowing a subsidy equalling from zero to 35 percent of export price. According to the earlier practice, less competitive products had the higher rates of support. Recently, export subsidies have been associated with a given quota on the country-level and tenders are announced for applicants to get these supports. The new law of Agricultural Market Regulation also allows for **export levies** as a tool of state intervention, which can contribute to financing export subsidies, but probably to maintaining present domestic price distortions as well. Substantial reduction in the volume of export subsidies may happen only in case of acceptance of an agreement coming from the Uruguay Round of GATT negotiations.

In the regulation of agricultural and food **import**, the **system of licences** has a major role even today. There are two types of this non-tariff barrier: an individual licensing system with product quotas, mainly for agricultural commodities, and a foreign exchange quota system for consumer products. It is interesting to mention that of 191 agricultural and food product groups having four items code of the Harmonised System of Tariffs, 85 are already liberalized in the sense that they are not submitted to any type of licensing. Nevertheless, the more important agricultural and food products are covered by this restriction. Because of increasing import competition, only a slow further liberalization is imaginable in the following years.

The **system of tariffs** has presently a **subordinate role** in the regulation of import because of existence of licensing system. The average nominal level of tariffs is 21.6 percent contrasting to the 15.4 percentage of the national average. The distribution of tariff levels of agricultural and food products is shown by data below:

Tariff rates	Number of products	Percentage of products
0 percent	90	11.5
1 to 20 percent	408	52.3
21 to 40 percent	194	24.9
41 to 60 percent	51	6.5
61 to 80 percent	31	3.9
above 80 percent	7	0.9
Total	781	100.0

The dominance of 1 to 20 percentage tariff rates has been found. The highest tariff rates are applied at present to spirits (80 percent), tobacco products (75 to 90 percent), bread (80 percent), sweets (60 to 80 percent) and butter (60 percent).

Tariff equivalent calculations have been performed for 64 important products based on periods of 1986 to 1988 and 1989 to 1991, respectively. These calcula-

tions, resulting from a comparison of domestic wholesale and import prices, gave the following new distribution of tariff rates for the case of elimination of non-tariff barriers (based on the period of 1986-1988):

Tariff equivalent	Number of products	Percentage of products
Negative	11	17.2
0 to 20 percent	19	29.7
21 to 40 percent	12	18.8
41 to 60 percent	9	14.0
61 to 80 percent	6	9.4
Above 80 percent	7	10.9
Total	64	100.0

The percentage of products having lower than 20 percentage tariff rate decreased to 46.9 from 63.8 percent. At the same time, the share of high tariff rates being above 60 percent increased from the actual 4.8 to 20.3 percent. The highest tariff equivalents have been found for dairy products (butter 159 percent, cheese 105 percent), for some kinds of meat (beef 112 pct., pork 61 pct.) as well as for some fruits and vegetables (apples 77 pct., dried vegetables 139 pct., freezed vegetables 70 pct.). It is worth mentioning that calculations based on the period of 1989 to 1991 have not resulted in significantly different tariff equivalents because domestic price raisings were counterbalanced by increasing world prices and changing exchange rates.

In the case the calculated tariff equivalents and for other products the „national offers“ proposed by the Ministry of Agriculture and the Ministry for Trade would be accepted, the average nominal tariff rate for agricultural and food products would be 48 percent instead of 21.6 percent at present. According to the draft of the GATT Uruguay Round agreement, this level should prevail in 1993 with an obligation to decrease that level by 36 percent which would result in a 34 percentage average tariff level in the year 1998. In the absence of a GATT agreement, however, only a gradual “tariffication” process may be expected based on intentions of the Ministry of Agriculture.

CONCLUSIONS

In this section we try to give an assessment of those major impacts which are induced by changes of price and trade policy in the following years. The assessments are based either on our own judgement or on the initial effects which can already be observed in the period from 1989 to 1992.

a) **Agricultural inputs, mainly energy, chemicals and capital assets became much more expensive. This means a challenge for selecting energy- and capital-saving production technologies in agriculture where labour (and land) is ample.**

In crop production, the most drastic change took place in fertilizer use which decreased from 218 kilogramm plant nutrient per hectare in 1988 to only 41 kilogramm in 1991. Although a recovering of fertilizer use will probably follow the stabilization of land ownership and liquidity situation in Hungarian agriculture, it would not be realistic to hope in returning of the earlier high level of applied fertilizer rates. In livestock production, the use of less expensive buildings will be expected, e.g. in the case of beef cattle.

Impacts of spreading of these more extensive production technologies probably will reduce yields but will improve profitability of farms.

b) Another foreseeable effect of the more expensive capital and intermediate inputs can be the **shift towards labour-intensive crops** in the agricultural production pattern. Perhaps the most outstanding example of this change is the case of tobacco, production of which was enhanced by foreign investors of several Hungarian factories.

Horticultural production can also be expanded in the case of modernization of the processing technologies.

As a major impact of this, shift in the production pattern and a slight alleviation of the unemployment problem can be awaited.

c) As a consequence of lower profitability of agricultural production, **suppression of the least profitable enterprises** can be observed. This tendency is most distinct in cattle and pig farming within livestock production as well as in poultry and canning industries having based their production capacity mainly on export to the former Soviet Union and other East European countries.

As a major consequence of suppressing the least profitable enterprises and industries, a contribution to improve the average level of profitability and international competitiveness can be awaited in agriculture and food industry, respectively. Besides, decline in cattle and pig stock will influence Hungarian export supply and export pattern as well.

d) As a consequence of closing the gap between domestic and world price levels and because of taking over the quality standards of the EC, **export orientation** of Hungarian agricultural and food production will be more pronounced in the following years. This will appear first of all in the **higher share of quality products**.

Based on the Association Agreement with the EC, the legal harmonization of sanitary, phytosanitary and food quality measures is going on and investments for developing our own quality controlling network are promoted by the government. Perhaps as most striking example, the introducing of meat quality control system for pigs can be mentioned which is of the great importance, nevertheless it was

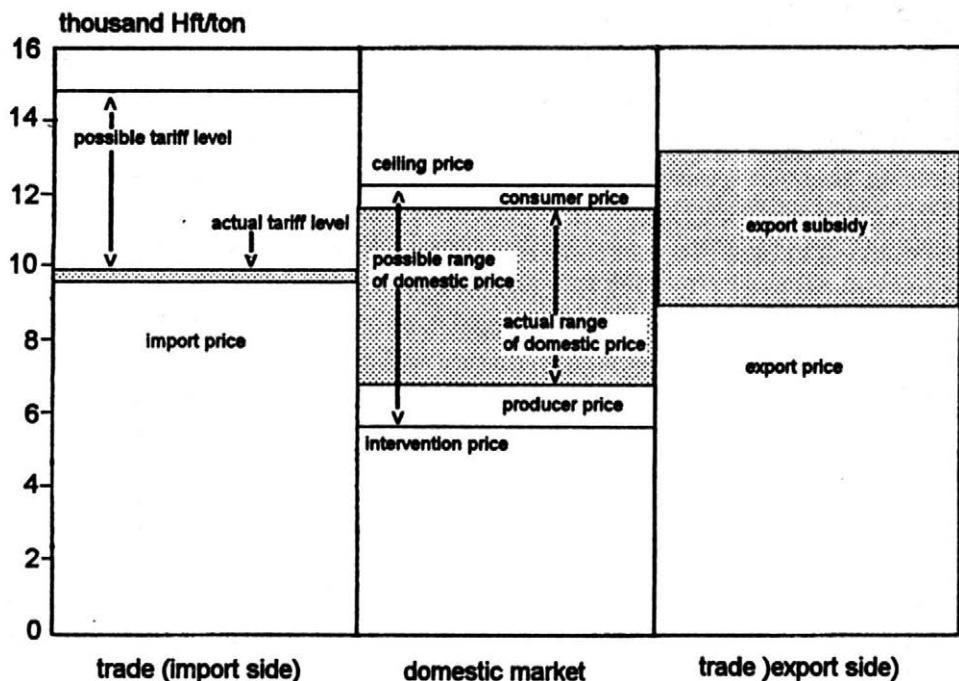
postponed several times in the past years. As the EC-regulation allows for third countries the own qualification of their export products, a new Hungarian quality controll system is also planned for fresh vegetables and fruits.

e) Due to concessions of the Association Agreement with the EC and to the increasing share of quality products, Hungarian agricultural and food **export to EC-countries may expand** in the future. Such an expansion occurred earlier, too, when markets in East European countries collapsed. But the Association Agreement also contributed to this. In 1992 Hungarian export quotas to EC-countries were fully exploited in the case of pork, chicken, vegetables and fruits while the 20 percentage allowance of levy was not enough to do this with beef and wheat. With increasing quotas and allowances, the EC will be the largest and stable market for Hungarian agricultural and food products in the future, Germany and Italy being our first and second trading partners.

f) **Agricultural policy** itself will change in the following years. I agree with S w i n n e n (1992) that Hungary may need an agricultural policy with increasing degree of protection in the future and hence its agricultural policy will be more CAP-like. The pathway of developing economies accumulating from agriculture toward the developed state of economy with agricultural protection makes this hypothesis quite realistic, and I also agree that endogenous policy theory may help in explaining the process of changes.

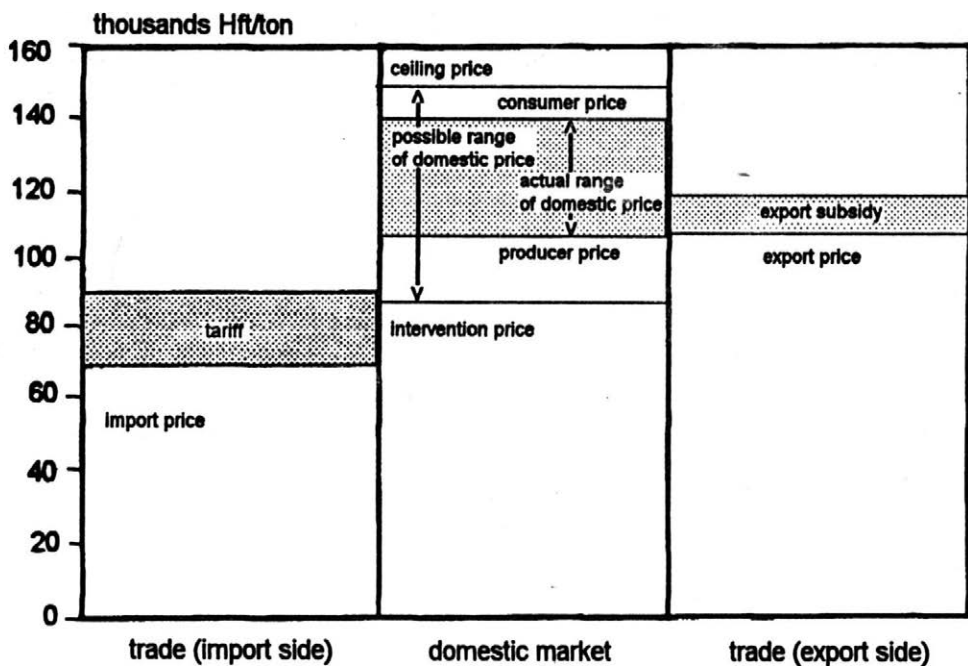
Nevertheless, I think that endogenous policy theory will the explain major long-term tendencies in agricultural policy while on a medium-term the national features of agricultural policies will dominate in determining characteristics of these policies. Hungarian agricultural policy for example will be more CAP-like not only because of possible increasing of agricultural protection but also by direct steps made by the government in order to have agricultural market regulation formally similar to those prevailing within the EC.

I have one more remark concerning agricultural policies of East European countries. I am of the opinion that they will inevitably be more CAP-like during this decade. But the convergence of these policies cannot be a unilateral process. The reform of the CAP will also contribute to this convergence which was already emphasized in the case of CAP and Hungarian prices (M e s z a r o s 1991). Such bilateral changes can lead to a more „balanced“ or more „acceptable“ level of agricultural protection where world trade can also develop on a less distorted pathway.

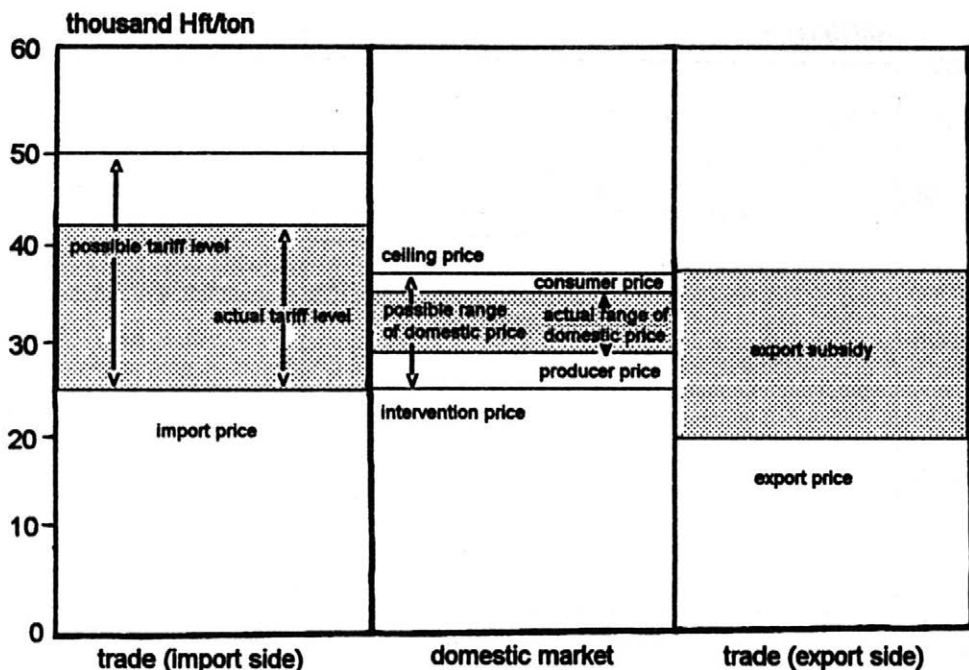

1A. Price ranges of maize in 1991

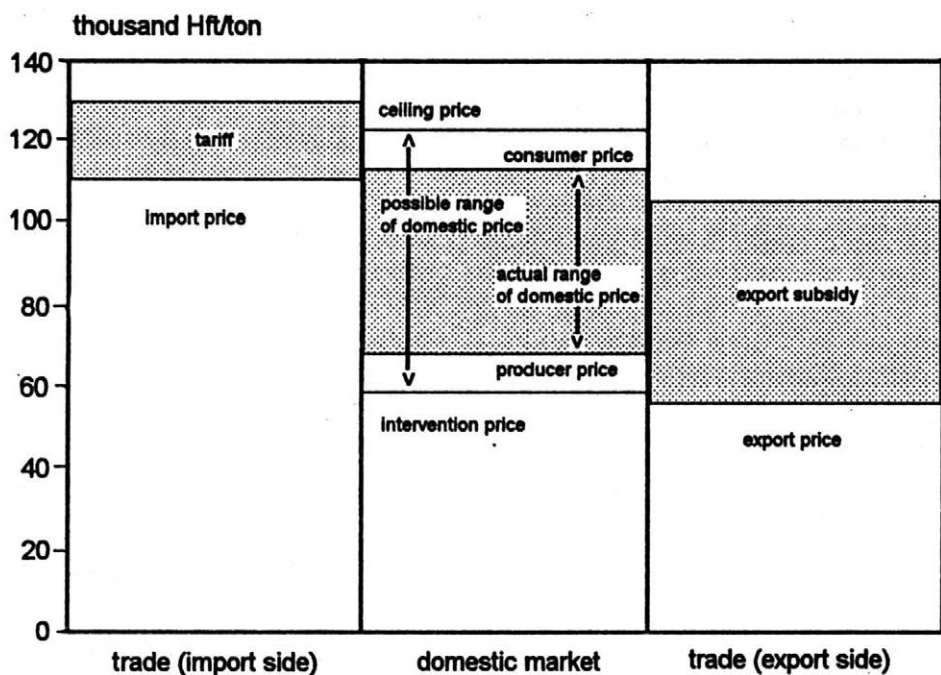
Import price = stock exchange price

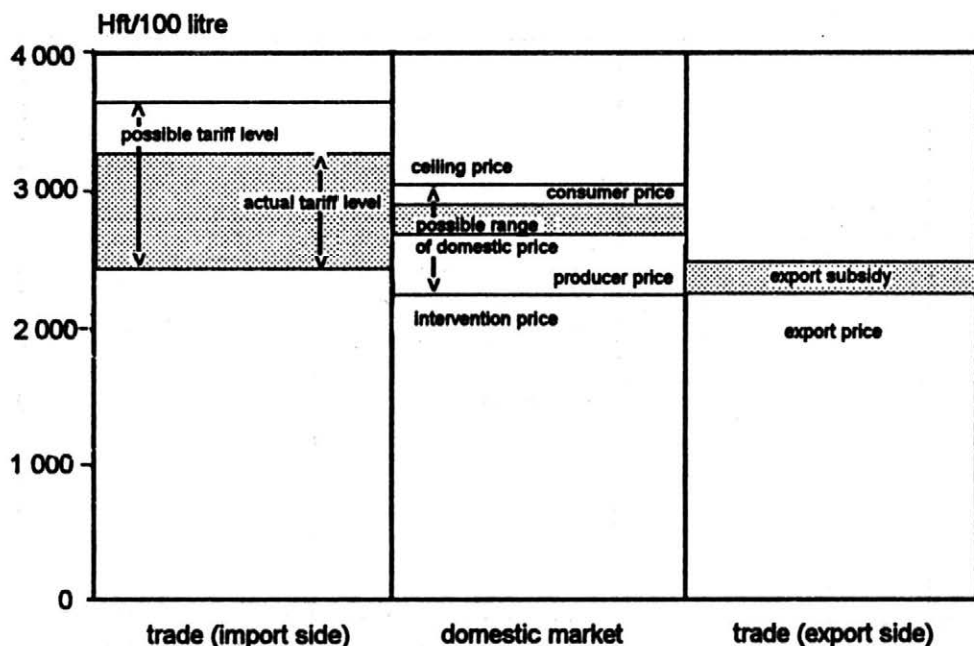
2A. Price ranges of margarine in 1991

3A. Price ranges of sugar in 1990
import price = stock exchange price

4A. Price ranges of pig in 1990
import price = stock exchange price

5A. Price ranges of bottled beer in 1990

References

- ANDERSON, K. – HAYAMI, Y.: The political economy of agricultural protection. East Asia in international perspective. Allen et Unwin, Sydney – London – Boston, 1986. 185 p.
- ANDERSON, K. – TYERS, R.: Effects of gradual food policy reforms in the 1990s. *Eur. Rev. agric. Econ.*, 19, 1992, No. 1, pp. 1-24.
- BALE, M. D. – LUTZ, E.: Price distortions and their effects: an international comparison. *Amer. J. agric. Econ.*, 1981, 63, No. 1, pp. 8-22.
- BORSZEKI, E. – HARZA, L. – MESZAROS, S. – VARGA, G.: Prices, taxes and subsidies in the food producing sector. Res. Inst. for agric. Econ., Budapest, 1988. 167 p.
- BORSZEKI, E. – MESZÁROS, S.: A világ mezőgazdasági term. kárainak a magyarországi termelők s fogyasztói árakra vonatkoztatott hatástanulmánya. Res. Inst. agric. Econ., Budapest, 1991. 130 p.
- BRAVERMAN, A. – HAMMER, J. S. – MORDUCH, J.: Wheat and maize price policies in Hungary: tradeoffs between foreign exchange and government revenue. *Agric. Econ.*, 1, 1987, No. 3, pp. 273-290.
- BREDAHL, M. E. – HOGAN, E. B.: The Common Agricultural Policy, macroeconomic forces and horticultural trade. Univ. Missouri Columbia, 1985, Special Report 330, 117 p.
- VAN DUREN, E. – MARTIN, L.: Assessing the impact of the Canada – US trade agreement on food processing in Canada: an analytical framework and results for poultry, dairy and tomatoes. *Agribusiness*, 8, 1992, No. 1, pp. 1-22.
- F.A.O. Agricultural price policies: issues and proposals. FAO Economic and Social Development Series. Rome, 1987, No. 42, 211 p.

- GARDNER, B.: Export subsidies are still irrational. *Agric. Econ. Res.*, 37, 1985, No. 1, pp. 17-19.
- GRILLENZONI, M. – MAUNDER, A. H.: The farmland market in the European Economic Community. 5-th European Congress of Agr. Economists, Balatonszék, Hungary, 1987. Working Group B 3, pp. 16-27.
- GY, H.: Privatizáció előtt a tejipar (Dairy industry before privatization). *Világgazdaság* 25, 1993, No. 8, p. 12.
- KIRSCHKE, D.: Wohlstandstheoretische Analyse der Agrarpreispolitik in der EG auf der Grundlage des Konzepts der Zahlungsbereitschaft. Kieler Wissenschaftsverlag Vauk, 1981. 182 p.
- MESZAROS, S.: Price policy in the context of the changing Hungarian agriculture. Lecture held at the Leuven Institute for Central and East European Studies of the Catholic University of Leuven, 1991.
- MESZAROS, S.: An overview about the reform process in Hungarian agriculture. Contribution to the ACE program, 1992, pp. 1 – 30.
- ORDEN, D.: When are export subsidies rational? A comment. *Agric. Econ. Res.*, 37, 1985, No. 1, pp. 14-16.
- ORTNER, K. M.: Vorschläge im GATT zur Reform der Agrarpolitik und ihre Beurteilung aus österreichischer Sicht. *Die Bodenkultur*, 41, 1990, No. 4, S. 363 – 374.
- PAARLBERG, P. L.: When are export subsidies rational? *Agric. Econ. Res.*, 36, 1984, No. 1, pp. 1-7.
- PAARLBERG, P. L.: When are export subsidies rational? A reply. *Agric. Econ. Res.*, 37, 1985, No. 1, pp. 20-22.
- POULIQUEN, A.: Transformation of agriculture in East European countries. Lecture held in Res. and Inf. Inst. for Agric. Econ., Budapest, 24-th April 1992.
- RICH, M. M.: The policy implications of possible New Zealand wheat pricing schemes. *Austral. J. agric. Econ.*, 25, 1981, No. 3, pp. 266-274.
- SCANDIZZO, P. L. – BRUCE, C.: Methodologies for measuring agricultural price intervention effects. World Bank Staff Working Paper No. 194. Washington D.C., 1980. 96 p.
- SWINNEN, J.: The development of agricultural policies in Central and Eastern Europe. In: Analytical Challenges in Restructuring Post-communist Economies. Interim Report. The Leuven Inst. C/E-European Studies. Nov. 1992.
- TANGERMANN, S.: Agriculture in international trade negotiations. In: BURGER, K. – DE GROOT, M. – POST, J. – ZACHARIASSE, V. (eds.): *Agricultural Economics and Policy: International Challenges for the Nineties*. Elsevier, Amsterdam – Oxford – New York – Tokyo, 1991, pp. 50-60.
- World Bank Thailand: Pricing and marketing policy for intensification of rice agriculture. Washington D.C., 1985. 164 p.
- ZWART, A. C. – BLANDFORD, D.: A framework for analysing the implications of domestic agricultural policies for the stability of international trade. Cornell University, Agr. Econ. Res. 85-14. Ithaca, New York, 1985. 55 p.

Sándor Mészáros,

Research and Information Institut for Agricultural Economics, Budapest, Hungary

INZERCE

Redakce časopisu nabízí tuzemským i zahraničním firmám možnost inzerce na stránkách časopisu ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA. Prostřednictvím inzerátů uveřejňovaných v našem časopise budou o Vašich výrobcích informováni pracovníci z výzkumu a provozu u nás i v zahraničí.

Bližší informace získáte na adrese:

**Redakce časopisu ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA
k rukám Mgr. A. Rottové
Ústav zemědělských a potravinářských informací
Slezská 7
120 56 · P r a h a 2**

EVOLUTION OF AGRICULTURAL SUPPORT IN POLAND

The economic situation of farmers in Poland depends essentially on prices and their relations. Recently, the trade barriers started playing a more important role in protection of agriculture. The market price support (gap between producer price and reference price) has been the main factor in agricultural support during the period of the Central Planning System as well as in recent years of transformation to Market Economy. The PSEs (Producer Subsidy Equivalent) have been positive up to the beginning of the economic transformation (Tab. I). The freeing of prices by the end of 1989 and a significant reduction in the amount of agricultural subsidizing have changed the PSEs to negative. It means that farmers have been selling their products on the domestic market at a lower price than that received on exports or paid for imports. In terms of agricultural subsidies per capita and per 1 hectare of farm land, Poland became comparable to New Zealand, which has one of the most liberal agricultural policies among the developed countries. Our study shows that multilateral (World) liberalization is the best scenario for Polish agriculture. Polish agricultural commodities will become more competitive on the world markets.

LEVEL OF SUBSIDIES

There exist different opinions regarding the size of subsidies, especially in relation to the period of the planned economy. In that period the main branches of the economy were encompassed by support from central budget, which also covered a large part of the consumption sphere. If we include all support under the heading of subsidies, than the degree of subsidizing in agriculture was also relatively high. In accordance with the methodology applied in Western countries, subsidies are defined only where they are related to a specific branch of the economy. System solutions which encompass more than one branch of the economy are not considered to be subsidies. Even state budgetary supplements to farmers' pension fund are not considered to be subsidies, and they are rather included into the sphere of social welfare. In accordance with this methodology, we can say that subsidies in Polish agriculture were and continue to be on relatively low level. Nevertheless, the subsidies for agriculture were more than three times higher during the period of the planned economy, compared to the recent years (Tab. II). The share of agricultural subsidies in Polish GDP has hovered around the level of 1 per cent during the last few years. In the EC, the share was twice as high, and in some EFTA countries, it exceeded 4 per cent. It should be underlined that Poland's GDP is small in comparison to Western countries. Thus the level of subsidies calculated per capita, as well as per 1 hectare of farm land, forms a very small percentage in relation to the amounts of subsidies in the countries of EC. High level of support to agriculture and hermetic trade barriers abroad have a negative influence on Polish export and the

I. Net producer subsidy equivalents by individual products in Poland (in per cent)

Commodity	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Common wheat	52	54	41	-11	-49	-47	9
Coarse grain	59	34	-5	-32	-44	-17	-2
Rye	48	26	-2	-49	-30	10	-26
Rapeseed	58	51	30	-27	-39	-20	22
White sugar	52	60	13	61	19	39	20
Potatoes	3	15	35	-9	-17	48	46
Milk	49	11	9	-10	-93	-35	6
Beef and veal	35	-3	21	7	-81	-37	-31
Pigmeat	34	14	41	-4	10	-1	17
Poultrymeat	37	17	26	16	-28	9	10
Sheepmeat	42	25	30	30	-18	-34	12
Eggs	62	31	43	32	-23	31	19
Products in total	39	22	24	-3	-33	0	16

Source: Own calculation on base of National Statistic

situation in agriculture. The lack of progress in world liberalization will force Poland to increase subsidies for agriculture, as well as strengthen the trade barriers.

AGRICULTURAL POLICY

The low domestic demand is the main factor limiting the growth of agricultural production in Poland. And it comes from a very low consumers income and a relatively high unemployment. In this situation, increasing subsidies to agriculture by higher consumer taxes would rise demand barriers and farmers could not sell their products without lowering prices significantly. Increasing demand is undoubtedly tied to a reduction in production costs. In case of small farms which are in majority in Poland, effective results in this area could be found through mutual projects initiated on the basis of democratic cooperatives movement among farmers. The psychological barrier among farmers towards cooperative organizations is so high that many years would be needed to overcome it. In spite of it, some positive effect can be brought in nearer perspective by effort of extension advisers to advise farmers on cooperatives movement. Also, it is necessary to pay more attention to reducing unemployment by development of alternative jobs, particularly in infrastructure (roads, water supply, local markets, etc.) and in reducing the environmental

II. Subsidies for agriculture in Poland, million US\$

Subsidies	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
DIRECT PAYMENTS							
1. Payments to state farms and other enterprises	475	400	309	158	68	0	0
INPUT COSTS REDUCTION							
2. Machines (capital grants)	0	3	1	22	0	0	0
3. Credit subsidies (interest concessions)	140	85	46	89	89	112	110
4. Fertilizer	456	379	300	346	128	63	63
5. Plant protection (pesticides)	34	37	28	50	13	0	0
6. Feed (concentrates + grain)	257	241	294	197	1	0	0
GENERAL SERVICE							
7. Research advisory	299	283	308	272	67	86	85
8. Structures/infrastructures	164	221	195	274	104	124	151
9. Reconstruction of agriculture	0	0	0	0	86	123	109
Total subsidies (1 to 9)	1 825	1 649	1 481	1 408	556	508	518
Official exchange rate PLZ/US\$	175	265	431	1 446	9 500	10 583	13 631

Source: Own calculation on base of National Statistic

damage. Employment in the non-production branches is very low in Poland, in relation to that existing in the developed countries. The increase in domestic demand achieved through this, as well as certain increases in exports will not create possibilities for full utilization of the production capability of Polish agriculture. As a result, decreasing the area of farmed land will become necessary. On the other hand, the declining tendency in agricultural production cannot be reversed in the short term in any other way except by increasing subsidies for agriculture. Over 70 percent of farms show the investment rate either negative or near to zero. As a result, the lack of appropriate support for farmers will increase the amplitude of disruptions in production, and the declining tendency will deepen. The action that is most justifiable is influencing agriculture through subsidies that lower costs (lower interest rate of credit, less expensive fertilizers, fuel, etc.). Subsidies directed to increasing production and lowering costs do not generate increases in market prices. In order to increase their effectiveness, subsidies will need to be concentrated on specific products and good farmers who have prospects for development. The favorable situation for good farms would become an effective change factor in agricul-

ture; it would lead towards increasing the area of farms, improve productivity and quality of commodities, and generally speaking, would lead to farming on economically rational principles. The direction of subsidies detailed above will lead towards increase in the number of farms, whose contact with the market will break off, and who will continue producing primarily for their own needs. The pressure on the labour market will increase owing to the farmers coming from these farms, and they should find work in the infrastructure and environment enterprises.

*Wiesław Gawron,
Institute of Agricultural and Food Economics, Warsaw, Poland*

MOŽNOSTI ZAMERANIA DOTAČNEJ POLITIKY V SR

Pred rokom 1989 v období plánovitého riadenia hospodárstva bola poľnohospodárska výroba v Československu a teda aj na Slovensku značne subvencovaná. V posledných desiatich rokoch v najhorších prírodných podmienkach dosahovali dotácie na 100 korún tržieb až 120 korún. Bolo to spôsobené realizáciou politiky sebestačnosti a lacných potravín.

Dôsledky takého postupu možno charakterizovať v krátkosti takto:

- deformoval sa vývoj ekonomickej efektívnosti, keď v horších výrobných podmienkach vďaka dotáciám bola výroba poľnohospodárskych produktov rentabilnejšia ako na nížinách, kde neboli dotácie k tržbám, ale naopak odvádzala sa daň z pozemkov;
- postupne sa zvyšovali náklady na jednotku produkcie poľnohospodárskych produktov;
- ceny poľnohospodárskych produktov prestali plniť svoju uhradzovaciu funkciu, keď v priemere SR viac ako polovicu tržieb tvorili dotácie;
- zaznamenal sa rast produkcie bez ohľadu na výšku nákladov a rentabilitu výroby.

Napriek tomu, že produkcia sa neustále zvyšovala, nedochádzalo k prevahe ponuky nad dopytom, pretože ešte viac ako poľnohospodárska výroba bola subvencovaná spotreba potravín.

Po liberalizácii cien potravín v roku 1990 a transformácii plánovitého hospodárstva na trhové, keď došlo súčasne k odbúraní subvencií do poľnohospodárstva a spotreby potravín, zmenila sa i situácia na trhu. Poklesol dopyt po potravinách (živočišných produktov o 40–50 %) a produkcia poľnohospodárskych produktov sa stala nadbytočnou.

V bývalej Československej republike prevládal v odborných kruhoch i vo vláde názor, že treba ísť americkou cestou a odbúrať dotácie a zásahy štátu do trhu s potravinami na minimum.

Bola prezentovaná celá škála argumentov, ktoré zdôrazňovali liberalizáciu. Dôvodilo sa najmä stratou konkurenciaschopnosti na trhu, zaťažovaním štátneho rozpočtu a samoreguláciou trhu. Pod vplyvom týchto názorov sa značne liberalizovala agrárna politika i v oblasti dotácií a tieto v súčasnosti poklesli pod európsku a americkú úroveň.

Porovnanie úrovne subvencií na Slovensku s ostatnými štátmi (merané ekvivalentom produkčných subvencií EPS) je v tab. I a II.

V dôsledku implementácie liberálnej agrárnej politiky a najmä znižovania dotácií, ale aj zníženého dopytu, došlo k poklesu poľnohospodárskej produkcie a až v roku 1993 začína byť ponuka i dopyt vyrovnaný. Súčasne však vzniká obava, že Slovensko sa stane odbytišťom zahraničných poľnohospodárskych produktov, najmä z ES, pretože u nich je silne dotovaný export. To vedie k snahe ochraňovať

I. Ekvivalent produkčných subvencií (EPS) na prepočítaného pracovníka v poľnohospodárstve a na hektár poľnohospodárskej pôdy

		1991		1992		1993	
		ČR	SR	ČR	SR	ČR	SR
EPS	(mld. Kčs)	9,40	11,98	8,40	8,15	7,50	7,60
Počet pracovníkov	(tis. osôb)	400	263	330	214	280	184
EPS na pracovníka	(tis. Kčs)	23,50	45,55	25,45	38,08	26,79	41,30
Poľnohospodárska pôda	(tis. ha)	4 285	2 441	4 383	2 447	4 280	2 447
EPS na hektár p.p.	(Kčs)	2 193	4 892	1 961	3 331	1 752	3 106

II. Orientačné medzinárodné porovnanie EPS (podľa metodiky OECD)

Krajina - región	Podiel ekvivalentu produkčných subvencií na		
	finálnej produkcie v %	pracovníka v poľnohospodárstve v tis. USD	hektár poľnohospodárskej pôdy v USD
ES (12 krajín)	49	13	784
Rakúsko	52	12	889
Švajčiarsko	80	32	1 982
USA	30	22	98
Kanada	45	22	125
Austrália	15	5	3
Nový Zéland	4	1	9
Japonsko	66	17	8 422
ČR ¹ 1991	12,1	0,84	78
1992	11,0	0,91	70
1993	9,5	0,96	63
SR ¹ 1991	30,8	1,63	175
1992	23,5	1,36	119
1993	20,8	1,48	111

¹⁾ Pre prepočet na USD sa použil priemerný kurz USD/Kčs roku 1992

Prameň: Agricultural Policies, Markets and Trade - Monitoring and Outlook 1992,

domáci trh proti prlívu výrobkov zo zahraničia i k zvýšeniu, resp. zavedeniu subvencií ovplyvňujúcich export poľnohospodárskych produktov.

Je nám jasné, že takáto politika nie je pozitívna ani udržateľná z dlhodobého hľadiska, tak voči poľnohospodárskym podnikateľom, ako aj voči spotrebiteľom, pretože má za následok zvýšenie spotrebiteľských cien, čo spôsobuje ďalšie znižovanie spotreby. Uzavretý domáci trh potravín nepodporuje rast kvality výrobkov a znižovanie nákladov na poľnohospodárske komodity. Je si však treba uvedomiť, že proces liberalizácie výroby a obchodu s potravinami v transformujúcich sa ekonomikách je veľmi zdĺhavý a zo strany vlády je snaha prisúdiť podobne ako v Rakúsku poľnohospodárstvu iné funkcie, najmä udržanie vidieckej krajiny a ochranu prírody. Z tohto hľadiska sú rôzne názory na rozsah subvencií i ciele, ktoré majú podporiť i formu ich poskytovania.

Treba si uvedomiť niekoľko aspektov tohto problému:

- a) nedostatkový rozpočet neumožňuje zvýšiť úroveň dotácií,
- b) zvyšujúce sa ceny poľnohospodárskych produktov ako dôsledok eliminácie enormného zvýšenia cien vstupov do poľnohospodárstva spôsobujú zvýšenie úrovne spotrebiteľských cien, čo vedie k poklesu dopytu a teda aj produkcie,
- c) zvyšujúce sa ceny vstupov do poľnohospodárstva neumožňujú znižovať náklady, hoci merná spotreba vstupov poklesla zhruba o 30–40 %.

ÚROVEŇ SUBVENCIOVANIA SLOVENSKEHO POĽNOHOSPODÁRSTVA

Ako som už uviedla predtým, slovenské poľnohospodárstvo dosahuje 20 % subvencovania poľnohospodárstva finálnej produkcie, resp. 7,5 miliárd ročne, čo je menej ako v štátoch ES, ale viac ako v ČR.

Vyššiu úroveň subvencovania si za danej ekonomickej situácie nemôžeme ani dovoliť, pretože máme deficitný rozpočet a daňový poplatníci neunesú vyššie daňové zaťaženie. Príjmy obyvateľstva sú relatívne nízke a ďalšie životné náklady ešte stále rastú. Tieto faktory obmedzujú zvyšovanie spotreby a to neumožňuje zvýšiť úroveň nominálnych cien, ale naopak, mali by poklesnúť. Ich zníženiu bránia stále sa zvyšujúce ceny vstupov do poľnohospodárstva. Nedostatok finančných prostriedkov potom neumožňuje investovať do technológie výroby, zvyšovať produktivnosť a znižovať náklady. Celkový výsledok je, že zhruba 85 % poľnohospodárskych podnikov vykazuje nulovú alebo zápornú akumuláciu.

Pod vplyvom nedostatočnej úrovne vhodnej podpory poľnohospodárov sa bude naďalej prejavovať tendencia poklesu produkcie. Dôležité je, aby neklesala výnosovosť na jednotku oševnej plochy alebo chovu zvierat.

Z naznačenej situácie vyplýva, že najvhodnejšie v tomto období sa javí ovplyvňovať poľnohospodárstvo cez subvencie, ktoré by:

- a) znižovali náklady na vstupy,
- b) podporovali technický a biologický rozvoj.

Dotácie na podporu exportu budú mať v prechodnom období menší význam, pretože produkcia poklesla až na úroveň domáceho dopytu a exportné kvóty na európske trhy sú nízke.

Dotovanie vstupov do poľnohospodárstva v predchádzajúcich troch rokoch by bolo malo za následok konzervovanie vysokej úrovne výrobných nákladov. Dnes je však situácia iná. Merná spotreba vstupov značne poklesla a jej ďalšie znižovanie je neúnosné, lebo by mohlo viesť k ďalšiemu nežiadúcemu poklesu výroby. Poľnohospodári by mali po fáze privatizácie a transformácie začať fázu budovania konkurencieschopnej produkcie poľnohospodárskych produktov.

Nazdávame sa, že v roku 1994 by sa malo pokračovať v subvencovaní vybraných druhov vstupov, čo by prispelo k tendencii zníženia, resp. stabilizácii spotrebiťských cien. Išlo by o subvencovanie hnojív, osív, pohonných hmôt, závlahovej vody a vybraných druhov krmív pre mladé zvieratá. Navrhované riešenie by mohlo vyvolať kritiku, resp. obavy, že to povedie k enormnému zvýšeniu produkcie. Tieto obavy sú však neopodstatnené, pretože na Slovensku nie je taký objem prostriedkov na subvencovanie vstupov, ktoré by viedli k hromadeniu nadbytkov produkcie.

Druhá časť dotácií by mala byť venovaná na technické a biologické zlepšenie poľnohospodárskej výroby. Išlo by hlavne o subvencie nepriame na krytie úrokov z úverov. Cieľom tejto skupiny subvencií je začať budovať konkurencieschopné poľnohospodárstvo s ES.

V oboch prípadoch by malo dôjsť k selektívnemu výberu dotovaných podnikateľských subjektov, čo znamená, že zo subvencovania by sa mali vyradiť neperspektívne vysokým úverom zaťažené a vysoko stratové podniky.

Treťou skupinou by mali byť dotácie na udržanie vidieckej krajiny, resp. podporu horských oblastí. Táto forma bola v posledných rokoch preferovaná, ročne sa na tento účel vynaložilo až 3,5 mld. korún, teda zhruba polovica financií určených na dotácie. Z analýz vyplynulo, že sa minuli cieľa, pretože boli poskytované paušálne na 1 ha p.p. a využili sa na financovanie iných titulov. Pokiaľ sa zachovajú, čo je v záujme agrárnej politiky vlády, treba ich viazať na určený účel, žiadúcu zmenu štruktúry výroby alebo konkrétne regionálne projekty. Vychádzajúc z toho, že najproblematickejšie je udržať v týchto oblastiach efektívnu výrobu hovädzieho dobytku, mali by byť viazané na normatívne stavy dobytku (počet VDJ/ha) alebo liter predaného mlieka.

*Ing. Viera Ižáková, CSc.,
Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava,
Slovenská republika*

JAKÉ MÁ ČESKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ ŠANCE NA KAPITÁLOVÉM TRHU?

Hybnou silou tržní ekonomiky je řada objektivně působících mechanismů s převážně samoregulačním charakterem. Mezi hlavní z nich je možno jmenovat tendenci k vyrovnávání nabídky a poptávky na trhu různých komodit. Důležitým nástrojem uskutečňování této tendence je **reálný konkurenční boj**. Další, dlouhodoběji působící tendencí je přelévání kapitálu z odvětví a odborů relativně útlumových do odvětví a odborů perspektivních, poptávkově zajímavých a tedy výnosově atraktivních.

Smyslem tohoto příspěvku není dále rozvádět obě uvedené téze, které v praktickém hospodářském životě nabývají řadu podob (při monopolní pozici určitých odborů, při různém stupni státního intervencionismu atp.). K našemu tématu je bližší druhá tendence, i když v ekonomice souvisí téměř každý její prvek s každým.

Při současných diskusích o zemědělské politice vlády ČR pro příští dva roky je možno si oprávněně položit otázku: Jakou má naše zemědělství pozici na kapitálovém trhu z hlediska již uvedené zákonitosti?

Nechme mluvit některá fakta. Základní (vlastní) jmění zemědělců se za poslední dva roky (1991, 1992) snížilo o 12,2 %, přičemž nadále klesá úměrně k úniku kapitálu ze zemědělství (např. v procesu privatizace státních statků, odprodejem restituovaného majetku atd.) a růstem jeho opotřebení (opotřebení základních prostředků v zemědělství v roce 1992 dosáhlo 60,3 %). Vkladové účty v zemědělství se koncem roku 1992 oproti roku 1991 snížily celkově o 24 % (a to i včetně podniků zemědělských služeb). Hlavní zdrojová položka při obecné insolventnosti zemědělců, tj. bankovní úvěry, se za uvedené období snížila o 22,5 % (o 7,6 mld. Kč), přičemž nejvíce u úvěrů provozních (o téměř 50 %). Tento trend pokračuje i v roce 1993. Navíc stále narůstá převaha nesplacených pohledávek zemědělců oproti jejich nesplaceným závazkům, které jsou vymáhány zastavením dodávek provozního materiálu (osiva, krmné směsi, PHM, hnojiva apod.).

Lze tedy reálně hovořit o tom, že zemědělství se dostává do hlubokého finančního útlumu, o čemž svědčí i vykazovaná hospodářská ztráta (-12,9 mld. Kč za rok 1992) a další již obecně známé ukazatele. V polemikách o této a budoucí situaci daného odvětví se uvádí, že jde o doprovodný jev procesů restituce, privatizace, transformace a zejména přizpůsobení se tržním podmínkám. Až tyto procesy skončí, ukončí se i „doprovodný jev“.

Je pravděpodobné, že uvedené procesy vykáží potřebný efekt, avšak podle mého názoru se bez aktivní politiky státu problémy finančních zdrojů nevyřeší. Oddalování navrhovaných minimálních řešení v agrárním programu může mít z hlediska příští perspektivy postupný likvidační účinek.

Tato obava vyplývá z toho, že (jak ukazují zkušenosti z vyspělých kapitalistických zemí) samo zemědělství svým charakterem výroby a pozicí v potravinovém řetězci je z hlediska kapitálové výnosnosti ve velmi nevýhodném postavení ve vztahu k ostatním odvětvím. Navíc u nás je tato objektivní nevýhoda zesilována současným krajním nedostatkem vlastních finančních zdrojů, neochotou bank úvěrovat zemědělce a absencí vstupů ostatního (kromě spekulativního) kapitálu a to v podstatě u převážné většiny subjektů v zemědělství (včetně soukromých rolníků).

Jen pro ilustraci je možno uvést některá fakta o výnosnosti kapitálu, vkládaného do zemědělství. Tento ukazatel je ve světě měřen několika vzorci, které zde není třeba rozvádět. Náš kolektiv si vybral jeho měření podílem použitelného zisku povýšeného o úroky z cizího kapitálu na 100,- Kč vloženého celkového kapitálu (tj. vlastního a cizího). Na 100,- Kč celkového vloženého kapitálu vykázalo zemědělství v roce 1991 mínus 0,49 Kč a v roce 1992 mínus 2,74 Kč (a podle předběžných odhadů nelze za rok 1993 očekávat zvrat v plusový kapitálový výnos). Naproti tomu v průmyslu celkem byla za rok 1992 vykázána kapitálová výnosnost (počítaná stejným způsobem) plus 7,23 Kč na 100,- Kč vloženého kapitálu.

Vraťme se však k úvodní otázce v názvu tohoto příspěvku. V šancích zemědělství na kapitálovém trhu je nezbytné stát na reálné půdě. Možná, kromě několika atraktivních podnikatelských aktivit (např. nové zdroje energie), nebudou ani do budoucna tyto šance příliš růžové. Kladme si však za cíl dosáhnout takové postavení na kapitálovém trhu, které existuje v zemích s vyspělou tržní ekonomikou. Tam totiž k lepší kapitálové pozici v zemědělství napomáhá aktivní státní politika, zakotvená v přijatých zemědělských zákonech.

Aktuálnost aktivní státní politiky při řešení kapitálových zdrojů v současném velmi složitém období vidím především ve třech směrech:

1. V promyšleném, avšak urychleném zavedení tzv. Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu.
2. V soustředění státní dotační politiky na přísně účelové a obecně prospěšné aktivity typu podpory nadějných výzkumných činností, rozvoje a ochrany genetického potenciálu, rozvoje informatiky o trhu a navazujících aktivitách a účinná poradenská a vzdělávací činnost. Dotační politiku bude nutné odbyrokratizovat, zobjektivnit a celkově zpružnit, aby uvolněné prostředky byly aktivizovány již v běžném roce.
3. V rozšiřování daňových úlev pro nové podnikatelské aktivity vyžadující náročnější, avšak v delším období návratnější kapitál, slibující vyšší přínosy do státního rozpočtu.

Velká část zemědělské veřejnosti považuje za velmi aktuální včasné fungování Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu. Očekává se, že odstraní

stávající nedostatky dotační politiky v oblasti podpory privátního podnikání v zemědělství, zlevní poskytované úvěry ve vazbě na rentabilitu zemědělského podnikání, rozmnoží možné kapitálové zdroje ve prospěch garančních úvěrů a celkově zpružní kapitálový tok směrem k podnikateli v okamžiku potřeby.

O mechanismu působení tohoto Fondu se ještě intenzivně diskutuje. Doufejme, že od 1.1. 1994 bude jeho činnost plně odstartována. Jeho základními nástroji bude poskytování garancí za návratnost všech druhů úvěrů a subvencování výše úroků s využitím příspěvku ze státního rozpočtu, portfoliem akcií FNM určených pro zemědělce a výnosy z operací na finančním trhu dočasně volnými finančními zdroji. Půjde o velmi náročnou a svého druhu i ojedinělou činnost v porovnání se zeměmi, kde již obdobné instituce existují. Ojedinělost spočívá jednak ve spojení státního příspěvku a portfolia akcií, jednak v rozšíření aktivit Fondu na operace na finančním trhu. Tato náročnost si vyžádá, aby v čele Fondu působili zkušení odborníci z oblasti finančnictví, bankovníctví a zemědělského a lesnického managementu.

Další složitost působení Fondu vychází z toho, že se od něj očekává pomoc při obtížné finanční situaci zemědělců a podnikatelů v lesnictví a přitom se jeví nutným učinit jej přitažlivým pro komerční bankovní sféru, která ještě nyní „pluje na vlnách“ převahy poptávky nad úvěrovou nabídkou. Domnívám se, že plně podlehout nynější konjunktuře komerčních bank by bylo dosti krátkozraké (např. realizovat úvěrovou garanci teprve až podnikatel „spadne“ do bankrotu). Totéž se týká i subvencování úrokové míry. Zde by měl nastat přímý vztah mezi Fondem a klientem banky tím, že Fond, na základě předem stanovených kritérií, zaručí pevné procento subvence z úroku (třeba i diferencovaně podle druhu úvěru – provozní, střednědobý, dlouhodobý). Klient pak bude moci si vybrat banku, poskytující nejvýhodnější úrokovou sazbu.

Pro stanovení kritérií Fondu vůči bankám a klientům bude důležité dobře zvážit preferenční žebříček věcných objektů garantovaných úvěrů a subvencovaných úroků. Podle současné finanční situace v zemědělství lze nabídnout tyto preference.

1. Úvěry na základní provozní potřeby splatné ve 4. čtvrtletí běžného roku (s možností subvencování části pojistných premií ve prospěch vyšší záruky návratnosti);
2. Úvěry na novou techniku a technologii, kterou bude nutno v nejbližších dvou letech obměnit;
3. Úvěry na rekonstrukce provozuschopných staveb včetně obytných prostor;
4. Ostatní investice v rámci agrárního programu.

V neposlední řadě se jeví nutným zdůraznit problém výběru klienta. Existují názory, že jde výslovně o záležitost úvěrující banky. Domnívám se, že by si v tomto

případě brala banka na sebe příliš velké břemeno, i když bude mít v této otázce poslední slovo. K výběru klienta by (vedle banky) měly přispět minimálně dva subjekty:

- agrární komora (doporučení z hlediska znalostí podnikatelských kvalit klienta) a
- územní odbor MZe, příp. autorizovaná poradenská služba z hlediska kvality podnikatelského záměru.

Tolik několik poznámek k fungování Podpůrného a garančního fondu. Jde o zcela novou instituci, v jejíž účinnost věří většina zemědělské veřejnosti. Patrně se nevyhne počátečním problémům a možná i chybám. Lze však věřit, že se z ní vytvoří důležitý nástroj příští důstojné účasti zemědělství na rozvinutém trhu finančního kapitálu.

*Ing. Bohumil P r o u z a , CSc.,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika*

ZÁRUKY JAKO CESTA PŘÍLIVU KAPITÁLU DO ZEMĚDĚLSTVÍ

Adaptace zemědělství na tržní podmínky obecně je podmíněna zásadními změnami v jeho strukturální orientaci i technicko-technologickém vybavení. Cílově jsou tím dány základy zvýšení konkurenceschopnosti odvětví, v našich podmínkách pak především cestou nižších nákladů výroby těch produktů, které najdou adekvátní odezvu v poptávce na vnitřním, případně světovém agrárním trhu.

Restrukturalizace zemědělství České republiky je však spojena s poměrně vysokou kapitálovou náročností a to při relativně pomalé obrátce kapitálu a jeho nižší výnosnosti na jedné straně, nutností určité stabilizace vlastnictví a zachování takového objemu a struktury zemědělské výroby, kterým je vytvářen rámec trvale udržitelného zemědělství, na straně druhé.

V této souvislosti se setkáváme s řadou názorů na otázku zda a do jaké míry je nově vznikající podnikatelská sféra schopna sama řešit jeden z klíčových problémů dalšího rozvoje, zajištění nezbytného kapitálu pro tyto strukturální změny.

Jaká je situace z hlediska vytváření vlastních kapitálových zdrojů. Základní charakteristiky, kterými jsme dosud zvyklí hodnotit výsledky hospodaření, příznivé nejsou. V porovnání s rokem 1990, kdy bylo v zemědělství dosaženo zisku ve výši 9,4 mld. Kčs, vykázalo toto odvětví v roce 1991 ztrátu 9,1 mld. Kčs, v roce 1992 dokonce ztrátu na úrovni 12,9 mld. Kčs. Ani prognózy výsledků roku 1993 nesignalizují zásadní pozitivní změnu. Posuzujeme-li výnosovou a nákladovou stránku, potom vývoj výnosů, kde rozhodující část tvoří tržby z výrobní činnosti, je v podstatě charakteristickým projevem změn v poptávce po zemědělské surovině v podmínkách liberalizace trhu, nejen agrárního. Ve snížení tržeb z výrobní činnosti (na 74,4 % úrovně roku 1990) se obecně projevuje jak snížení poptávky, jejímž odrazem je naturální snížení tržní zemědělské produkce spojené s cenovou stagnací, tak i odliv cenově lukrativních činností spojených více či méně se zemědělskou prvovýrobou. Snížení nákladů (na 79,3 % úrovně roku 1990) je co do ekonomické interpretace složitější. Průkazné je snížení mzdových nákladů (na 71,4 % roku 1990), kde se projevila relativně nejjednodušší forma spojená s ekonomickým tlakem na zvýšení efektivnosti, absolutní snížení počtu pracovníků v zemědělství, z 510 tis. osob v roce 1990 na 299 tis. v roce 1992 a cca 215 tis. v roce 1993. Snížení nákladů v materiální oblasti už nelze vždy hodnotit jako racionální úsporu, neboť jak spotřeba materiálu, tak i možnosti použití služeb byly limitovány především finanční situací konkrétního podnikatelského subjektu. To spolu s výrazným růstem cen v oblasti vstupů i cen na trhu peněz vyjádřených v úrokových sazbách úvěrů, je jedním z důvodů, proč se nepodařilo pružně reagovat na potřebné změny ve struktuře výroby i v kapitálové vybavenosti.

V globálních údajích, charakterizujících vývoj zemědělství v prvních letech transformace z centrálně plánované do tržní ekonomiky, se tedy projevuje celá řada

i protichůdně působících faktorů. Pokud bychom je chtěli zobecnit, potom se jedná zejména o:

- řešení důsledků dříve založených trendů maximalizace produkce spojené s centrálním rozmísťováním zemědělské výroby, což při řádovém poklesu poptávky po potravinách (o více než 20 % včetně změn ve struktuře poptávky) okamžitě po liberalizaci cen vyvolalo pokles poptávky na tuzemském trhu zemědělských surovin a typické projevy cenové deprese v ekonomické oblasti, navíc prohloubené i protekcionismem v zemědělství a potravinové politice okolních států při řešení vývozu přebytků;
- bariéry ve využití liberalizace cen v zemědělství způsobené jednak nerovnováhou na trhu zemědělských produktů, jednak monopolním postavením navazujících odvětví (vstupů i výstupů, včetně obchodu), kde privatizační proces byl v začátcích a zemědělské výrobci neměli prakticky možnost prosadit svůj vyšší podíl ve spotřebitelských cenách potravin (na rozdíl od navazujících článků komoditních vertikál); tím současně došlo k dalšímu rozevření cenových nůžek;
- omezení možnosti restrukturalizace výroby a provedení změn v alokaci kapitálu v důsledku:
 - nedokončených restitučních a privatizačních procesů,
 - výrazného zvýšení ceny peněz (omezený přístup k úvěrům při řádovém zvýšení úrokových sazeb) včetně změn podmínek v dosavadních úvěrových smlouvách,
 - podstatného omezení dotací ze státního rozpočtu do zemědělství,
 - růstu platební neschopnosti odběratelů zemědělské produkce, která znamenala výrazné zvýšení objemu pohledávek po lhůtě splatnosti a tím další zhoršení finanční situace v prvovýrobě.

Podnikatelské subjekty v zemědělství se tak dostaly do situace, kterou nebylo a není možno řešit bez ingerence státu. Z těchto důvodů byly uplatněny státní regulační zásahy v oblasti agrárního trhu při řešení nadprodukce hlavních komodit (obilí, hovězí maso, mléko), které se částečně projeví v omezení extrémních výkyvů cen placených zemědělským výrobcům. Předmětem řešení byla i ochrana trhu prostřednictvím cel a vyrovnávacích dávek. Přesto se ukázalo, že v přechodném období ceny placené zemědělským výrobcům nejsou schopny vytvořit zemědělcům dostatečný příjem pro zajištění provozu a navíc pro účelnou restrukturalizaci výroby odpovídající reálné struktuře poptávky.

Dalším zdrojem, který měla podniková sféra šanci získat (především pro nastartování změn, které by vedly ke snížení nákladů), byly **dotace ze státního rozpočtu a bankovní úvěry**.

Jak již bylo uvedeno, absolutní **objem dotací** do zemědělství se snížil. Oproti roku 1989, kdy v dotacích (včetně záporné daně z obrátu, která byla v podstatě spotřebitelskou dotací umožňující zachovat nízké ceny potravin v maloobchodě)

I. Dotace do zemědělství a na regulaci trhu potravin (mld. Kč)

Rok	Dotace celkem	Výdaje na regulaci trhu	Ostatní dotace
1990	16,00	8,50 [*]	7,50
1991	12,10	5,20	6,90
1992	10,00	4,40	5,60

^{*} zahrnuje zápornou daň z obrátu u cen potravin, která byla snížena v pololetí 1990

Pramen: MZe, ČSÚ, propočty VÚZE

bylo do zemědělství a výroby potravin poskytnuto 30 mld. Kč, došlo k poklesu až na jednu třetinu. Celkový objem dotací do zemědělství a na regulaci trhu potravin je uveden v tab. I.

Kromě principiálních změn v oblasti regulace trhu došlo ke změnám i u kategorie „ostatní dotace“. Na rozdíl od předreformních přístupů, kdy dotace byly převážně formou doplňkové úhrady k pevně stanoveným nákupním cenám (a tím v zásadě deformovaly hodnotové vztahy i úlohu cen) je jejich poskytování vázано na konkrétní účely spojené s transformací zemědělství. V hlavních agregátech se jednalo zejména o podporu restrukturalizace zemědělské výroby (cca 60 % dotačních prostředků), kde většina dotací byla určena na podporu vzniku soukromých tržních hospodářství. Zbývající prostředky se týkaly podpory ekologie a ostatních mimoprodukčních funkcí zemědělství, podnikatelských aktivit občanů v potravinářství a službách, dotací na zachování a zlepšení genetického potenciálu v rostlinné a živočišné výrobě a úkolů v oblasti výzkumu a poradenství.

Druhý potenciální zdroj, **bankovní úvěry**, se stal pro většinu zemědělců v zásadě nedostupným. Liberalizace v této oblasti, kdy byly odstraněny protekcionistické zásahy (mj. projevující se v minimálních úrokových sazbách u speciálních úvěrů v zemědělství), znamenala nejen zrealnění diskontní úrokové sazby (z 4 % v roce 1989 na 10 % v pololetí 1991 a její ustálení na úrovni 8,5–8 % v současném období), ale i zvýšení úrokové sazby z obchodních úvěrů (podle situace jednotlivých komerčních bank, druhu úvěru a rizikovosti klientů cca 11,5 % p.a. až 24 % p.a.). Vzhledem k tomu, že v roce 1991 docházelo ke změnám úvěrových smluv (nezřídka s úrokovou sazbou až 24 %), znamenalo využití úvěrů pro zemědělské podnikatele i výrazný zásah do jejich výdajů. Navíc sankční úrok při nesplacení úvěru ve lhůtě splatnosti (ve výši 33 %) v zásadě přivádí podnik na hranici bankrotu. Celková situace v zemědělství potom řadí žadatele o úvěr mezi vysoce rizikové klienty, kdy při převaze poptávky po úvěrech má zemědělec minimální šanci se v této konkurenci uplatnit.

O tom svědčí i vývoj objemu úvěrů pro zemědělství v porovnání s celkovým vývojem úvěrů v naší ekonomice. Zatímco úvěry celkem vzrostly ze 499,8 mld. Kč

v prvním čtvrtletí 1992 na téměř 632 mld. Kč v pololetí 1993, poskytnuté úvěry do zemědělství (včetně myslivosti a rybolovu) klesají nejen relativně (z 5,7 % na úvěrech celkem v březnu 1992 na 4,3 % v polovině roku 1993), ale i absolutně, z 28,7 mld. Kč na 26,9 mld. Kč. Opačný je průběh v navazujících odvětvích, kdy v potravinářském průmyslu se zvýšil objem úvěrů z 23,6 mld. Kč na 28,3 mld. Kč, obchod a ostatní služby zaznamenaly ve srovnatelném období zvýšení ze 102 mld. Kč na téměř 146,6 mld. Kč.

Je zcela zřejmé, že vývoj zemědělství a jeho ekonomická situace je pro úvěrující banky signálem, že návratnost poskytnutých úvěrů včetně splátek úroků je velice sporná.

Nejedná se jen o krátkodobý úvěr na zabezpečení provozu, který je momentálně pro řadu podnikatelských subjektů otázkou přežití. Z hlediska zemědělství je pro zásadní změny ve struktuře výroby rozhodující odpovídající investiční vybavenost, která je klíčem ke snížení fixních nákladů ve struktuře výdajů i ke zvýšení výnosnosti kapitálu v budoucnosti. To znamená získat zdroje pro zásadní změny ve vybavenosti s využitím střednědobých, resp. dlouhodobých úvěrů, kde se riziko návratnosti dále zvyšuje.

Dosavadní forma státní podpory ať již nenávratnou dotací ze státního rozpočtu, nebo úhradou úroků či splátek úvěrů, i v podmínkách České republiky jen potvrdila obecné nevýhody dotací, především subjektivitu při jejich přidělování, nedostatečnou zainteresovanost příjemce na jejich využití, administrativně složitou kontrolu i snahu po maximalizaci výše dotací v individuálních případech i v globále. V zásadě ani neotevřela možnosti k získání dalších prostředků na bázi zvýhodnění přístupu zemědělců k bankovním úvěrům.

Podnikatel, ucházející se o běžný komerční úvěr, byl i nadále klasifikován bankou na základě analýzy jeho finanční situace a kritérií bonity jako klient vysoce rizikový s minimální šancí úvěr získat. Dalším problémem se stávalo zajištění úvěru z hlediska záruky. I když ustanovení Obchodního a Občanského zákoníku taxativně vymezují jednotlivé možnosti záruk zřízením zástavního práva k věci nemovité i k věci movité (od zastavení pohledávky přes vystavení hypotéčního zástavního listu až po převod práva ve prospěch banky), vznikají problémy s úrovní zajištění úvěru. Není výjimkou požadavek na zajištění 130 % a výše, právě pro spornou hodnotu současných nemovitostí v zemědělství. Navíc zemědělská půda, ve světě považovaná za jednu z nejjistějších záruk, zatím s ohledem na výrazný útlum výroby i s ohledem na nerozvinutý trh půdy, není až na výjimky bankovní sférou akceptována.

Z výše uvedených hledisek je přínosem zřízení Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu, který se stává v zásadě ručitelem, resp. nositelem části rizika při poskytování úvěrů zemědělcům a podnikatelům v lesním hospodářství. Tento Fond dostává do svého majetku akcie potravinářských podniků odložené v první vlně kupónové privatizace a odkoupené z Fondu národního majetku, kromě

toho i podstatnou část rozpočtových finančních prostředků dosud používaných pro dotace v zemědělství. Portfolio bude použito pro garance za úvěry poskytované podnikatelským subjektům v zemědělství a lesnictví komerční bankovní sférou, tj. i pro případné plnění záruky vyplývající z garanční a úvěrové smlouvy. Další funkcí směřovanou na pomoc při řešení obtížné finanční situace bude částečné subvencování úrokové sazby, spojené s poskytnutým garantovaným úvěrem. Dočasně volné prostředky pak budou využity pro získání dodatečných zdrojů operacemi na finančním trhu. Tento přístup v zásadě mění podmínky zemědělských podnikatelů při žádosti o úvěr. Garance Fondu snižuje riziko případné ztráty úvěrující banky, vyžaduje však i záruky žadatele. Tím dochází k rozložení rizika mezi 3 subjekty a to při relativně vysoké garanci Fondu. Současně otevírá možnosti získání úvěrů střednědobých, resp. dlouhodobých, které jsou dosud prakticky nedostupné. I když některé detailní otázky fungování Fondu mají dosud variantní řešení, rozhodující pro úspěch tohoto nového systému je stanovení celkové strategie podpory zemědělství a lesnictví, která najde své konkrétní vyjádření v jasně definovaných programech podpory, s jednoznačně vymezenými podmínkami, pravidly a limity.

Řešení, kdy prostředky uvolněné státem pro pomoc zemědělství budou využity na garanci úvěrů a částečnou subvenci úrokových sazeb prostřednictvím Podpůrného a garančního rolnického a lesnického fondu, lze hodnotit jako výrazný posun k tržně konformnímu přístupu. V této souvislosti jde o využití státních prostředků, které by se měly stát základem pro zvýšení přílivu kapitálu do tohoto odvětví, především snížením rizika úvěrujících institucí při poskytování úvěrů do zemědělství.

Přístup, kdy posuzování žádostí a rozhodování o úvěru je přenecháno obchodním bankám, je pozitivním řešením především z hlediska racionality alokace kapitálu (prověření bonity klienta a reálné návratnosti úvěru). Tím je do značné míry omezen dosavadní subjektivismus přidělování dotací a odstraněna nevýhoda spojená s každoročním rozdělováním dotací u projektů s časově náročnou investiční aktivitou. Uplatnění institutu záruky (Fondem i klientem) je podporou především z hlediska snížení bankovního rizika a tím zvýšení atraktivnosti zemědělských klientů. Určitým problémem, i přes vysoké procento garance Fondem, je dlouhodobost úvěru, která však může zprostředkovaně působit na výběr bank s nejvýhodnější strukturou zdrojů právě pro zemědělství.

Problém vzniká při obecnější posouzení otázky, zda obchodní banka je tím subjektem, který je kvalifikován k hodnocení zemědělského klienta nejen z hlediska vlastní potenciální ztráty z chybného rozhodnutí (jako v případě běžných komerčních úvěrů), ale i z hlediska ztráty zemědělství a státu při chybném rozhodování o využití garancí.

Tím se totiž do rozhodování nutně dostávají kritéria hospodářské politiky a konfrontace důsledků těchto transakcí s představami (a potřebami) společnosti o poslání zemědělství a jeho celkové pozici v národní ekonomice i v regionálním

průřezu. Neregulovaný proefektivnostní tlak, využívající navíc i garance státu, je spojen s řadou rizik, která svým působením mohou vyvolat následnou a finančně náročnou potřebu likvidace negativních výsledků takto koncipovaného systému.

Proto je podle našeho názoru nezbytné, aby se neopomenutelnými účastníky řešení staly i profesně vybavené subjekty, které kvalifikovaně posoudí programovost řešení a ponesou odpovědnost za výběr klienta z hlediska jeho podnikatelských schopností v zemědělství, tj. Agrární komora, a za věcnou a programovou stránku podnikatelského záměru, tj. územní odbory MZe, resp. autorizované poradenské firmy.

Z uvedeného je zřejmé, že tržní principy lze uplatnit i v oblastech, kde je silná tendence řešit specifické problémy zemědělství přímými dotacemi. Zahraniční zkušenosti ukazují, že forma garancí má objektivnější charakter a ve svých důsledcích znamená znásobení finančních prostředků a podstatně kvalitnější ekonomickou kontrolu efektu užití cizího kapitálu v podmínkách zemědělství.

*Ing. Věra B e č v á ř o v á, CSc.,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika*

PROBLÉMY VÝPOČTU PŘÍJMOVÉ DISPARITY ZEMĚDĚLSTVÍ VE VZTAHU K OSTATNÍM HOSPODÁŘSKÝM SEKTORŮM

V diskuzích, které se rozvinuly v souvislosti se zpracováním a projednáváním materiálu MZe ČR „Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995“, se jako jeden z předmětů sporu objevilo i téma vnější důchodové (příjmové) disparity zemědělství. Jako sporný se jevil dokonce i sám pojem disparity, rozdílné názory se projeví na příčiny její existence, na potřebnost zařazení jejího zmírnění mezi cíle zemědělské politiky a nástroje jejího řešení, na vztah mezi disparitou a přizpůsobením zemědělství tržním podmínkám, na způsob jejího vyjadřování a měření apod. Smyslem mého příspěvku není vést polemiku s jednotlivými dílčími názory, ale pojednat toto téma v poněkud obecnější rovině.

Kategorie vnější důchodové disparity zemědělství (horší důchodové pozice zemědělství ve srovnání s nezemědělskými hospodářskými sektory) se i jako teoretický fenomén, i jako problém praktické hospodářské politiky, výrazně dostala do obecného povědomí v USA ve 30. letech a v hlavních evropských zemích v období po II. světové válce, což motivovalo mj. vznik a rozšíření legislativy na podporu zemědělství. I když konkrétní důvody tohoto zájmu jsou nepochybně spojeny s důsledky rozsáhlé recese a světové války, hlubší důvody spočívají v poznání, že se zemědělství v podmínkách rozvinuté tržní ekonomiky objektivně dostává do dlouhodobého nerovného postavení ve vztahu k jiným hospodářským sektorům.

Základ této nerovnosti spočívá především v nestejně úrovni koncentrace a centralizace výroby a tím i v rozdílně konkurenčním prostředí v jednotlivých hospodářských sférách. Zemědělství, přes dlouhodobý výrazný úbytek počtu zemědělských podniků, zůstává až do současnosti odvětvím se značným počtem málo koncentrovaných ekonomických subjektů, z nichž žádný (ani menší skupina) nemá podstatný podíl na agregátní nabídce zemědělských výrobků (ani z druhé strany na poptávce po zemědělských vstupech), aby mohl ovlivňovat jejich ceny. Cena stojí proti zemědělským výrobcům jako vnější veličina, daná poměry na trhu.

Uvedený vývoj a stav zemědělství i v těch ekonomicky nejvyspělejších zemích nepochybně souvisí s tím, že zemědělská výroba je vázána na půdu, má plošný charakter. Jedním z důsledků je progresivní růst nákladů na jednotku produkce, zejména nákladů na dopravu a řízení, s růstem výměry zemědělského podniku přes určitou hranici. Dalším faktorem je institut soukromého vlastnictví půdy, jemuž je vlastní tendence ke konzervaci (ne-li k tříštění) pozemkové držby, a který klade specifické podmínky pro vstup kapitálu do zemědělství.

Naproti tomu ve většině nezemědělských sektorů vyústily koncentrační procesy v destrukci dokonale konkurenčního prostředí a ve vytvoření struktur nesoucích výrazné znaky nedokonalé konkurence různých forem, což umožňují podnikatelským subjektům poměry na trhu, včetně tvorby cen, ne nepodstatně ve svůj

prospěch a v neprospěch zemědělství ovlivňovat. Bezprostředně to platí pro subjekty, které působí v relevantním okolí zemědělství.

Další významný vliv na nerovnost postavení zemědělství má nízká pružnost nabídky zemědělských výrobků. Z krátkodobého hlediska v tom důležitou roli hraje biologicky podmíněná značná délka výrobního cyklu v zemědělství. Jejím důsledkem je, že mezi rozhodnutím o rozsahu výroby v závislosti na signálech trhu a skutečnou změnou nabídky uplyne poměrně dlouhá doba, v jejímž průběhu se mohou poměry na trhu podstatně změnit. Navíc – vzhledem k tomu, že zemědělská výroba je značně ovlivněna proměnlivými a nepředvídatelnými povětrnostními faktory – existuje riziko, že změny rozhodnutí o výrobě nevyvolají adekvátní změny v časově opožděné nabídce. To vše snižuje pružnost nabídky a objektivně způsobuje neochotu výrobců měnit rozsah a strukturu nabídky. Už tato opakovaná a prodlužovaná reakce může mít důsledky pro nízkou pružnost nabídky i z dlouhodobého hlediska. V tomto horizontu hrají navíc úlohu všechny faktory, které stěžují jak vstup kapitálu do tohoto odvětví, tak jeho odliv. Jednou ze zvláštností zemědělství na straně nabídky je poměrná rigidita její struktury: okruh vyráběných komodit je omezen, prakticky nedochází ani ke vzniku nových zemědělských surovin, ani k jejich zásadní inovaci – tím jsou nabídkové možnosti zemědělství podstatně limitovány.

Dalším momentem, který ovlivňuje tvorbu nabídky zemědělských výrobků, je specifická sociálně ekonomická struktura zemědělství. V této souvislosti nejde o všeobecně nižší stupeň koncentrace výroby v zemědělství, blíží se prostředí dokonalé konkurence, ale o to, že málo koncentrované ekonomické subjekty mají podobu rodinných hospodářství. Zatímco pro podniky, jejichž cílem je maximalizace zisku, tvoří mez pro další vklady výrobních faktorů (tím i pro zvyšování nabídky) rovnost mezních nákladů a mezních příjmů, pro rodinné hospodářství, jehož cílem je zajistit co nejlepší obživu rodiny, není tato mez zcela kategorická. Rodinnému hospodářství je vlastní jiné omezení pro stupňování vkladů výrobních faktorů (především vlastní práce); mezi je zde přírůstek produktu. I když je rozhodování rodinného výrobce vnějšími okolnostmi modifikováno, přesto vyvolává tendenci ke zvyšování nabídky.

V podmínkách výrazných změn ve struktuře agregátní poptávky, projevujících se v rychle klesajícím podílu výdajů na potraviny na celkových výdajích a v pomalém růstu, či stagnaci absolutního rozměru poptávky po nich (a odvozeně po zemědělských surovinách), vytváří všechny faktory nízké pružnosti nabídky zemědělských výrobků tendenci k dlouhodobé nerovnováze mezi nabídkou zemědělských výrobků a poptávkou po nich.

A to je druhý podstatný moment nerovného postavení zemědělství ve srovnání s ostatními sektory. Nerovnost podmínek mezi sektory vede i k nerovnosti jejich výsledků, jejichž projevem je vnější disparita zemědělství.

Vnější důchodová disparita jako zřetelný sociálně ekonomický problém a jako výzva k jeho řešení se objevuje na poměrně vysokém stupni ekonomického rozvoje. Ekonomická vyspělost je však nejen obecnou příčinou jejího vzniku, ale současně vytváří i možnosti jejího řešení. Dosažení relativně vysoké úrovně všeobecného bohatství představuje reálný základ jak pro jeho jiné rozdělení, než jaké je produktem živelného vývoje, tak pro obecné pochopení potřeby tohoto jiného rozdělení. Uznání nutnosti podpory zemědělství v podmínkách jeho trvalých nevýhod a nerovností, a to v tom smyslu, aby zemědělství participovalo přiměřeným způsobem na všeobecném sociálně ekonomickém pokroku, se tedy jeví nikoliv jako omezený zájem specifické skupiny obyvatelstva, ale jako obecné povědomí potřeby spravedlivějšího rozdělování a ochota společnosti podílet se na něm.

Společenský konsenzus zpravidla není formulován do jednoznačné téze, že cílem je vyrovnaní zemědělských důchodů s nezemědělskými. Jde o přiměřenost, která je podmíněna řadou faktorů. Ve většině evropských zemí se vnější disparita zemědělství ve skutečnosti pohybuje mezi 60–80 % příjmu srovnatelných nezemědělských sociálně ekonomických skupin. Z tohoto důvodu, a zřejmě i v souvislosti s postupným prosazováním nové stupnice obecných životních priorit, se zřetel obrací i směrem k otázce možné úhrady těch mimoprodukčních funkcí zemědělství, které jako externality leží mimo působnost trhu.

Aby byla podpora zemědělství úměrná možnostem i potřebám, musí být příslušné instituce co nejvěrohodněji informovány o stavu důchodové pozice zemědělství i o jejím srovnání s nezemědělskými sektory. Propočet vnější důchodové disparity není jednoduchou a jednoznačnou záležitostí ani z hlediska získání potřebných dat, ani z hlediska metodického.

Základní metodické a metodologické problémy výpočtu vnější disparity zemědělství se odvíjejí od specifické sociálně ekonomické struktury tohoto sektoru. Jejím podstatným znakem je skutečnost, že v zemědělství (na rozdíl od ostatních ekonomických sektorů) hraje dominantní roli typ rodinného hospodářství. Rodinné hospodářství a jeho reprezentant – rolník – představují sociálně ekonomický typ, který není plodem soudobé, pracovní a kapitálově členěné, industriální společnosti, ale spíš reliktem předchozích historických formací. Na rozdíl od ekonomických subjektů, typických pro rozvinutou industriální společnost, nejsou v rolnických rodinných hospodářstvích ani funkčně, ani prostorově, ani personálně odděleny domácnost a podnik, práce a kapitál, řídicí a výkonné funkce. Navíc stále častěji získávají (jsou nuceni získávat) členové rolnické rodiny dodatkové a vedlejší výdělečné příjmy, čímž dochází k málo přehlednému promíchání příjmů ze zemědělské a nezemědělské činnosti, příjmů pocházejících z podnikových nebo mimopodnikových zdrojů.

Uvedené zvláštnosti přinášejí pro vyjádření, výpočet, srovnání a analýzu příjmové disparity mezi zemědělstvím a jinými sektory řadu metodických a metodolo-

gických problémů, a to jak z hlediska volby potřebných ukazatelů ve vlastním zemědělství, tak z hlediska výběru odpovídajících nezemědělských sociálně ekonomických skupin pro srovnání.

Do prvních skupiny těchto problémů patří zejména:

- a) Otázka, zda výpočet srovnávaného příjmu zemědělského podniku konstruovat na bázi váženého průměrného příjmu v podnicích všech kategorií nebo jiným způsobem, např. jen na bázi průměrného příjmu podniků s plnou výdělečnou činností v zemědělství.
- b) Druhým metodickým problémem je otázka, jaký příjem rodinného hospodářství vzít za základ srovnávacích výpočtů? Jak již bylo poukázáno, ve většině těchto podniků hrají větší či menší roli i příjmy z nezemědělských činností, z činností vykonávaných mimo podnik. Kromě toho do hrubých celkových příjmů (vyjádřených jako souhrn zisku ze zemědělství a příjmů – zpravidla ve formě mzdy – z mimopodnikových činností) vstupují přímo i některé subvence a příspěvky státu nebo nižších regionálních jednotek, sociální dávky (např. příspěvky na děti) a příjmy z majetkových převodů. Jde tedy o to, zda k výpočtům parity použít celkový příjem nebo jen příjem ze zemědělství nebo jejich určitou kombinaci.
- c) Na to bezprostředně navazuje otázka, zda vycházet z jakoliv definovaného hrubého příjmu nebo z tzv. disponibilního příjmu. Tato otázka zahrnuje dva aspekty:
 - z hrubého příjmu se musí platit přímé daně a příspěvky na sociální a jiné pojištění a teprve jejich odpočtem se zjistí reálný příjem, kterým rodina disponuje,
 - ani tento disponibilní příjem však nepředstavuje souhrn prostředků k obživě rodiny; každá podnikatelská zemědělská rodina musí (na rozdíl od nesa-mostatně výdělečně činných osob) vydávat část svého příjmu také na investice a na zabezpečení existence podniku.
- d) Dále je nutno v postupu výpočtu vyřešit problém, na jakou srovnávací jednotku definovaný příjem rodinného hospodářství rozvrhnout. Krajními alternativami jsou: domácnost nebo jedna pracovní síla. Proti první alternativě lze vznést námitku, že zemědělská domácnost zahrnuje zpravidla více osob než nezemědělská, proti druhé pak, že náklady na živobytí nerostou lineárně s počtem osob žijících v domácnosti.
- e) Pracovní a životní způsob zemědělské rodiny se v mnoha aspektech liší od rodiny nezemědělské. Jde zejména o délku a pravidelnost pracovní doby, o pracovní prostředí, o různou úlohu samozásobení ve spotřebě, o bydlení, případně o odlišné daňové a sociální zákonodárství. Vzniká tedy otázka, zda při výpočtu nebo analýze příjmové disparity tyto skutečnosti vůbec, nebo do jaké míry, zohledňovat a jak je kvantifikovat.

Pokud jde o výběr odpovídajících sociálně ekonomických skupin pro srovnání, jeho řešení není jednoduché právě s ohledem na specifickou vícefunkčnost povahy rodinného hospodářství a jeho reprezentanta – rolníka. Postavení rolníka je mnohostranné: je současně a v jedné osobě pomocným dělníkem, kvalifikovaným dělníkem, předákem, vedoucím podniku a podnikatelem. Proto je výběr sociálně ekonomické kategorie pro srovnání s nezemědělským sektorem nejednoznačný a krajně obtížný, často limitovaný údaji, které jsou k dispozici. Z téhož důvodu různá volba kategorie pro srovnání přináší různé, někdy i téměř řádové rozdíly v kvantifikaci disparity. Proto je její vyjádření často uváděno v několika variantách a pokus o její souhrnné zhodnocení je teprve funkcí podrobné analýzy. Snaha kvantifikovat disparitu jedním číslem, tím spíše pak snaha na základě tohoto rigidního údaje provádět mezinárodní komparaci, je zavádějící a vždy napadnutelná.

Otázka, zda mají být změny a vývoj příjmové pozice českého zemědělství vůbec sledovány, jakým způsobem je vyjadřovat, zda a jak porovnávat příjmy zemědělských podniků a jednotlivých skupin pracovníků s nezemědělskými a o jakou informační základnu tyto propočty opírat, má v nejobecnější poloze dva základní, spolu sice související, ale přesto odlišné, rozměry: hospodářskopolitický a výzkumný.

První z nich zahrnuje politické rozhodnutí ve věci společenského uznání nároku zemědělství na to, aby se přes své trvalé nevýhody přiměřeným způsobem podílelo na všeobecném sociálně ekonomickém pokroku, na růstu společenského bohatství. Pouze v tomto uznání má totiž kladná odpověď na výše položené otázky reálný smysl, poněvadž sledování a komparace zemědělských příjmů se tak stanou jedním z nutných podkladů pro formování praktické hospodářské politiky.

V ČR nebylo zatím toto základní politické rozhodnutí učiněno a je předmětem politických bojů. Nejnověji o tom svědčí zkušenost z projednávání materiálu MZe „Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995“. Navazující diskuze v sobě implicitně obsahuje nevyjasněná, ale přitom zcela rozporná stanoviska nejméně k těmto podstatným problémům:

- specifická postavení zemědělství,
- potravinová bezpečnost,
- mimoprodukční funkce zemědělství a jejich úhrada,
- regulace nabídky zemědělských výrobků,
- regulace a ochrana agrárního trhu,
- potřebnost přijetí Zemědělského zákona,
- vztah ČR k existující a budoucí společné zemědělské politice ES.

Nejde v této souvislosti o rozdílnost názorů a stanovisek jednotlivých vědecko-výzkumných pracovníků a pracovišť (ta bude existovat vždy), ale o takovou rozdílnost stanovisek politických stran a politických seskupení, která neumožňuje

zatím zásadní stanovisko k zemědělství (se všemi z toho vyplývajícími důsledky) přijmout.

Druhým rozměrem daného problému je rozměr výzkumný. Je povinností příslušných vědních disciplín, nejen v zájmu pokroku v objektivním poznávání reality, ale i v zájmu ovlivnění onoho zásadního politického rozhodnutí, otázky příjmové pozice zemědělství a její komparace systematicky zkoumat.

Jde o úkol věcně a metodicky, časově i finančně náročný. K usnadnění jeho řešení lze využít poznatků ze států s vyspělou tržní ekonomikou. Tyto poznatky však nelze aplikovat mechanicky. Jednak proto, že se metody a postupy výpočtů a srovnávání zemědělských příjmů v jednotlivých zemích odlišují, jednak proto, že české zemědělství je sektorem, který není dosud stabilizován a prochází řadou transformačních změn.

Bylo již poukázáno na to, že způsob řešení základních metodologických a metodických problémů do značné míry rozhoduje o věrohodnosti výsledných komparací. Přitom se většina těchto metodických nástrah odvíjí od zvláštností sociálně ekonomické struktury zemědělství. První kroky výzkumného řešení příjmové pozice českého zemědělství se tedy musí ubírat tímto směrem – ke konkrétní a všestranné charakteristice sociálně ekonomické struktury zemědělství a předpokládaných tendencí jejích změn.

Na první pohled je zřejmé, že se struktura našeho zemědělství od jeho struktury v zemích ES odlišuje. Zatímco v nich převažuje sociálně ekonomický typ rodinného hospodářství, v ČR hrají podstatnou úlohu zemědělské podniky charakteru právnických osob: družstva, společnosti s r.o., akciové a jiné obchodní společnosti.

Obecně vzato v podnicích typu právnických osob jsou ve větší míře od sebe funkčně, evidenčně i personálně odděleny dvě hlavní formy příjmů: mzda a zisk, proto se výpočet parity bude muset odehrát ve dvou rovinách – jednak jako komparace mezd zemědělských pracovníků se mzdami srovnatelné kategorie pracovníků v nezemědělských sektorech, jednak v porovnání míry zhodnocení kapitálu vloženého do zemědělství s jeho zhodnocením v jiných sektorech.

Před úvahou o konkrétním postupu výpočtu a řešení odvozených metodických problémů bude nutno provést poměrně detailní analýzu sociálně ekonomického postavení zejména družstevníků, kteří mohou v různých typech vnitropodnikového uspořádání družstev působit v různých rolích – někteří převážně jako příjemci mezd, jiní prakticky v postavení rodinného hospodářství, někteří převážně v postavení participanta na části zisku. Teprve na základě zobecnění vnitropodnikového uspořádání družstev bude možno exaktněji uvážít, jak postupovat při propočtech a hodnocení příjmové pozice tohoto segmentu zemědělské struktury. Obdobně to platí i pro společnosti s r.o. Pokud jde o druhou část zemědělské struktury – rodinná hospodářství – bude se již možno při ocenění jejich příjmové pozice více opírat o poznatky z vyspělých zemí.

Vedle vyřešení několika naznačených teoretických a metodologických problémů zjišťování a vyjadřování parity (disparity) zemědělství ČR k ostatním sektorům je druhou nezbytnou podmínkou pro tyto propočty dostatek věrohodných informací. V evropských zemích splnění této podmínky reprezentuje vybudování sítě testovacích podniků, pravidelné sledování, vyhodnocování a zobecňování výsledků jejich účetnictví. Údaje takto získávané mají širší využití, paritní výpočty jsou jedním z nich.

Vzhledem k nestabilitě struktury českého zemědělství nelze patrně ustavit síť testovacích podniků ve velmi krátké době. Navíc je to nemožné i proto, že příprava fungující sítě testovacích podniků je věcně i časově velmi náročná. Nemá-li se však stát další nepovedenou „huráakcí“, musí být zodpovědně a detailně připravena.

Teoretická, metodologická i zásadní organizačně technická stránka přípravy šetření v síti testovacích podniků spadá nesporně do výzkumného rozměru sledování příjmové situace zemědělství ČR. Měla by tedy patřit i k prioritním výzkumným projektům nejméně v příštích dvou letech. Pokusím se v následujícím textu naznačit soustavu problémů, které tento úkol představuje:

- a) Stanovení počtu testovacích podniků – povrchní orientací může být jejich podíl na celkovém počtu podniků v takových zemích, jako je SRN, Rakousko. Zásadně by však jejich počet měl být odvozen od zvolených požadavků na typologii zemědělských podniků a od minimálního počtu testovacích podniků v každé definované skupině (jak z hlediska reprezentativnosti, tak z hlediska obecné statistické věrohodnosti). Na druhé straně příliš velký počet podniků problematizuje jednotnost vykazování.
- b) Typologie zemědělských podniků – nutno ji provést a charakterizovat ze všech relevantních hledisek, jimiž jsou zejména:
 - podnikatelské a vlastnické formy,
 - podíl výrobní činnosti ze zemědělství,
 - převládající výrobní a tržní zaměření podniku,
 - velikost zemědělského podniku,
 - přírodní podmínky hospodaření (regionální aspekt),
 - podíl propachtované půdy.
- c) Reprezentativnost vzorku – zahrnuje stanovení podílu jednotlivých skupin podniků na celkovém vzorku, stanovení minimálního počtu podniků v jedné skupině, srovnání struktury vzorku se strukturou celého zemědělství a to nejen z hlediska zastoupení jednotlivých skupin podniků, ale i z hlediska jejich výrobních a ekonomických výsledků. Konkrétní výběr podniků musí navíc zohlednit jejich spolehlivost, racionálnost řízení a ochotu spolupracovat.
- d) Výběr ukazatelů pro vykazování a sledování – neslouží jen k paritním propočtům, nutno se detailně seznámit s evropskými standardy, přesně definovat jednotlivé ukazatele, navrhnout způsoby sumarizace výsledků.

- e) Organizačně technické zabezpečení – zahrnuje srovnání vybraných ukazatelů s běžnou účetní evidencí, návrh technického zabezpečení sběru a zpracování dat, návrh na pověření jedné koncesované firmy odpovědné za vedení účetnictví v testovacích podnicích (nezbytná podmínka pro metodicky naprosto unifikovanou evidenci a tudíž i pro věrohodnost a možnost sumarizace údajů).
- f) Legislativní a institucionální zabezpečení – zahrnuje nejméně:
- zpracování námětů na legislativní zabezpečení celého systému,
 - zpracování návrhu na složení orgánu, který bude provádět výběr testovacích podniků,
 - řešení problému financování vedení účetnictví testovacích podniků, včetně možné prémie pro jejich vlastníky.

Řešení uvedených problémů má poměrně úzký vztah k výběrovým šetřením organizovaným a vyhodnocovaným VÚZE. Na jedné straně mohou dílčí věcné, metodické a technické obtíže a poznatky z výběrových šetření příznivě ovlivnit komplexní řešení informační základny vzniklé z účetnictví testovacích podniků, na straně druhé se může stát skupina osvědčených a stabilizovaných podniků z výběrových šetření jádrem budoucí sítě testovacích podniků.

Nebudou-li věcné a metodické problémy paritních propočtů v konkrétní situaci ČR zodpovědně vyřešeny a nebude-li stejně zodpovědně připravena a realizována informační soustava na bázi sítě testovacích podniků, bude validita jakýchkoliv pokusů o analýzu příjmové pozice zemědělství prakticky nulová.

*Ing. Zdeněk S o k o l ,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika*

ÚLOHA AGRÁRNEJ POLITIKY V MARGINÁLNYCH OBLASTIACH

Ak chceme, aby naše národné hospodárstvo bolo výkonné a efektívne, musíme vytvoriť také rámcové podmienky, ktoré podporia využitie ekonomických faktorov, pôdy, práce a kapitálu v optimálnom rozsahu a vzájomnom pomere. Poľnohospodárstvo nie je izolovaným odvetvím národného hospodárstva, ale je jeho aktívnou súčasťou. Celé naše národné hospodárstvo je málo efektívne, materiálovo a energeticky náročné, málo produktívne a zle orientované. Tomu zodpovedá aj sektorová štruktúra našej ekonomiky.

V roku 1992 pracovalo v slovenskom poľnohospodárstve 216 861 pracovníkov, čo je 10,80 % ekonomicky činného obyvateľstva. Je to oproti krajinám s vyspelou trhovou ekonomikou 2 až 4-krát viac. Poľnohospodárstvo sa na Slovensku výrazne podieľa na zaostalej sektorovej štruktúre. V primárnom sektore zamestnávame 14,6 % pracovníkov oproti 6 % vo vyspelých krajinách národného hospodárstva v nekonkurenčnom prostredí centrálne riadenej ekonomiky.

Rovnako, ako je nevyhovujúca štruktúra výroby národného hospodárstva, nevyhovujúca je aj štruktúra a rozsah poľnohospodárskej výroby. Národné hospodárstvo i poľnohospodárstvo by postupne malo upustiť od cieľa „byť sebestačným, nezávislým na importe“, ale by sa malo zapojiť do medzinárodnej delby práce, s cieľom využiť svoje absolútne i komparatívne prednosti.

V súčasnom období, keď poľnohospodárska výroba ponúka viac produktov, ako je schopný absorbovať náš trh, a keď rastie dôležitosť ekologických požiadaviek, do zložitých podmienok sa dostalo poľnohospodárstvo, najmä v marginálnych oblastiach.

Problematika zachovania poľnohospodárstva v marginálnych výrobných podmienkach sa týka najmä horských oblastí a chránených území. Produkčný potenciál takýchto oblastí je znižovaný najmä nižšou prirodzenou úrodnosťou pôdy, kratším vegetačným obdobím, vysokým zastúpením trvalých trávnych porastov, ťažším použitím mechanizácie pre vysokú svahovitosť, obmedzeným sortimentom poľnohospodárskej výroby, obmedzením používania dávok a sortimentu agrochemikálií. Preto konkurencieschopnosť výrobcov z týchto oblastí je nízka.

V uplynulom období sa s cieľom dosiahnuť sebestačnosť vo výrobe potravín prejavovalo výrazné úsilie centra o maximálne využívanie pôdneho fondu aj v horských a podhorských oblastiach. Tomuto cieľu zodpovedala aj agrárna politika. To viedlo k intenzívnemu obhospodarovaniu pôdy aj na extrémnych svahoch.

Obilniny sa stali prevažujúcou plodinou pestovanou na viac ako 50% výmere pri pomerne vysokej intenzite. Výrobná štruktúra prestala zodpovedať prírodným výrobným podmienkam. Pôda bola silne znehodnocovaná eróziou. Znehodnocovali sa kultúrne lúčne porasty a orná pôda bola využívaná neracionálne.

Chov dobytku, ktorý má na trvalých trávnych porastoch prirodzenú základňu, sa presúval do nížin, chov ošípaných a hydiny viazaný na obilniny sa rozširoval v podhorských a horských oblastiach. Proces intenzifikácie poľnohospodárskej výroby v týchto podmienkach bol neefektívny a takýto spôsob výroby bol možný len za podmienok silného subvencovania poľnohospodárskej výroby a silnej podpory pridruženej výroby. Od roku 1990 sa podmienky v tomto smere radikálne zmenili. Zrušená záporná daň z obrátu na potraviny v roku 1993 a radikálne obmedzenie dotácií do poľnohospodárskej výroby v roku 1992 sprevádzané výrazným znížením až likvidáciou pridruženej výroby dostali poľnohospodárstvo v týchto podmienkach do katastrofálnej situácie.

Je zrejmé, že bez vonkajšej podpory sa nedá počítať s oživením a udržaním poľnohospodárskej výroby v týchto podmienkach. Pritom v takýchto podmienkach sa nachádza zhruba 1/3 poľnohospodárskej pôdy a pracovných síl v poľnohospodárstve.

Prírodné a ekonomické výrobné podmienky v podmienkach trhovej ekonomiky veľmi výrazne určujú štruktúru a intenzitu poľnohospodárskej výroby. Docieľuje sa tak efektívne využitie pôdy, práce a kapitálu tým, že sa čo najlepšie využívajú absolútne aj komparatívne výhody jednotlivých regiónov.

Vo všetkých vyspelých európskych krajinách však zároveň javia snahu o udržanie poľnohospodárskej výroby aj v nekonkurenčných podmienkach, vzhľadom na jeho veľký mimoprodukčný význam. Bez podpory štátu by tieto funkcie poľnohospodárstva v okrajových regiónoch plnilo nedostatočne. V zásadách agrárnej politiky je preto logicky postavený cieľ - zachovať poľnohospodárstvo v nekonkurenčných podmienkach vzhľadom na jeho veľký mimoprodukčný význam (základná podmienka rozvoja krajinotvorných, ekologických a sociálnych funkcií a aktivít a udržania vidieckeho osídlenia).

Vzhľadom k tomu, že výrobné podmienky neumožnia rentabilnú výrobu až na malé výnimky ani v prípade, že by ceny poľnohospodárskych produktov v priemere plnili svoju uhradzovaciu funkciu, bude nevyhnutné uplatniť v takýchto podmienkach mimocenové nástroje. Podpora by nemala smerovať k nežiadúcemu zvyšovaniu intenzity poľnohospodárskej výroby, ale na poľnohospodársku aktivitu by mala byť viazaná, aby neumožňovala využívať centrálné zdroje bez toho, aby poľnohospodárstvo plnilo svoje mimoprodukčné funkcie.

Popritom bude nevyhnutnou podmienkou tiež racionalizácia výrobných štruktúr aspoň na výrobky s minimálnou stratou, využívanie možností pridruženej výroby, najmä spojenej so spracovaním a realizáciou poľnohospodárskych produktov a agroturistikou.

V marginálnych oblastiach je teda potrebné zvážiť súčasnú využiteľnosť ornej pôdy s ohľadom na stupeň ohrozenia eróziou a lokalitu. Živočíšnu výrobu orientovať v prísnejšej väzbe na prírodné podmienky.

Obmedziť zastúpenie monogastrických zvierat a zvýšiť hustotu polygastrických zvierat (hovädzieho dobytku, oviec, kôz). V podhorských a horských oblastiach počítať s priamou realizáciou konzumného mlieka spotrebiteľom formou úpravy pasterizáciou, prípadne realizáciou polotovarov (smotany). Časť produkcie mlieka je možné využiť na vnútropodnikovú spotrebu ako náhradu drahých mliečnych kŕmnych zmesí.

Existujúce spracovateľské kapacity uvoľnené zníženou intenzitou poľnohospodárskej výroby a jej reštrukturalizáciou využiť na regionálne podnikateľské aktivity. Podhorské a horské oblasti by si mali zabezpečiť plnú sebestačnosť vo výrobe mlieka a zemiakov a vybraných druhov ovocia a zeleniny. Ostatné produkty vzhľadom na nižšiu intenzitu bude treba zabezpečovať výrobou v nížinných oblastiach. Je preto potrebné počítať s presunom značnej časti poľnohospodárskych a potravinárskych produktov medzi regiónmi.

Priestor vidíme aj v rozvoji vidieckej turistiky. Tu je možné využívať širší potenciál regiónu. Ubytovacie a stravovacie kapacity pre individuálne a kolektívne formy rekreácie s využitím špecifických podmienok regiónov (lov rýb, jazdectvo, poľovníctvo, remeslá, miestne špecifické zvyklosti a kuchyne, termálne pramene, historické pamiatky). Využitím takýchto špecifík, spojených s nižšou cenou než v západnej Európe, je možné prilákať zahraničných turistov.

Už v súčasnosti sa potvrdzuje záujem o takúto formu turistiky. Táto forma turistiky má perspektívy v prímestských regiónoch (mestá sú sídlom zahraničných firiem) a v regiónoch, kde je vyššia koncentrácia rôznych špecifických podmienok.

Základnou podmienkou rozvoja agroturizmu a vidieckej turistiky je rozvinúť informačný systém aj formou subvencií s uvedením štandardu, alokácie a programových možností turistiky. Ďalšou podmienkou je kvalifikovaný management na rozvoj cestovného ruchu. Koncepcia by však nemala preceňovať význam agroturistiky pri riešení otázok zamestnanosti i dôchodkovej situácie poľnohospodárskych podnikov.

Agroturizmus v čistej forme je možné využívať najmä v podhorských a horských oblastiach, za predpokladu zabezpečenia štandardu stravovacieho, ubytovacieho a organizovania programu, ako je zvyknutý zahraničný turista v západných krajinách. Pri subvencovaní tejto formy podnikania je potrebný individuálny prístup, nie plošný. Na čistú formu agroturistiky je možné využiť aj malé rekreačné zariadenia, ktorými disponujú poľnohospodárske podniky. Väčší priestor pre rozvoj cestovného ruchu s dopadom na poľnohospodárstvo vidíme v rozvoji vidieckej turistiky.

Vzhľadom na to, že v nekonkurenčných výrobných podmienkach sa poľnohospodárska výroba bude uberať málo intenzívnym spôsobom, bude potrebné usilovať o nízku investičnú náročnosť. Je nevyhnutne potrebné znižovať najmä podiel budov a stavieb na cene investícií, pozornosť venovať viac rekonštrukciám a zamerať sa na dobré technologické vybavenie umožňujúce dosahovať vysokú produktivitu práce a vysokú kvalitu produkcie hlavne u mlieka.

Extenzívna výroba v relatívne čistom prostredí umožňuje produkovať nutrične hodnotné produkty, za ktoré v budúcnosti budú spotrebitelia ochotní zaplatiť vyššiu cenu.

Nevyhnutný úbytok pracovných síl v poľnohospodárskej prvovýrobe je možné riešiť najmä rozvojom spracovania, realizácie produkcie a služieb.

Možno teda povedať, že udržanie poľnohospodárstva v nekonkurenčných podmienkach je potrebné, a je preto nutné vytvoriť mu vhodné podmienky vo viacerých smeroch. Na úsilí o zachovanie poľnohospodárstva v týchto podmienkach sa musia pričiniť poľnohospodári i štát. Potrebné bude najmä:

- upraviť štruktúru a intenzitu poľnohospodárskej výroby,
- zabezpečiť rast produktivity práce aj uvoľňovaním pracovných síl z poľnohospodárskej prvovýroby,
- rozširovať spracovanie a predaj svojich produktov, využiť možnosti agroturistiky,
- zamerať pozornosť na vysokú kvalitu produkcie.

Aby bolo poľnohospodárstvo v marginálnych oblastiach schopné plniť požiadavky, ktoré sú naň kladené, je potrebné vytvoriť mu na to primerané podmienky. Tomuto cieľu musí zodpovedať aj hospodárska politika voči poľnohospodárstvu a vidieku. Som presvedčený, že to musí byť politika, ktorá bude riešiť celý komplex problémov vo vzájomnom súlade, i keď sú niektoré požiadavky protichodné, napr.:

- Potreba vyrábať lacné potraviny vyžaduje minimalizáciu zásahov do fungovania trhu.
- Potreba udržať osídlenie dediny aj v marginálnych oblastiach vyžaduje účinné zásahy centra.

Rozhodujúcu úlohu pre zachovanie poľnohospodárskej výroby v marginálnych podmienkach musí zohrať subvenčná a daňová politika. Tá by na jednej strane mala pomôcť udržať poľnohospodársku výrobu v marginálnych oblastiach, ale len v primeranom rozsahu, ktorý by mal byť určený ekologickými a krajinotvornými požiadavkami. Štruktúra a intenzita výroby musí zodpovedať výrobným podmienkam a požiadavkám trhu. Preto by mala agrárna politika prispieť k stabilizácii trhu tak, aby výrobcovia vedeli posúdiť svoju štruktúru výroby i racionálne ju meniť.

V marginálnych oblastiach by sa mala zachovať poľnohospodárska výroba v rozsahu zásobenia vlastného regiónu výrobkami vyrábanými s minimálnou stratou.

Časť dotácií by mala byť vyčlenená na poradenskú činnosť, najmä na vypracovávanie reálnych podnikateľských projektov, ktorých realizácia by umožnila racionálne znížiť intenzitu výroby, zmeniť jej štruktúru a pritom udržať v regióne pracovné príležitosti a dôchodky.

Subvenčná politika by mala smerovať:

- do rozširovania spracovateľskej a obchodnej činnosti,
- do budovania infraštruktúry pre agroturistiku,
- do opatrení na zvýšenie kvality vyrobenej produkcie.

Rozvoj vidieka by mala podporovať tiež pružná daňová politika. Nejde tu len o znižovanie daní pre poľnohospodársku výrobu, ale o zvýhodňovanie podnikateľskej činnosti v marginálnych oblastiach vôbec. To by mohlo pomôcť vytvoriť pracovné príležitosti pre pracovníkov uvoľnených z poľnohospodárstva.

SÚHRN

Agrárna politika v marginálnych oblastiach musí byť v súčasnom období zameraná najmä na:

- podporu štrukturálnych zmien,
- udržanie primeraného rozsahu poľnohospodárskej výroby tak, aby boli splnené krajinné a ekologické požiadavky,
- udržanie dôchodkovosti poľnohospodárov a regiónu,
- udržanie samozásobenia vybranými komoditami,
- udržanie a vytváranie pracovných príležitostí.

Prostriedky určené na udržanie poľnohospodárstva v marginálnych oblastiach by nemali byť považované za prostriedky na výrobu lacných potravín. Tie by v tomto prípade samozrejme museli smerovať do najvhodnejších podmienok pre poľnohospodársku výrobu. Po vybudovaní vhodnej štruktúry výroby, znížení intenzity a uvoľnení časti pracovných síl bude možné subvencie do poľnohospodárskej výroby znížiť a presunúť ich do oblasti pracovného riešenia regionálnych problémov v marginálnych oblastiach.

Literatúra

- BLAAS, G.: Ciele agrárnej politiky a jej regionalizácia. *Agroekonomika*, 1993, č. 5.
- BUCHTA, S.: Riešenie problémov hospodárskeho a sociálneho rozvoja vo vybraných regiónoch. [Záverečná správa], VÚEPP Bratislava, 1993.
- FOGAŠ, I.: Vybrané faktory ekonomickej efektívnosti reprodukčného procesu v PPK. [Záverečná správa výskumnej úlohy], VŠP Nitra, 1993.
- HUTNÍK, F. – PAUHOFOVÁ, I.: K možnostiam formovania agrárnej stratégie Slovenska. *Ekon. Čas.*, 1993, č. 4.
- PITOŇÁK, A. – MLYNAROVIC, A.: Smery a nástroje agrárnej politiky. *Agroekonomika*, 1993, č. 3.
- SVATOŠ, M.: Agrárna politika a jej limity. *Agroekonomika*, 1993, č. 5.
- TRACY, M.: Food agriculture in a market economy. *APS-agricultural policy studies*, 1993, Belgium.

*Doc. Ing. František Kuzma, CSc.,
Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, Slovenská republika*

Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, Praha 2

pro Vás připravil publikaci,
která by neměla chybět ve Vaší odborné knihovně:

ČESKO-NĚMECKÝ A NĚMECKO-ČESKÝ SLOVNÍK PRO ZEMĚDĚLCE

Slovník obsahuje nejdůležitější a nejfrekventovanější zemědělské výrazy v německém jazyce.

Je sestaven na základě odborné analýzy frekvence německých zemědělských termínů v odborném i populárním německém tisku a s výrazy používanými v německém zemědělství.

Usnadní Vám četbu odborných časopisů a knih a umožní Vám dále se vzdělávat a dorozumět se.

Slovník uvádí v první řadě stěžejní termíny, jejichž znalost je nutná pro pochopení dalších kombinací. Jsou zde zahrnuty takové německé výrazy, které se ve velkých slovnících marně hledají.

Slovník je doplněn o volně vloženou přílohu, obsahující základní termíny z kalendáře, měr, hmotností, frází pro styk s úřady, domluvu na poště, na nádraží, při silničním provozu aj.

Cena slovníku je 50,- Kč.

Objednávky posílejte na adresu:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
pí Hrnčířová
Slezská 7
120 56 Praha 2

ZEMĚDĚLSKÉ ZÁKONY VÝRAZEM SPECIFIK AGRÁRNÍHO SEKTORU V RÁMCI NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Je nepochybné, že odborné zemědělské veřejnosti je obecně známo, že v řadě hospodářsky vyspělých zemích byly před desítkami let na nejvyšší legislativní úrovni přijaty tzv. Zemědělské zákony. I u nás se stále častěji objevují iniciativy přijmout obdobný zákon, přičemž až nyní dostávají tyto návrhy zcela konkrétní podobu. V materiálu MZe „Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995“ je vysloven požadavek přistoupit výhledově ke zpracování takového zákona. Není sporu o tom, že přijetí tohoto zákona je strategickou otázkou zásadní povahy a bylo by jistě nanejvýš žádoucí si v počáteční etapě přípravy zemědělského zákona zodpovědět několik zásadních otázek koncepční a metodologické povahy. Zdůrazňuji, že se v mém příspěvku zásadně distancuji od ideologického pozadí některých současných polemik, které se k danému tématu objevují.

V dalším textu bych se chtěl podrobněji vyslovit k následujícímu okruhu otázek:

1. Jaké zemědělství má daný zákon na mysli?
2. Jaké jsou důvody pro zpracování a přijetí tohoto zákona?
3. Jaký má být obsah a informační základna zákona?

O JAKÉ ZEMĚDĚLSTVÍ BY SE MĚLO JEDNAT

V zemědělských zákonech, se kterými jsem měl možnost se podrobněji seznámit (SRN, Rakousko, Švýcarsko, zemědělské zákonodárství USA), jsou v preambuli zákona stručně definovány základní agrární politické cíle. Jednodušeji vyjádřeno se říká, jaké zemědělství by mělo být podporováno. Pokusme se stručně charakterizovat několik námětů, jak by bylo možno tyto cíle definovat v podmínkách českého zemědělství, resp. jaká různá variantní řešení se nabízejí. Jmenovitě se jedná o zodpovězení otázek:

- budeme koncipovat celoplošné zemědělství nebo si vytýčíme cíl soustředit výrobu do menšího počtu výkonných, dodatečně koncentrovaných a ekonomicky silných subjektů, v oblastech s nejprůzračnějšími půdně klimatickými a odbytovými podmínkami;
- nepůjdeme-li cestou zvyšování produkční účinnosti sektoru prostřednictvím intenzifikace, koncentrace a produktivnosti, lze orientovat české zemědělství směrem k udržení efektivní potravinové bezpečnosti a k posílení druhého hlavního poslání sektoru, tj. uchování kvality životního prostředí, přírodních zdrojů a krajiny. Např. v moderním pojetí nově koncipované společné agrární politiky zemí ES nejsou žádoucí dosahovaná maxima produkce na hektar, ale nižší objem vstupů v přepočtu na jednotku produkce;

- je zřejmé, že v rámci politického konsenzu dohodnutý rozsah potravinové bezpečnosti je nutno spojit s cenou, kterou musí společnost zaplatit za tuto bezpečnost, obdobně jako musí být rozhodnuto, zda odměnu zemědělcům za mimoprodukční funkce uhradí stát přímo a nebo ve vazbě na produkční činnosti;
- obdobně pak je otázkou politického rozhodnutí víceméně technické povahy, zda uznané náklady na zemědělskou politiku budou hrazeny spotřebitelem nebo daňovým poplatníkem; tedy náklady, které musí společnost zaplatit za potravinovou bezpečnost a uchování životního prostředí (s vědomím, že současné zemědělství tuto funkci neplní).

Lze tedy shrnout, že při koncipování zemědělského zákona je nezbytně nutné si alespoň rámcově vytyčit základní kontury budoucího zemědělství. Postavíme-li si za základní cíl požadavek jednoznačně zvýšit produkční účinnost sektoru s vědomím, že tomuto vývoji nejsou kladena žádná zásadní omezení, pak tedy počítáme s přijetím koncepce plné liberalizace a neuvažujeme s výrazným uplatněním agrárně politických nástrojů a státní ingerence. Spolu s možností postupně uvolnit cestu konkurenceschopným dovozům potravin ze zahraničí tak stavíme tuzemské zemědělství do situace, že musí počítat se silným tlakem na výrazné snížení domácí nabídky potravin, tj. s podstatným omezováním rozsahu zemědělské půdy, popř. poklesem početních stavů zvířat a ve svých důsledcích s vysídlením řady regionů s vážnými sociálními i ekologickými důsledky.

Co nejrychlejším vytvářením podmínek pro vznik tržní rovnováhy na všech rozhodujících segmentech agrárního trhu, a to v souvislostech vnitřních i vnějších, dospíváme k plné transformaci zemědělství do tržních podmínek. Jedná se o alokaci produkční základny do podmínek s nejvýhodnějšími cenově nákladovými relacemi bez respektování ekologické a sociální funkce zemědělství.

ZÁKLADNÍ DŮVODY PRO PŘIJETÍ ZÁKONA

Základní důvody pro přijetí zemědělského zákona nutno odvozovat od specifík zemědělství a nelze argumentovat tím, že přijetím takového zákona by se zemědělství konstitovalo jako zvláštní odvětví. Reálný pohled je přesně obrácený. Právě proto, že zemědělství je specifickým odvětvím, přijala řada zemí zvláštní zemědělské zákony (evropské země) nebo koncipují legislativu ve prospěch zemědělství (USA). Základní příčinou tohoto přístupu je zkušenost a zobecněné poznání, že zemědělství je v podmínkách rozvinuté tržní ekonomiky trvale nerovnoprávným ekonomickým partnerem ostatních odvětví a hospodářských sfér. To vyplývá především z atomizace ekonomických subjektů v zemědělství, ze skutečnosti, že vlastnická a podnikatelská struktura tohoto sektoru se blíží modelu dokonalé konkurence, v níž jednotlivý výrobce nemá žádný vliv na poměry na trhu. Naproti tomu podnikatelská struktura v relevantním okolí nese výrazné znaky nedokonalé konkurence různého

typu, umožňující těmto subjektům utvářet si poměry na trhu, včetně tvorby cen, významně ve svůj prospěch a v neprospěch zemědělství.

Významnou příčinou nerovnoprávného postavení zemědělství je i objektivní fakt, že v tomto odvětví je neoddelitelně propleten ekonomický cyklus s cyklem přírodním. To na jedné straně přispívá k formování jeho atomizované struktury, na druhé straně způsobuje, že se zemědělství nemůže pružně přizpůsobovat poměrům na trhu (velká časová prodleva mezi rozhodnutím na straně nabídky a skutečnou realizací tohoto rozhodnutí ve změně nabídky, poměrně silný faktor nejistoty a rizika rozhodování, překážky na straně přílivu kapitálu do odvětví a odlivu z něj atd.). I tato nízká elasticita nabídky přispívá k trvalému nerovnoprávnému postavení zemědělství.

Motivem pro přijetí zemědělských zákonů ve vyspělých zemích je společenský konsensus ve věci nutné podpory zemědělství v situaci jeho trvalých nevýhod, a to v tom smyslu, aby zemědělství přiměřeným způsobem participovalo na všeobecném sociálně ekonomickém rozvoji, na růstu společenského bohatství. Primární zde není zájem specifické skupiny obyvatelstva, ale obecné povědomí potřeby spravedlivějšího rozdělování a ochota společnosti podílet se na něm.

Zemědělský zákon v naznačeném pojetí má obdobnou motivaci jako zákon na ochranu spotřebitele, tj. klade si za cíl vyrovnat nevýhody plynoucí ze slabosti jednotlivého ekonomického subjektu v důsledku rozdílnosti dané sféry.

V daných souvislostech se sluší připomenout, že ze „Scénáře ekonomické reformy“, jak byl formulován v průběhu roku 1990 a schválen parlamentem, vyplývá, že již od prvopočátku byla zemědělství oprávněně a zcela objektivně přiznána nezadatelná specifika.

O nezbytnosti přiznat zemědělství specifické zákonodárství nesvědčí pouze jednotlivé zemědělské zákony, ale i jednoznačná formulace ve článku 39 Smlouvy o založení Evropského hospodářského společenství z roku 1957. Je tomu tak v části, kde se specifikují cíle společné zemědělské politiky, a dále v ustanovení v odst. 2, kde se konstatuje, že je nutno mít na zřeteli "... zvláštní charakter zemědělské činnosti, který vyplývá ze sociální skladby zemědělství, jakož i strukturálních a přírodou podmíněných rozdílů různých zemědělských oblastí".

K OBSAHU A INFORMAČNÍ ZÁKLADNĚ ZÁKONA

K otázce, jaký by měl být obsah a informační základna zákona, je možno se opět poučit ze zemědělského zákonodárství výše uváděných zemí. Je zřejmé, že pojetí, míra podrobnosti, věcný obsah a struktura zemědělského zákona jsou v různých zemích rozdílné. Společná je těmto zákonům však skutečnost, že vytyčují potřebu uzákonit společenský konsensus ve věci funkce a významu zemědělství pro celou společnost a v tomto smyslu je existence obdobného zákona v České republice

nanejvýš žádoucí. Připomínám, i když v tomto případě se nevyjadřuji k problematice důchodové disparity, že základním důvodem, proč se organizují tak náročná výběrová šetření, je zodpovězení kardinální otázky, jaká je faktická (kvantifikovatelná) důchodová disparita mezi zemědělstvím a ostatními sektory národního hospodářství.

Zemědělský zákon ČR by se měl blížit evropskému pojetí a to spíše do podoby obecnějšího zákona s menším počtem detailních ustanovení, jak je tomu v případě německého či rakouského zákona. Tím je zaručeno snadnější dosažení konsensu, ale také nevystává naléhavá potřeba časté novelizace daného zákona.

Ve své konkrétní podobě by český zemědělský zákon měl zachycovat:

- cíle agrární politiky včetně rámcové představy, do jaké podoby by se české zemědělství mělo transformovat,
- obecnou charakteristiku využívaných agrárně politických nástrojů,
- uzákonění povinnosti vlády předkládat Parlamentu podrobnou zprávu o výsledcích hospodaření v zemědělství na základě výběrového šetření v testovacích podnicích.

Potřebné informace o hospodářských výsledcích v zemědělství, prezentované v jednotném členění a zpracovávané podle závazné osnovy, by byly ze zákona využívány jako podklad pro zpracování tzv. „Zprávy o stavu zemědělství“ (označované též pojmem Zelená zpráva). Tuto zprávu by každoročně předkládalo MZe ČR vládě a vláda ČR by rovněž tak každoročně předkládala Parlamentu zprávu o situaci v zemědělství. Na základě těchto zpráv jsou pak se souhlasem Parlamentu uvolňovány zdroje ze státního rozpočtu do zemědělství. V případě vstupu ČR do ES by z dané sítě testovacích podniků, zúžené na určitý reprezentativní soubor, musela povinně ČR každoročně předkládat hospodářské výsledky do informační sítě ES.

V této souvislosti bych ještě rád poukázal na některá závazná fakta, která se k daným aktivitám pojí, a to především proto, že za velmi aktuální považuji úkol plně rozvinout práce na přípravě sítě testovacích podniků, na výběru základních ukazatelů výběrového šetření, na stanovení základní struktury české zprávy o stavu zemědělství a konečně připravit projekt na praktická ověření¹⁾. Některé další nezbytné souvislosti a fakta bych chtěl rozvést na základě bližších znalostí situace v SRN, kde zemědělský zákon, včetně celého informačního zázemí, vstoupil v platnost v roce 1955.

Podle § 4 a § 5 zemědělského zákona musí spolková vláda každoročně do 15. února předložit Spolkovému sněmu „Zprávu o stavu zemědělství“, která vyjadřuje mj. jak dalece je:

1) V této souvislosti možno poznamenat, že základní kontury české „Zprávy o stavu zemědělství 1994“ jsou již rozpracovány ve VÚZE a rovněž tak ve spolupráci s MZe ČR rozbíhají práce na přípravě projektu sítě testovacích podniků podle metodických principů platných v zemích ES.

- mzda námezdních a rodinných pracovních sil v relaci s odpovídajícími mzdami srovnatelných skupin nezemědělských povolání,
- zabezpečena přiměřená odměna za vedení podniku a
- dosaženo přiměřeného zúročení vloženého kapitálu.

Touto zprávou se Spolková vláda také vyjadřuje k účinnosti agrární politických opatření, která byla přijata v předchozích letech, resp. roce a dále k opatřením, jež hodlá učinit k zlepšení trvale nepříznivé důchodové situace v zemědělství v porovnání s ostatními skupinami obyvatelstva. Zpráva spočívá na vyhodnocení hospodářských výsledků cca 12 tis. zemědělských a lesnických podniků, označovaných jako tzv. „testovací podniky“.

Hospodářské výsledky tedy nejsou zjišťovány celoplošně, ale výběrově v systému třídného náhodného výběru za použití matematicko-statistických metod. Testovací účetnictví zahrnuje jak provozní účetnictví (zachycuje vnitropodnikové toky převážně materiálního charakteru), tak i finanční účetnictví, které odpovídá obchodně a daňově právním předpisům; provádí se roční závěrka ve formě zúčtování zisku, resp. ztráty a sestavuje se rozvaha v souladu s požadavky zemědělského zákona SRN, ale i v souladu s povinnostmi plynoucími z účasti v informační síti ES.

Hospodářské výsledky zemědělských podniků v síti testovacích podniků se vyjadřují v soustavě „Evropského systému integrovaných hospodářských účtů (ESA)“, které se pravidelně publikují za členské země ES od roku 1969. Tento systém předpisuje jednotné koncepce, definice a pravidla účtování, jež jsou závazná pro všechny členské země ES. Z hlediska ČR je zcela zřejmé, že hlavním ukazatelem výkonnosti zemědělství, v souladu s praxí ES, nemohou být tržby z prodeje, ale přidaná hodnota v definičním vymezení ESA.

Výběr podniků je prováděn na principu dobrovolnosti, je zabezpečena anonymita respondentů, účetní závěrka v systému testovacích podniků v podmínkách SRN zpravidla provádějí regionální „Zemědělské účetnické kanceláře“, resp. ve velkých podnicích v nově připojených územích vedou testovací účetnictví kvalifikovaní účetní; ke konci každého hospodářského roku jsou roční závěrky předávány těmito kancelářemi spolkovému ministerstvu ke konečné sumarizaci za účelem vypracování „Zprávy o stavu zemědělství“.

Volbou a získáváním testovacích podniků jsou pověřeny jednotlivé spolkové země, jmenovitě zemské výroby. Výbor je tvořen zástupcem nejvyššího zemského úřadu (předseda), zástupcem zemědělské komory, zástupcem finanční správy, zástupcem zemského statistického úřadu a zástupcem zemědělské účetnické kanceláře.

Individuální údaje ze sítě testovacích podniků jsou chráněny zvláštními předpisy o utajení a v případě těchto podniků se nejedná o výsledky spolkové statistiky obecné povahy. Získané údaje z testovacích podniků slouží výhradně spolkovému ministerstvu zemědělství k zjišťování výnosů a nákladů zemědělských podniků. Slouží tedy jedině účelům definovaným v zemědělském zákonu. Pro jiné účely nemohou být výsledky poskytovány s výjimkou vědeckých institucí v zájmu dalšího metodického zdokonalování uvedeného systému. Zdůrazňují, že celá síť je výhradně

záležitostí spolkového ministerstva zemědělství, které ze zákona výběrové šetření organizuje, financuje a odpovídá za zpracování „Zprávy o stavu zemědělství“.

Výsledky testovacích podniků jsou členěny podle velikosti podniků, forem, sociálně ekonomických skupin, jakož i podle jednotlivých spolkových zemí a regionů. Určující výslednou kategorií je výpočet důchodu k posouzení sociální situace pracovníků činných v zemědělství. Jmenovitě se jedná o ukazatel netto přidaná hodnota v cenách faktorů, jakožto kategorie plně srovnatelná v soustavě národních účtů s ostatními členskými zeměmi ES, resp. ukazatel čistý pracovní důchod ze zemědělských aktivit jako druhý rozhodující srovnávaný ukazatel.

Nařízením č. 79/65/EWG z 15.6.1965 byla na obdobných principech při určitém zjednodušení pro účely srovnávání důchodové situace v jednotlivých členských zemích ES postupně zavedena „Informační síť zemědělského účetnictví zemí ES“ (Informationsnetz landwirtschaftlicher Buchführungen der EG; zkratka INLB). Z podkladů např. německé sítě testovacích podniků se provádí reprezentativní výběr cca 4,5 tis. podniků, jejichž hospodářské výsledky musí SRN každoročně předávat do informační sítě ES. Nezbytným předpokladem přijetí ČR do ES je vybudování obdobné sítě testovacích podniků sloužících nejen potřebám resortu, ale povinnost předkládat každoročně do Bruselu výsledky o vývoji důchodové situace, resp. důchodové disparity. V tomto smyslu je výpočet srovnatelné důchodové situace v jednotlivých členských zemích ES vymezen nařízením ES a Česká republika se musí přizpůsobit.

ZÁVĚR

Zásadní strategickou úlohu zemědělského zákona vidím v tom, že tzv. Zelenou zprávu musí ze zákona vláda každoročně předložit ke schválení parlamentu. Má tedy platnost zákonné normy, která není závislá na okamžité konstelaci politických sil či na dočasných výkyvech veřejného mínění. Princip mnohostranné odpovědnosti za vývoj odvětví včetně zákonem upravené modifikace informačního systému jsou spolehlivou a v Evropě dlouhodobě ověřenou zárukou funkčnosti přijatého řešení.

Chtěl bych uzavřít, že je sice možné po určitou dobu zpochybňovat základní filozofická východiska existující běžné praxe, ale tak jak nabude na aktuálnosti okamžik vstupu ČR do evropských integračních struktur, bude také nezbytné přizpůsobit se Evropě i v legislativní oblasti včetně všech organizačně administrativních souvislostí. Obdobně tak předepsaný výpočet důchodové parity, tak jak je praktikován v zemích ES, není důsledkem nátlaku zemědělců, ale vyjádřením ochoty společnosti přiznat rolnickému stavu odpovídající podíl na všeobecném hospodářském růstu.

Z hlediska časového horizontu přijetí zemědělského zákona lze sice aktuálnost tohoto úkolu odsunout konstatováním, že ještě nebyla plně dokončena transformace českého zemědělství apod., avšak žádný argument by neměl bránit tomu, aby práce na přípravě zákona byly zahájeny okamžitě. Domnívám se, že horizont přijetí českého zemědělského zákona by neměl překročit rok 1995.

*Ing. Josef K r a u s , CSc.,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika*

POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ A VYUŽÍVANIE PRODUKČNÉHO POTENCIÁLU DOMÁCEHO POĽNOHOSPODÁRSTVA

Sebestačnosť krajín západnej Európy i u nás považujú zástancovia liberalizácie svetového obchodu za **ekonomicky neefektívnu a za faktor, ktorý združuje potraviny na domácich trhoch** (čím poškodzuje spotrebiteľov jednak ako kupujúcich – vysoké ceny a jednak ako daňovníkov) a **stláča ceny na svetovom trhu** (poukazuje sa na rozvojové krajiny, ktoré sa týmto ochudobňujú o možné devízové príjmy). Sebestačnosť krajín takto poškodzuje domácu ekonomiku príslušných krajín i globálnu svetovú ekonomiku. Predpokladané bariéry by sa teda mali v priebehu niekoľkých rokov (do 1996 – 1997 – 1999) postupne odbúrať.

Americký futuroológ A. Toffler tvrdí, že keby Európania vydávali toľko prostriedkov na vedu a výskum, na nové technológie ako na svoje poľnohospodárstvo, boli by hospodársky oveľa ďalej než teraz. Iní to interpretujú tak, že rozsiahla štátna subvenčná politika agrárneho sektora vedie k väčšiemu zdaňovaniu nepoľnohospodárov a k znižovaniu konkurencieschopnosti na svetových trhoch. Keby sa znížili subvencie agrárnemu sektoru, znížil by sa jeho vývoz, ale posilnila by sa vývozná efektívnosť nepoľnohospodárskych odvetví. V týchto názoroch sa prezentujú silné stránky voľného trhu a nazeranie na poľnohospodárstvo skoro výhradne (ak nie výhradne) ako na trhové odvetvie, ktoré treba komparovať s inými odvetviami z rovnakých ekonomických hľadísk. Takéto názory vyslovovali aj niektorí experti SB, ktorí navštívili ČSFR (O. Havrylyshyn a A. Inotai). Sebestačnosť poľnohospodárstva v ich logike myslenia nehrala nijakú úlohu. (Ak to trochu preženieme, potom, keď nemá zmysel sebestačnosť výroby špendlíkov, nemá význam ani sebestačnosť pri výrobe potravín.) J. Hermann, tiež expert SB, napísal do správy o návšteve u nás v novembri 1990: „Sebestačnosť potravinového hospodárstva bola dosiahnutá tým, že sa poľnohospodárstvo stalo najsubvencovanejším sektorom národného hospodárstva. Zmeny v poľnohospodárstve by boli ďaleko väčšie, keby sa podniky namiesto výrobnnej venovali viac ziskovej maximalizácii a otvorili sa svetovému obchodu“. Balcerowicz, projektant poľskej ekonomickej reformy, zastáva názor, že ceny poľnohospodárskych výrobkov sa intervencionalizmom vylučujú zo sféry trhu do sféry politiky. Tým sa vytvára základňa pre vymáhanie mimotržových privilégií namiesto toho, aby sa vyvíjal prirodzený tlak na efektívnosť hospodárskej činnosti. Tvrdí, že umelo zvýšená nákupná cena znižuje dopyt a zvyšuje ponuku, čo vedie k hromadeniu prebytku i ťažkostí. Export týchto prebytkov neobchádza postihuje daňovníkov. Intervencionalizmus sa vraj pohybuje na špirále a rozmnožuje štátnu byrokráciu, čo opäť siaha do vrecák daňových poplatníkov.

Vo viacerých bodoch nemožno nesúhlasiť s vytipovanými dôsledkami ochrany. Prechod (šokový) do „iného stavu“ však môže ekonomiku rozvrátiť bez

toho, aby poľnohospodárskych podnikateľov priviedla na cestu ekonomizácie výroby. To sa nám, žiaľ, stalo.

Reprezentanti krajnej liberalizácie svetového i vnútorného obchodu, podľa nášho názoru, prehliadajú niektoré závažné skutočnosti:

- a) Európa a svet bol rozdelený a sebestačnosť bola, aj alebo predovšetkým, strategicko-vojenským prvkom hospodárskej politiky (a v tom zmysle ekonomickou nevyhnutnosťou). Daný stav sa zmenil, vojensko-strategický význam sebestačnosti sa zmenšil, ale nepominul a treba ho mať naďalej na zreteli.
- b) Sebestačnosť významne podporila ekonomický rast krajín. V rokoch 1956–1961 vznikla teória agribusinessu (Davis, Goldberg) a štádiálneho vývinu poľnohospodárstva v husto a riedko osídlených krajinách (Herlemann). Tieto myšlienky sa uplatňovali v praxi hospodársky vyspelých krajín aj u nás, čo viedlo k rozvoju dodávateľských a spracovateľských odvetví, rozmanitých služieb, obchodu a tým aj k rastu zamestnanosti. Došlo k rozvoju vedecko-technického poznania a jeho materializácie.
- c) Ich odporúčania sa zakladajú len na ekonomicko-komerčných analýzach, ktoré sa dostávajú do rozporu s potrebou využívať disponibilné zdroje trvale udržateľným spôsobom, a to bez tvrdého akcentu na sústavný rast poľnohospodárskej výroby vo všetkých prírodne diferencovaných regiónoch.

Bolo by však spiatočníctvom, keby sme nevideli, že za úsilím zástancov liberalizácie stojí jednoznačná a oprávnená potreba racionálnejšie využívať obmedzované disponibilné zdroje pre výrobu potravín v jednotlivých krajinách a na celom svete. Nešťastím by však bolo, keby sa pritom presadzovali a presadili záujmy najvyspelejších krajín, krajín s priaznivejšími výrobnými podmienkami, a to na úkor ostatných krajín. U prvých by sa potom plne využívala pôda, ľudia a kapitál a u tých druhých by časť pôdy, ľudí i kapitálu zľahla úhorom. To by viedlo k nedeziernym konfliktom.

Pravdou je tiež, že tak ako rástla miera sebestačnosti poľnohospodárskej výroby západnej Európy a u nás, zvyšovala sa aj miera nesebestačnosti poľnohospodárskych podnikov vo finančných zdrojoch reprodukcie. Napríklad, za posledných 10 rokov (1980–1990) sa výdavky na spoločnú poľnohospodársku politiku EÚ takmer zoštvornásobili. Od roku 1975 v stálych cenách rástli približne o 7,5 % ročne. Toto tempo bolo 3,5-krát vyššie ako tempo rastu hrubého domáceho produktu EÚ. Zvyšovali sa objemy a participácia dotácií rozmanitých druhov na dôchodkoch farmárov - poľnohospodárov a zvyšoval sa objem i participácia nepoľnohospodárskych výkonov na celkových výkonoch farmárov i našich družstiev a štátnych majetkov. Teda rentabilita samotnej poľnohospodárskej výroby sa ani pri enormnej snahe (najmä v kapitalistických krajinách) intenzifikovať výrobu priemyselnými vstupmi v priemere nemenila tak u nás, ako aj v západnom svete. Ekonomizácia poľnohospodárstva je teda nevyhnutná. S ňou sa však musí presadiť aj ekologizácia a biologizácia. A v tom je dajaká konfliktnosť.

Ak je pravdou, že pre udržanie a zveľadenie architektúry krajiny a ekosystému je rozhodujúca a nenahraditeľná poľnohospodárska činnosť (neopomeňme však, že poľnohospodárstvo pôvodne ako ochranca a tvorca prírodného prostredia sa aj u nás zmenilo na činiteľa, ktorý vážne ohrozuje toto prostredie), potom by sme aj u nás mali poľnohospodársku výrobu udržať na čo najväčšom pôdnom fonde. Potom však musíme urobiť aj ďalší záver: Naša agrárna politika by mala presadzovať pomerne vysoký stupeň sebestačnosti, avšak pri veľmi diferencovanom dotačnom systéme voči regiónom a špecializovaným podnikom.

Sebestačnosť nechápeme len ako využívanie obmedzenej poľnohospodárskej pôdy, ale aj takých zdrojov, ako sú okrem ľudí prirodzené zrážky, spodná voda, vodné toky a slnečná energia. Aj tieto činitele sú nám k dispozícii. Teda jestvujú vnútorné zdroje krajiny, ktoré, ak sa primerane využijú, prospejú danej krajine i svetu. Nenásytenému svetu „potravínová pomoc“ nie je perspektívnym riešením. Treba mu vytvoriť podmienky, aby budoval seriózne základy vlastného potravinového hospodárstva. Teda tí, čo sú dnes prebytkoví v základných poľnohospodárskych surovinách a potravinách, by sa mali postupne stať iba sebestační, a to, čo dnes venujú dotovaniu vývozu, resp. časť toho, by mohli, napríklad, poskytnúť svojim výrobcam výrobných prostriedkov pre poľnohospodárstvo a potravinársky priemysel, ktoré by potom predávali za výhodné ceny tým, ktorí nie sú sýti. Uvedomujeme si, že tieto námety obmedzujú liberalizáciu svetového obchodu poľnohospodárskou a potravinárskou technikou a technológiou, službami, biologickým materiálom. Ukazuje sa, že liberalizácia obchodu na „úseku“ potravinového hospodárstva má veľké úskalia práve v dôsledku hrozivého výživového stavu sveta. Jednoducho: samotné trhové sily ho nevedia vyriešiť.

Naše podmienky nás zaraďujú na stranu takých krajín ako je Švajčiarsko, Rakúsko, niektoré severské i iné menšie krajiny, ktoré prejavujú záujem v rámci potravinovej bezpečnosti zachovať pomerne vysoký stupeň sebestačnosti a prisudzujú poľnohospodárstvu niektoré špecifiká.

V dokumente „Desať agrárno-politických téz Rakúska pre 90. roky“, prednesenom na reprezentatívnom stretnutí agrárnych ekonomov západoeurópskych krajín v Herrschingu roku 1991, sa hovorí: „Agrárna politika sa nemôže vzdať ochrany domáceho poľnohospodárstva v prospech krátkodobých výhod prejavujúcich sa na svetových trhoch, a to v záujme zabezpečenia výživy obyvateľstva v krízových situáciách a zachovania poľnohospodárskych aktivít na čo možno maximálnej ploche“.

Argumenty týchto krajín voči presadzovanej liberalizácii možno koncentrovane sformulovať takto:

- a) Záujmy poľnohospodárstva by sa nemali paušálne podriaďovať záujmom exportne orientovaných nepoľnohospodárskych odvetví.
- b) Dôchodková situácia poľnohospodárov by sa podstatne zhoršila. Krajným dôsledkom aplikácie zásad plne liberalizovaného agrárneho trhu by bolo zrušenie roľníckeho stavu a vysídľovanie vidieckych oblastí, čo je politicky neprijateľné.

- c) Liberalizácia by mohla v dajakom zmysle prolongovať „industrializačnú fázu“ poľnohospodárstva, ktorá sa presadila po II. svetovej vojne a okrem pozitív zaznamenala aj negatíva pre pôdu a životné prostredie, najmä v husto osídlených krajinách Európy. Opomína tzv. netrhové ciele poľnohospodárstva (ekológia, krajinotvorba a iné), ktoré je ťažko oddeliť od výrobnnej funkcie poľnohospodárstva. Treba pripomenúť, že v krajinách OECD v poslednom období badať úsilie o integráciu agrárnej a environmentálnej politiky; zatiaľ bez výraznejšieho úspechu.

Zástancovia liberalizácie dôrazne rozlišujú **potravinovú bezpečnosť** (istotu) od **sebestačnosti** domácej ponuky potravín, čo je základom ich metodológie i praktických návrhov pre hospodársku politiku. Záujmom spotrebiteľov je, aby potraviny boli v širokom sortimente na trhu po celý rok (food availability) a aby sa minimalizovala možnosť náhle nedostupnosti základných potravín a takej ich cene, že by boli podstatnej časti obyvateľstva nedostupné (food security). To všetko je zmyslom potravinovej bezpečnosti, ktorá by mala byť nadradená sebestačnosti.

Potom sebestačnosť podporuje potravinovú bezpečnosť, pretože čím väčšia je proporcia potravín z domácej ponuky, tým má krajina väčšiu kontrolu nad ponukou potravín na vnútornom trhu. Spravidla väčší stupeň neistoty sa však vynorí vtedy, keď sa krajina spolieha jedine na domácu produkciu. Produkcia ktorejkoľvek krajiny vykazuje totiž väčšie výkyvy ako ponuka na svetovom trhu. Krajina musí byť schopná importom eliminovať výkyvy domácej produkcie. Problém sa však vyhrocuje v situácii, keď si všetky (alebo takmer všetky) krajiny zvolia cieľ byť sebestačnými. V takom prípade môže zaniknúť svetový agrárny obchod. Nemohol by plniť funkciu „zabezpečovateľa“ potravinovej bezpečnosti voči výkyvom výroby v jednotlivých krajinách. Je zrejмый tento paradox: Keď by všetky krajiny chceli zvyšovať stupeň potravinovej bezpečnosti simultánne politikou sebestačnosti, potom kolektívne znižujú bezpečnosť všetkých.

Ich hodnotenie logicky vyúsťuje do konštatovania: V západnej Európe sa posunul stupeň sebestačnosti za hranicu, ktorá je potrebná, aby sa dosiahla potravinová bezpečnosť. Narušili sa vzťahy voči importovanej ponuke a vytvoril sa druh poľnohospodárstva, ktorý nie je konzistentný s potravinovou bezpečnosťou.

Vysoký stupeň sebestačnosti sa v mnohých krajinách dosahuje veľkou nesebestačnosťou inputu (ktorý sa dováža), resp. neúnosným používaním nereprodukovateľných zdrojov, najmä energie. Takémuto hospodárstvu sa z dlhodobého hľadiska prisudzuje veľká neistota v podobe znižovania potravinovej bezpečnosti. Preto je potreba prechodu k tzv. trvale udržateľnému (vyváženému) poľnohospodárstvu, ktoré v maximálnej miere využíva vnútorné zdroje (poľnohospodársky medziprodukt) aj podľa nášho názoru na programe dňa.

Ako vidieť, rozpornosť v nazeraní na potravinovú bezpečnosť a na spôsoby jej „istenia“ je skutočne dosť. Preto sa veľmi ťažko rodili aj dohody v rámci posledného kola GATT.

Rozporuplnosť riešenia perspektív poľnohospodárstva sa „zviditeľňuje“ v rozličných postojoch agrárnych odborníkov, ktorí sa zamýšľajú nad osudom moderného poľnohospodárstva. Registrujeme ich ako „Herrschingská výzva“ (október 1991), „Wageningské memorandum“ (október 1991), „Žatva budúcnosti“ a iné, ktoré si zasluhujú našu pozornosť, lebo poskytujú bohatstvo myšlienok o budúcom tzv. vyváženom, trvalo udržateľnom poľnohospodárstve (sustainable agriculture).

Z toho plynie významné poučenie pre nás. Kto si myslí, že je možné v krátkom čase vypracovať „konceptiu agrárnej politiky“, podľa ktorej by sme sa mali dlhodo-
bo riadiť – neuspeje. Mali by sme pristúpiť najmä na nový systém tvorby takejto koncepcie. V maximálnej miere by sa mali na jej vypracovaní zainteresovať odborníci a podnikateľské subjekty z jednotlivých regiónov. Zatiaľ u nás pretrváva spásanosnosť centrálne a rýchle vypracovaných opatrení, čo je prežitkom totalitného režimu. Stará cesta: vypracovať a schváliť koncepciu v centre a následne hľadať prostriedky a zdroje jej realizácie – nemôže byť úspešná. Ignoruje samostatnosť a zodpovednosť podnikov, lokalít a regiónov. Zaznávanie potenciálu v mikrosfére vyradzuje z ekonomického pohybu to podstatné: nevyužíva sa miestna a podniková iniciatíva.

*Prof. Ing. Félix Hutník, DrSc.,
Ekonomický ústav SAV, Bratislava, Slovenská republika*

Nabídka informací ÚZPI

METODIKY

Tyto publikace přinášejí instruktivní návody pro uplatnění nových poznatků vědy, výzkumu a techniky i zásady pro zavádění nových ověřených technologií; reagují na aktuální potřeby zemědělského provozu. Jsou určeny všem pracovníkům v zemědělské praxi a poradenské službě a pedagogickým pracovníkům a studentům na vysokých a středních školách a učilištích. Jsou vydávány v jazyce českém a slovenském, vycházejí v základní a speciální řadě.

Základní řada

- 1) Systém odchovu a výkrmu teliat řízený počítačem
- 2) Pěstování silážní kukuřice v teplotně méně příznivých podmínkách
- 3) Rajonizácia výroby osiva ozimnej pšenice a jarného jačmeňa
- 4) Sanitácia dojacieho zariadenia s využitím ultrazvuku
- 5) Praktické využitie paliet Milkodat pri včasnom zisťovaní mastitíd a ich monitorovanie počas celej laktácie
- 6) Intenzívny chov brojlerových králikov
- 7) Metodika ekologických přístupů a způsob alternativního zemědělství na rodinných farmách
- 8) Postup při zpracování výrobního záměru rodinné farmy
- 9) Rozhodovací postupy v rostlinné výrobě podniku
- 10) Regulace rozšíření polních plevelů nechemickými způsoby
- 11) Ekonomický chov ovcí
- 12) Intezifikácia využitia reprodukčných schopností oviec usmernenou výživou
- 13) Zvyšovanie mliekovej úžitkovosti oviec
- 14) Biotechnické možnosti sanace erozních škod na zemních cestách a lesních půdách
- 15) Veterná erózia pôdy
- 16) Technologie pěstování krmné řepy s minimem a bez ruční práce
- 17) Uplatnění vzdálených hybridů trav v polním pícninářství podhorských ploch
- 18) Původci a tlumení endoparazitóz v chovu prasat
- 19) Zpracování exkrementů hospodářských zvířat
- 20) Zásady obnovy a využití strojové techniky v tržním prostředí zemědělství

Speciální řada

- 1) Tržní pěstování slivoní v podmínkách různého stupně ohrožení virovou šarkou
- 2) Zavlažování ovocných kultur
- 3) Individuálny test vlastnej úžitkovosti kancov k odhadu ich plemennej hodnoty
- 4) Hnedá skvrnitost' jačmeňa *Pyrenophora teres*

Uvedené publikace si můžete objednat na adrese:

Ústav zemědělských a potravinářských informací (studijní oddělení)
Slezská 7, 120 58 Praha 2

DILEMY AGRÁRNEJ POLITIKY

Expozícia problému

Skutočnosť, že v roku 1993 bol po prvýkrát sformulovaný vládny dokument (Konceptia a zásady agrárnej politiky 1993), zhrňujúci predstavy o krátkodobých opatreniach a dlhodobějších agrárpolitických cieľoch Slovenska, umožňuje konfrontovať všeobecnejšie náhľady na poľnohospodársku politiku s krokmi a zámermi anticipovanými v tomto diele. Naša úvaha nemá byť kritikou uvedeného textu, ani praktických krokov, ktoré sa medzičasom vykonali so zámerom uviesť ho do života. Ide nám, ako naznačujeme v nadpise, skôr o diskusiu o dilemách, s ktorými sa musí vyporiadať v súčasnom svete každá agrárna politika, a toľž agrárna politika prechodného obdobia.

Rozhodnutiu o nástrojoch a prostriedkoch poľnohospodárskej politiky musia logicky predchádzať dve dôležité etapy:

1. Hodnotenie východiskovej situácie.
2. Postavenie cieľového modelu agrárneho sektora.

V oboch etapách možno prijať rôznorodé prístupy a variantné závery, z ktorých potom vyplynú veľmi odlišné pragmatické kroky.

Dilema hodnotenia východiskovej situácie

V 1. etape je rozhodujúcim zvolené východisko k hodnoteniu súčasnej ekonomickej a sociálnej situácie odvetvia.

Ak pokles v objeme vyrobených produktov, nevyužívanie všetkých disponibilných zdrojov, záporný účtovný výsledok hospodárskych subjektov, zvýšenie úverovej zaťaženia a pokles vlastného imania, ťažkosti finančného kolobehu a iné javy, charakteristické pre súčasnú situáciu, hodnotíme ako úpadok poľnohospodárstva, potom logicky cieľom pragmatických krokov musí byť dosiahnuť opak: zvýšenie produkcie, ziskovosť podnikov, plné využitie všetkých zdrojov a pod. Jedinou prekážkou realizácie príslušných rozhodnutí môže byť obmedzenosť disponibilných verejných zdrojov, prípadne nedostatok politickej moci.

Ak tieto isté javy, ktoré sužujú mikroekonomiku, hodnotíme ako dôsledok navodených zmien makroekonomických veličín, ktorých cieľom je transformácia ekonomiky (t.j. prechod do stavu, v ktorom bude fungovať účinnejšie ako pred ňou), ako adaptačnú krízu, vyvolanú prudkou zmenou makroekonomických podmienok, potom je oprávnené skúmať, či sa situácia vyvíja aspoň približne v intenciách tejto transformácie. Inými slovami, musíme si klásť tieto otázky: Ustafaže sa rovnováha ponuky a dopytu? Uskutočňuje sa štrukturálna adaptácia? Zvyšuje sa efektívnosť zhodnocovania vstupov? Zlepšuje sa kompetitívnosť výrobkov? Až odpoveď na

tieto otázky môže byť legitímáciou pre rôzne opatrenia z inštrumentária agrárnej politiky.

Príkladom môže byť hodnotenie situácie na agrárnom trhu. Tab. I ukazuje, ako po cenovom šoku roku 1990 (odstránenie zápornej dane z obratu), respektíve roku 1991 (cenová liberalizácia) dochádza k postupnej stabilizácii cien na novej, zníženému dopytu zodpovedajúcej hladine cien.

I. Dynamika cenového vývoja (vyjadrená rozdielmi hodnôt cenového indexu v porovnávaných obdobiach)

Ceny	Obdobie			
	1991/1989	1992/1991	I. polrok 1992/1991	I. polrok 1993/1993
Poľnohospodárskych výrobcov	4,8	6,8	2,0	6,6
Vstupov	76,0	9,2	9,0	29,7+
Potravinárskych výrobcov	25,5	19,7	10,6	30,1+
Spotrebiteľov	30,4	11,4	40,7	32,5

Prameň: Správa o stave rezortu a ekonomických podmienkach realizácie koncepčných zámerov roku 1994. Bratislava, 1993

Časové prírastky cenových indexov u cien prvovýroby sa mierne zvyšujú (pri poklese ponuky) a cien priemyselných vstupov, spracovateľov a spotrebiteľov znižujú. Polročné „extempore“ cien spracovateľov a vstupov v roku 1993 má na svedomí odložená liberalizácia cien energie.

Obdobne by bolo možné dokumentovať zmiernenie poklesu hmotnej ponuky v sledovanom období. (Interpretovať fakty však možno aj inak. V tom spočíva dilema hodnotenia.)

Ďalším príkladom dilemy hodnotenia je, ktorým javom v súčasnej transformačnej kríze prisudzovať takú vážnosť, že si vyžadujú nasadenie regulačných prostriedkov, a ktorým nie. S tým súvisí aj schopnosť rozlíšiť, čo je akosi imanentné kapitalistickej ekonomike agrárneho sektora, a čo je produkt nášho prechodného obdobia.

Napríklad naša verejnosť je dramaticky oboznamovaná s cenovou disparitou priemyselných vstupov a poľnohospodárskych výrobkov, ako aj s nesúladným vývojom cien na jednotlivých stupňoch zhodnotenia od prvovýrobcu až k spotrebiteľovi. Pohľad za hranice nás však presvedčí, že disparitný cenový vývoj nie je

v súčasných trhových ekonomikách zriedkavý a ani agrárpolitické zásahy na tomto fakte zásadne nič nemenia. Treba si najmä všimnúť obrovskú maržu medzi spotrebiteľskými cenami a cenami prvovýrobcov a jej neustále zväčšovanie. Pridaná hodnota v stupňoch spracovania a odbytu a jej podiel na cene finálneho spotrebiteľa ustavične stúpajú (tab. II a III).

II. Cenový vývoj na jednotlivých stupňoch zhodnotenia v Nemecku; 1985 = 100

	Dec. 1990	Dec. 1992	Jún 1993
Ceny poľnohospodárskych výrobcov	92,0	87,1	86,5
Ceny všetkých výrobcov v NH	104,4	107,5	107,5
Ceny priemyselných vstupov	94,8	98,9	100,6
Spotrebiteľské ceny potravín	104,9	109,7	112,6
Farmárske ceny vybraných výrobkov:			
pšenica (DEM/100 kg)	34,51	34,01	35,37
zemiaky (DEM/100 kg)	17,55	17,05	20,30
jatočné býky (DEM/100 kg ž.v.)	367,3	355,5	341,3
mlieko (DEM/100 kg)	66,37	64,74	57,89
Spotrebiteľské ceny vybraných výrobkov v DEM			
zemiaky (2,5kg)	2,40	2,39	3,74
mlieko (3,5%/l)	1,07	1,16	1,16

Ročné tržby spolu 1991: 52,03 mld. DEM; 1992: 47,02 mld. DEM

Prameň: Agrarwirtschaft, 42, č. 1 a 11

III. Cenový vývoj na jednotlivých stupňoch zhodnotenia; 1989 = 100

	1991	1992	I. polrok 1993
Ceny poľnohospodárskych výrobcov	104,8	111,6	117,3
Ceny priemyselných výrobkov	177,7	187,1	214,7
Ceny potravinárskych výrobkov	125,5	145,2	179,1
Spotrebiteľské ceny potravín	163,5	174,9	203,6
Tržby prvovýroby v mld. Kčs	35,3	31,8	

Prameň: Správa o stave rezortu a ekonomických podmienkach realizácie koncepčných zámerov roku 1994. Bratislava 1993

V porovnaní s Nemeckom naše čísla vyznievajú veľmi v prospech prvovýrobcu, čo je podľa nášho názoru dočasný jav, spôsobený dopytovým obmedzením, nižšou mzdovou úrovňou a nižším sortimentom ponuky, s čím je spojená nižšia potreba obrátového kapitálu na stupňoch spracovania a obchodu. V tomto smere situácia od roku 1990 sa vyvíjala v Nemecku podobne ako u nás, len s tým rozdielom, že náš vývoj bol „skokom“. Ceny poľnohospodárskych výrobcov, ako aj objem celkového domáceho agrárneho outputu, majú napriek pomerne stabilnej dopytovej situácii degresívny priebeh.

Pre hodnotenie je dôležitá voľba typu a úrovne hodnotiacich ukazovateľov. Možno predpokladať, že len globálnejšie ukazovatele umožňujú posudzovať dlhodobšie trendové vzťahy.

I keď dvojročné obdobie je príkrátke na odhad dlhodobějších vývojových trendov, miernym optimizmom nás naplňuje napríklad priebeh ukazovateľov výkonnosti domáceho poľnohospodárstva, ktoré sú uvedené v tab. IV. Výkonnosť poľnohospodárstva je tu meraná naturálnymi výstupmi, ocenenými stálymi cenami v USD. Z tabuľky je zrejmé spomaľovanie tempa poklesu výrobného outputu a po-

IV. Vývoj produktivity práce a intenzity výroby v poľnohospodárstve v Českej a Slovenskej republike v rokoch 1990–1992

Krajina	Intenzita v HPP/ha		Produktivita v HPP/prac.	
	USD	%	USD	%
Česká republika				
1990	512,4		4 644,9	
1991	456,1	89,0	4 261,1	91,7
1992	435,2	95,4	5 724,6	134,3
Medziročné rozdiely				
1991–1990	–56,3		–383,8	
1992–1991	–20,9		+1 463,5	
Slovenská republika				
1990	431,1		3 530,2	
1991	380,0	88,1	3 185,8	90,2
1992	352,7	92,8	4 191,7	131,5
Medziročné rozdiely				
1991–1990	–51,1		–344,4	
1992–1991	–27,3		+1 005,9	

Prameň: J u r á š e k 1993

merne významný vzostup produktivity živej práce v rokoch 1990 až 1992. Tento vývoj sa významnejšie neodchyľuje od vývoja v Českej republike.

Dilema cieľového modelu

Účinnosť každej konkrétnej agrárnej politiky spravidla závisí okrem iného na konzistentnosti jednotlivých jej krokov a rozhodnutí. Táto súvisí s tým, či sú dostatočne jasne definované ciele, ale tiež na tom, či sa vychádza zo strategickej vízie obrazu agrárneho sektora v dlhodobejšom časovom horizonte. Formulovanie tejto predstavy je zložité, najmä preto, že sa môže konštruovať len v spojení s predstavou o celkovom budúcom stave spoločnosti.

Pokúsime sa demonštrovať praktickú relevantnosť spomenutej východiskovej základne (strategickej vízie) na príklade dvoch divergentných typoch agrárneho rozvoja*, ktoré by sme mohli nazvať liberálnym a dirigistickým** (tab. V).

I. typ agrárneho rozvoja sa v celospoločenskom kontexte opiera o hodnoty ako zodpovednosť, sloboda individua, sloboda voľby, súťaživosť, trhovú ekonomiku, slobodný obchod atď.

Rovnovážny ekonomický rast a optimálna rovnováha medzi ponukou a dopytom zaručujú sloboda individua, sloboda podnikania a voľný trh. Pre uspokojivé fungovanie podnikateľského systému súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov (napr. pôdy) nie je nevyhnutnou podmienkou, avšak štátne podnikanie sa nepreferuje. Hybné sily hospodárstva sa pohybujú v rámci obmedzení sociálnej trhovej ekonomiky (dohľad vlády, odborov a spotrebiteľských organizácií na spravodlivejšie rozdeľovanie, elimináciu vzniku monopolov a vyrovňovanie regionálnych rozvojových disparít.

Postavenie poľnohospodárstva v spoločnosti:

1. Poľnohospodárstvo má úplne rovnaké ekonomické podmienky ako ostatné odvetvia.
2. Jeho úlohou je vyrábať potraviny a suroviny čo najlacnejšie a dodržiavať pritom kvalitatívne a zdravotné normy.
3. Podnikateľský systém v poľnohospodárstve zaručuje optimálne produktívne využitie pôdy, kapitálu a práce, to znamená, že nie je obmedzované vo vyžívaní týchto výrobných činiteľov, až po určité hranice kontaminácie prostredia.

* Opierame sa tu o prácu medzinárodného teamu, ktorý v rokoch 1970 – 1974 z podnetu Európskej kultúrneho nadácie v Amsterdame spracoval „Plán pre Európu roku 2000“, v rámci ktorého sa formulovali aj prognostické scenáre týkajúce sa poľnohospodárstva (Jansen 1975).

** Autori ich charakterizovali takto: I. Poľnohospodárstvo ako efektívny výrobný systém. II. Poľnohospodárstvo ako pevný základ ekonomiky.

4. Neexistuje žiadna forma štátnej podpory (napr. garantované ceny, cenové a investičné subvencie a dotácie) a poľnohospodárske podniky súťažia o výrobné činitele (prácu a kapitál) na voľnom trhu.
5. Trvalé zdokonaľovanie poľnohospodárskej technológie zabezpečuje stále vyššiu intenzitu.
6. Poľnohospodárstvo nemá stanovené žiadne úlohy vo vzťahu k zachovaniu životného prostredia, ochrane prírody alebo krajiny pre oddych a rekreáciu. Ak takéto služby vykonáva, len za plnú úhradu.

Štruktúra výroby a podnikateľského systému

V dôsledku voľnej súťaže a cenového tlaku je značne pokročilá industrializácia a špecializácia výroby a jej realokácia do oblastí s najpriaznivejšími výrobnými podmienkami. Oblasti s vysokými nákladmi sa opúšťajú. Silne rastie produktivita. Uvoľnia sa značné plochy pre nepoľnohospodárske využitie – rekreačné, urbanizačné, prírodné rezervácie. Túto pôdu obhospodarujú nepoľnohospodárske subjekty.

Faktické vlastníctvo poľnohospodárskej pôdy, či súkromné, alebo verejné, stráca na dôležitosť, pokiaľ je zaručená jej disponibilita pre poľnohospodárske podnikanie. Súčasne, aby sa obmedzila disfunkčná súťaž o pôdu, ktorá by, okrem iného, mohla viesť k neracionálne vysokým cenám pôdy na poľnohospodárske využitie, je potrebné zákonom regulovať jej využitie, čím by sa vytvorili segmentované trhy pre jednotlivé formy využívania pôdy (poľnohospodárska pôda, pozemky na stavebné účely, rekreáciu, chránené územia). Chránené územia by mali byť vo verejnej držbe.

Rastie koncentrácia výroby a podnikateľských jednotiek, umožňujúca uplatňovanie vedeckotechnického pokroku, vysokokvalifikovanej pracovnej sily a racionalizáciu v riadení. Rozhodujúci podiel poľnohospodárskych výrobkov produkujú veľké korporatívne farmy, riadené profesionálnymi managermi, využívajúce účastinný kapitál. Tieto hospodárstva sú úzko špecializované na niekoľko málo výrobných odvetví a integrované do sektora agribusinessu.

Agrárny trh

Európske poľnohospodárstvo je na svetovom trhu kompetitívne. To znamená, že sa neuplatňuje agrárna politika zvýhodňujúca domácich výrobcov umelými prekážkami v obchode s poľnohospodárskymi komoditami (exportné subvencie, dovozné kvóty atď.). Rozvojové krajiny sa orientujú na urýchlenie technického rozvoja a vývoja produktivity.

Spoločensko-ekonomické prostredie

Plná integrácia poľnohospodárstva do ekonomiky voľného trhu požíva verejnú podporu, napr. realokácia poľnohospodárskej výroby sa uľahčuje prostredníctvom vládnych programov regionálneho rozvoja.

Sociálnym dôsledkom sa čelí všeobecnou sociálnou politikou (rekvalifikácia, dôchodkové a sociálne dávky pre poľnohospodárov, ktorí stratia prácu).

Sociálna funkcia, ktorá sa pripisuje špecifickej cenovej politike, je z hľadiska rýchlej transformácie poľnohospodárskej štruktúry krajne disfunkčná. Poľnohospodári v produkčných oblastiach budú musieť rešpektovať prísne zákonné normy kvality a zdravotnej nezávadnosti svojich výrobkov, ako aj ekologické kritériá. (Podľa zásady „znečisťovateľ platí“.) Plnenie všetkých ostatných spoločenských požiadaviek, ktoré by mohli spôsobiť poľnohospodárskemu podnikaniu ekonomickú ujmu, treba uhradiť.

Mimo produkčných poľnohospodárskych oblastí budú pravdepodobne naďalej existovať početné hospodárstva kovo-roľníckeho typu. Možno počítať aj s prírastkom tzv. hobby fariem. Tieto sa však už pokladajú za osobitný sektor, nie za súčasť poľnohospodárskeho produkčného sektora.

II. typ agrárneho rozvoja vychádza z globálnej ekonomickej stratégie, ktorá sa zameriava na ochranu prírodných zdrojov a uspokojenie základných potrieb obyvateľstva. Toto sa spája s rastom zasahovania štátu do ekonomiky a vytvorením zmiešaného hospodárstva, v ktorom fungujú verejné a súkromné podniky. Štát podporuje všetky ekonomické aktivity, ktorých rozvoj je vo verejnom záujme, ale nie sú dostatočne životaschopné v podmienkach trhovej súťaže. Alokácia a využívanie prírodných zdrojov sú pod silnou kontrolou, daňový systém stimuluje výrobu trvácich výrobkov s nízkou energetickou a materiálovou náročnosťou, recykláciu zdrojov atď., naopak sankčnými odvodmi znevýhodňuje znečisťujúce a zastaralé technológie. Podporuje sa výskum netradičných a obnoviteľných zdrojov energie.

Úloha poľnohospodárstva

Poľnohospodárstvu sa priznáva dvojaká úloha: popri výrobe potravín a surovín za rovnocennú sa pokladá jej funkcia ochrany a spravovania stabilných ekosystémov. Preto sa mu spoločnosťou zaručuje plná ekonomická úhrada jeho aktivít. Uprednostňuje sa skôr jeho rozvoj ako pracovne náročného, než ako kapitálovo náročného výrobného systému.

Podnikateľská štruktúra

Hlavným kritériom rozmiestnenia výroby je regionálna sebestačnosť v základných potravinách, pričom by sa mali optimálne využívať prírodné podmienky, aby sa minimalizovali priemyselné inputy, pričom sa zohľadňujú aj iné funkcie (tvorba krajiny, životné prostredie) územia. Vlastníctvo pôdy je verejné i súkromné, pričom vlastnícke práva k pôde podliehajú rôznym spoločenským obmedzeniam. Verejné vlastníctvo prevažuje v oblastiach, kde výrobná funkcia poľnohospodárstva je iba sekundárna. V produkčných oblastiach hospodária veľké

farmy, v oblastiach so zmiešanými funkciami je väčšia rôznorodosť typov a foriem hospodárenia, pričom časť zamestnanosti zabezpečí lesníctvo, ochrana a údržba krajiny.

Agrárny trh

Zo zásady regionálnej sebestačnosti vyplýva, že sa vyvážajú len prebytky. Medzinárodný obchod je riadený medzinárodnými organizáciami. Ceny poľnohospodárskych produktov sú relatívne vysoké. Obsahujú aj dodatočné náklady na ekologicky nezávadné technológie, ochranu pôdy a vodných zdrojov ako aj na služby poľnohospodárov pri udržiavaní prírodného a rekreačného prostredia.

Pokus o aktualizáciu

Ak si premietneme poznatky z popísaných dvoch vývojových paradigiem do podmienok, za ktorých súčasná agrárna politika na Slovensku prijíma svoje rozhodnutia, môžeme vymedziť niektoré problémové oblasti, v ktorých vidíme potrebu riešenia existujúcich dilem. Ide napríklad o:

- a) deklaráciu priority veľkovýrobného managementsky riadeného spôsobu organizácie výroby v produkčných výrobných podmienkach (bez ohľadu na vlastnícku a hospodársko-právnu formu);
- b) stabilizáciu majetkovej podstaty právnických osôb, vzišlých z transformácie a užívateľských vzťahov k pôde (legislatívne opatrenie) a urýchlenie pozemkových úprav;
- c) preskupenie dotačných prostriedkov v prospech posilnenia finančných zdrojov technologickej reštrukturalizácie, rozvoja výrobných kombinácií živostachopných subjektov ako aj stimulácie vytvárania nepoľnohospodárskych pracovných príležitostí v oblastiach, kde sa doterajšia hospodárska forma využívania pôdy môže zmeniť na hospodárenie fyzických osôb kovo-roľníckeho typu, resp. bude mať len samozásobiteľskú funkciu;
- d) deklaráciu stanoviska k otázke reglementácie trhu (podpora cien, vonkajšia ochrana, atď.) s prípadnou diferenciaciou prechodného obdobia pre stabilizáciu produkčného potenciálu a neskoršej postupnej liberalizácie v súlade s postupom uplatňovaným v porovnateľných krajinách v zmysle uzavretých obchodných dohôd.

Pri praktickom posúdení je voľba medzi možnými modelmi agrárneho rozvoja len zdanlivá. Vzhľadom na nízku výkonnosť celej ekonomiky nie je pravdepodobné, že sa vytvorí dostatok spoločenských zdrojov pre plošnú podporu poľnohospodárstva vo funkcii spravovateľa prírodných zdrojov, rekreačnej krajiny a prostredia (II. model). Skôr sa zdá schodnou cesta budovania kompetitívneho poľnohospodárstva v produkčne najlepších regiónoch, a to už i vzhľadom na perspektívy liberalizácie európskeho trhu.

V. Súhrnná charakteristika alternatívnych poľnohospodárskych stratégií

	Alternatíva	
	I.	II.
Spoločenská úloha	výroba potravín a surovín	výroba + údržba a spravovanie krajiny
Hospodárske prostredie	voľná súťaž o výrobné faktory a spotrebiteľa	environmentálne obmedzenia vo využívaní prírodných zdrojov
Technológia	priemyselná, kapitálovo náročná	šetrná voči prostrediu, pracovne náročná
Špecializácia	vysoká	čiasťočná, s ohľadom na optimálne využitie prírodných podmienok
Kompetitívnosť	vysoká	nízka
Otvorenosť voči trhom	vysoká, integrácia do svetového trhu	orientácia na sobestačnosť
Intervencia štátu	minimálna	vysoká
Prerozdelenie	minimálne	značné
Vlastníctvo pôdy	nie je rozhodujúce, prevážne súkromné	súkromné i verejné
Využívanie pôdy	výrazne segmentované	integrované
Podnikateľské formy	prevažne korporatívne, veľké celky	diverzifikované
Riadenie	managerské	diverzifikované
Ekologické hľadiská	minimálne limity	usmerňované, prevaha spoločenských zreteľov
Pluriaktivita	nízka, vytlačená do mimoekonomickej sféry	rozšírená, najmä o mimoprodukčné funkcie
Spoločenské náklady	nízke	vysoké, v cene zahnuté i náklady spravovania krajiny

Doterajší vývoj poskytuje určité indície pre anticipáciu takejto trajektórie rozvoja.

Analýza vybraných ukazovateľov, ktoré obsahuje tab. VI potvrdzuje, že pokračuje príkra diferenciácia hospodárskych subjektov v tvorbe hodnoty. Možno sa domnievať, že táto diferenciácia je nezvratná, najmä pre krajinu limitovanosť spoločenských zdrojov, prichádzajúcich do úvahy pre pokus o zvrátenie tohto vývoja.

VI. Diferenciácia hospodárskych subjektov v rokoch 1990 – 1992 (PD a ŠM)

Skupina	1	2	3	4	5	6	7
1990							
Horný decil	2 449,8	2 036,4	47,13	39,17	1,70	14,16	286,15
Dolný decil	1 951,9	853,0	41,63	18,19	3,26	5,85	511,79
Rozdiel	-497,9	-1 183,4	-5,5	-20,98	+1,56	-8,31	+225,64
1991							
Horný decil	1 578,9	1 094,8	34,88	24,18	13,42	9,54	2 072,45
Dolný decil	-198,6	-380,2	-6,36	-12,18	32,33	14,16	1 383,82
Rozdiel	-1 777,5	-1 475,0	-41,24	-36,36	+18,91	+4,62	-688,63
1992							
Horný decil	1 499,9	1 270,8	35,85	3,38	13,88	8,70	3 195,99
Dolný decil	-761,1	-396,5	-30,00	-15,63	24,43	17,14	1 427,99
Rozdiel	-2 261,0	-1 667,3	-65,85	-46,01	+13,55	+8,44	-1 768,0

1 – celková čistá produkcia (ČP) v mil. Kčs

2 – ČP z poľnohospodárskej činnosti v mil. Kčs

3 – celková ČP na 100 korún nákladov

4 – ČP z poľnohospodárskej činnosti na 100 korún nákladov

5 – podiel výnosov z nepoľnohospodárskej činnosti na celkových výnosoch v %

6 – miera úverového zaťaženia (podiel úverov na sume aktív na hektár poľnohospodárskej pôdy)

7 – pohľadávky po lehote splatnosti na hektár poľnohospodárskej pôdy

Prameň: ÚBÚ MP SR a vlastné prepočty

Tab. VI obsahuje súhrnné výsledky skupinového triedenia základného súboru družstevných a štátnych podnikov prvovýroby podľa ukazovateľa podiel čistej produkcie na 100 korún nákladov. Dve skupiny, ktoré porovnávame, predstavujú horný, resp. spodný decil súboru zoradeného v zostupnom poradí podľa hodnôt uvedeného ukazovateľa v roku 1992. Údaje umožňujú komparovať vývoj výsledkov dvoch skupín podnikov v rokoch 1990 až 1992, definovaných podľa uvedeného kritéria, a tým aj merať tempo a mieru ich diferenciácie v čase.

– Zisťujeme, že v rokoch 1990–1992 klesá tvorba hodnoty tak v podnikoch s najvyššou, ako aj najnižšou efektívnosťou zhodnocovania výrobných faktorov. V podnikoch s najnižšou efektívnosťou však klesá oveľa strmšie (1992/1991 až 3,8 násobný medziročný pokles) ako v podnikoch s najvyššou efektívnosťou (medziročný pokles o 5 %).

- Prehľbuje sa diferenciácia v efektívnosti využívania výrobných faktorov – v podnikoch prvého decilu efektívnosť rastie, v podnikoch posledného decilu klesá.
- Pokles čistej produkcie poľnohospodárskej výroby na jednotku nákladov je u podnikov prvej skupiny výrazne nižší ako v druhej skupine.
- Podniky prvej skupiny výraznejšie zvyšujú podiel nepoľnohospodárskej produkcie na celkových výnosoch.
- Úverová zaťaženosť prvej skupiny sa v rokoch 1991–1992 znížila, v druhej skupine výrazne vzrástla.
- Situácia vo finančných tokoch je inverzná: pohľadávky po lehote splatnosti sú v prvej skupine významne vyššie ako v druhej skupine.

ZÁVER

Tieto poznatky poskytujú určité podnety agrárnej politike pre rozhodnutie dilemy cieľového modelu. Pre praktické opatrenia najbližšieho obdobia by to mohlo znamenať implementáciu nástrojov podporujúcich prebiehajúcu diferenciáciu, t.j. stimuláciu výkonnosti životaschopných subjektov a štrukturálnej transformácie (prakticky vyradenia zo súťaže) ostatných. To znamená prednostné riešenie oživenia finančných tokov a podporu intenzifikácie výroby a technologickej obnovy. Ako menej prínosné sa javí úsilie o oddĺženie podnikov (okrem prípadov, kde sa to uskutoční formou konkurzu a vyrovnania), pretože sa prednostne týka tej skupiny výrobcov, ktorá podľa doterajšieho vývoja nemá predpoklady pre zvrát v efektívnosti.

Literatúra

JANSEN, A.: Constructing Tomorrow's Agriculture. Report on a Cross-National Research into Alternative Futures for European Agriculture. Wageningen, 1975.

JURÁŠEK, P.: Pozícia slovenského poľnohospodárstva v produktivite a efektívnosti v porovnaní s vybranými krajinami. Rukopisná štúdia, 1993.

Agrarwirtschaft, 42, 1993, č. 1, s. 85-89, č. 11, s. 421-424.

Koncepcia a zásady agrárnej politiky. Ministerstvo pôdohospodárstva SR, Bratislava, jún 1993.

Správa o stave rezortu a ekonomických podmienkach realizácie koncepčných zámerov roku 1994 (Zelená správa). Materiál na rokovanie Národnej rady SR, Bratislava, 1993.

Ing. Gejza B l a s , CSc.,
Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava,
Slovenská republika

ADEKO a. s. is offering to you

- ☐ **FINANCIAL LEASING**
- ☐ **COMMERCIAL AGENCY**
- ☐ **CONCULTANCY IN THE SEGMENTS
OF BUSINESS, FINANCES AND ORGANIZATION**

ADEKO a. s.
Slezská 7
120 56 Praha 2
Czech Republic
tel.: 258 342 fax.: 207 229

MARKET REGULATION AND SUPPORT OF AGRICULTURE IN AUSTRIA

Short historical background

In the first years after World War II., starvation prevailed in Austria. The majority of the younger male workforce was fallen, disabled or still prisoners of war; agricultural inputs were not available and the market production came more or less to a standstill. Austria's population could survive only by massive food aid (especially from USA) and by temporary evacuation of children abroad (especially to Switzerland, Spain and Netherlands).

In these years, the war economical measures of food regulation were maintained e.g. delivery duty for producers and food coupons for the consumers.

To improve the situation of supply, the prices of agricultural inputs were reduced and market regulations for the most important agricultural products were introduced. The aim was not only to rise the production generally but also to support the location independent uniform development of production and supply of consumers.

Market regulations – initial phase

To regulate the market of the most important products 3 market boards (milk, grain, meat) were founded with the above mentioned goals but with varying other measures e.g.:

Milk marketing board (Milchwirtschaftsfonds)

Fixed producer price, purchase guarantee, delivery duty to an allocated dairy. Fixed consumer prices for the most important milk products (e.g. liquid milk, butter, ca. 5 kinds of cheese, cream cheese), supply regions for dairies. All other product prices are free. Export – Import regulations.

Grain marketing board (Getreidewirtschaftsfonds)

Fixed producer prices, purchase guarantee. Fixed consumer prices for the most important grain products (1 kg black bread roll, breakfast roll, white flour, semolina). All other prices are free. Storage of bread grain for a half year demand (supported storage costs). Export – Import regulations.

Meat marketing board (Viehverkehrsfonds)

Upper and lower price limits for producer prices (price bonds) for pork and beef. Deposition into and delivery from cold stores and export-import regulations to stabilize producer and consumer prices.

Fruit and vegetables

No regular marketing board, but limited partly or total import stops in times of the main domestic harvest to guarantee the sale and minimum prices for the producers.

In the first three decades after World War II. the main aims of the food market regulations were the sufficient quantitative and qualitative supply for consumers, the protection of the domestic agricultural production (and also of the food industry), costs covering prices for economically managed family farms and a sufficient income for agriculture via price policy.

To understand the organisation, function and decision finding process of the marketing boards, an explanation of the unique Austrian system of the social partnership (Sozialpartnerschaft) seems to be necessary.

Social partnership (Sozialpartnerschaft)

This is also an institution from the after war times (1947) aimed at a quick reconstruction of Austria's economy by mutual compensation of interests and at keeping the social peace.

The leading agency is the Parity Commission (Paritätische Kommission), compounded by the presidents, one more official and one expert from

- Federal Chamber of Commerce (Trade, crafts and industry),
- Conference of Agricultural Chambers,
- Federal Chamber of Workers and Employees,
- Austrian Trade Union.

Formally also the Federal Chancellor and 3 Federal Ministers are members of this commission.

The Parity Commission is subdivided into

- Price sub-committee (Preisunterausschuß, 1957)
- Wage sub-committee (Lohnunterausschuß, 1962)
- Advisory board for social and economic affairs (Beirat für Sozial- und Wirtschaftsfragen, 1963).

All major economic affairs were and still are discussed and decided in the Parity Commission and its sub-bodies, as prices for the most important food; agricultural producer prices, some agricultural input prices; prices for electricity, fuel and gas; spans of trade; all wages; regulation of vacancies; protection measures for pregnancy; opening times of retail shops; protection of labour; family subsidies; unemployment regulations etc. etc.

Among the 4 Social Partners, there were not and are not only the members of the 3 agricultural marketing boards but also the members of about 100 different

economic and social institutions e.g. social insurance institutes, labour courts, social courts, pension funds etc.

Market regulations – surplus situation

Little by little the intensification of production was successful and turned from self-sufficiency to a surplus production, which could be exported to the world market only by tremendous price supports. Therefore a quota-system was introduced in milk production (as the first European country) to limit the production to 121 % of the domestic demand; contingents for high quality wheat, the support of alternatives on arable land and extensification measures (mother cows, sheeps) lead to an decrease of grain production and stabilization in beef production.

Since July 1993, the 3 agricultural marketing boards do not exist any longer and their function was taken over by "Agrarmarkt Austria (AMA)" according to an amendment of the market regulation act with the goal of the adaptation to the EU-market regulations and to the expected results of the GATT-Uruguay-round negotiations.

Support of agriculture

The goals of Austrian agrarian policy are defined in § 1 of the Agricultural Act from 1992; moreover they are economically sound and efficient family farms in functioning rural regions and the participation of agricultural employees in the social and economic prosperity (addendum with original text). The promotion can be done (§ 2) as (1) direct payments, (2) subsidies to interest rates and (3) other supports and subsidies.

Because it is not longer possible to realize a sufficient farm income from the agricultural products via price policy under less favoured conditions, direct payments to the farms have been introduced for their performance for the landscape, infrastructure and environment instead of subsidies to export prices. It started already 20 years ago with subsidies to the mountain farmers.

According to the Agricultural Act the "Green Plan 1994" has a volume of 7,9 bill. ATS (Tab. I).

Beside the means of the "Green Plan" the Federal Ministry of Agriculture and forestry has to administer a budget of 19 445 Mill. ATS (Tab. II).

By the fact that the active time of employment declines from year to year (and also the pension fund contributions) and at the same time the life expectations are rising, the social insurance system is in financial problems and has to be subsidized by the federal budget (Ministry of Social Affairs). One of the social insurance companies is that for the farmers and with special problems. Because agriculture is the sector with a declining population, the deficit of the superannuation-fund is

I. "Green Plan 1994" - Support of Austrian Agriculture and Forestry

	Mill. ATS
Direct payments (mountain farmers and less favoured areas)	1 294
Production regulating ("alternatives") and quality improving measures	4 492
Marketing support (exhibitions, innovations)	210
Infrastructural measures	614
Support of agricultural credits	867
Research support	212
Improvements in forestry	247
	7 936

II. "Agricultural" budget 1994

	Mill. ATS
Central administration costs (personal, material) including research institutes and federal schools	3 029
Protecting water construction (mountain torrents, avalanches)	1 981
Other central authorizations	399
"Green Plan 1994"	7 936
Price support for exports (milk, grain, beef)	4 823
Wine marketing support	124
Starch market regulations	485
Home market price reductions	493
Storage and transport subsidies	171
Others	14
	19 455

relatively high and constantly rising from year to year. In 1992 10 353 Mill. ATS have to be paid from the federal budget, because the contribution of the insured farmers was only 25 %.

*Hans Alfons,
Federal Institute of Agricultural Economics, Vienna, Austria*

AUSTRIA'S ACCESSION TO THE EC: CONSEQUENCES FOR AGRICULTURE

Macroeconomic advantages, pressure on farmers

Austria's economy is closely linked to those of the EC countries and therefore Austria has always been very interested in developing and maintaining close ties to the European Community. In the first phase of European integration Austria opted for membership in the EFTA to safeguard its neutrality. In 1972, the EC and Austria concluded a free trade agreement concerning industrial products. In 1992, the EC and Austria as well as other members of EFTA concluded an agreement on the European Economic Area (EEA) which has not yet been put into effect. In 1989, before the collapse of the Communist System in Eastern Europe, Austria was the first among the EFTA countries to apply for membership in the EC. Since February 1993 negotiations between Austria and the EC have been conducted.

Austria's full membership in the EC will have advantages and disadvantages. In the economic realm the advantages prevail. As an EC member, Austria can expect somewhat higher growth, lower inflation, and higher employment. But the EC would also gain from Austria's accession. Austria is an economically dynamic and stable country and its membership would strengthen the economic core of the community as well as contribute more to the budget of the community than Austria would receive.

The possibilities and risks of integration vary, however, from sector to sector and from region to region. There will be winners and losers. Problems are expected for Austrian agriculture and the food industry, in particular. Agriculture – in addition to the sensitive issues of neutrality and transit (inclusive of transit to the East) – is seen as one of the most difficult issues in the current negotiations.

Austria's federal government is trying to safeguard the interests of Austrian farmers and has promised to maintain agricultural incomes. The rural population views EC membership nonetheless with great concern. The acceleration in outflow of labor from agriculture is a strong indicator of these worries.

There are good reasons for the concerns of the farmers. Once in the EC, Austria must adopt the EC's agricultural policies and Austria's existing severe restrictions in trade with agricultural products will be eliminated. As a result, an autonomous agricultural policy will be a thing of the past. Price cuts and losses in market shares on agricultural markets must be expected, and as a consequence downward pressure on the incomes of the rural population.

I. Impact of integration on the production and incomes in the Austrian agriculture and forestry (estimate based on GDP 1991, the statistical outlook)

	1991 mld ATS	Changes owing to integration	
		mld ATS	in per cent
Plant production	24.3	-3.5	-14.5
Animal production	44.7	-7.1	-16
Forestry	11.5	+0.3	+2.5
Total	80.5	-10.3	-13
Minus intermediate consumption	27.1	-2.2 ¹	-8 ¹
(Former) subsidies/indirect taxation	+ 2.4	.	.
Minus depreciations	17.7	-0.3	-1.5
Saldo (= incomes from agriculture and forestry)	38.1	-7.8	-20.5

Note: the relevant GNP data were restructured for the use in this estimate. For example, some subsidies, fertilizer-use taxes and the intermediate consumption were re-classified.

¹including the fertilizer-use taxes and special production premiums

²estimate : without any changes

Low international competitiveness, high agricultural prices

Austria's agriculture as well as the food industry are presently not well poised to cope with competition from EC countries. Production costs of farmers are too high, the food industry is inefficient, and marketing is not well developed.

In Austria, small farms dominate; only some 30 percent of all enterprises are run by full-time farmers. Acreage and the number of animals per farm is much smaller, specialization much less developed than in the EC. The agricultural sector of the EFTA countries (including Finland) exhibits a better structure than that of Austria. In Austria, for example, an average farm has only 7 dairy cows; the corresponding number in the EC is 17, in Denmark 35, even in Finland it is 11. Small farms operate with higher costs. The small size of farms is but one factor; unfavorable natural conditions and high input prices raise costs in agricultural production. About two thirds of Austria's land is mountainous and less suited for agriculture.

In the food industry, there are too many, mostly undersized firms with a low utilization rate, low productivity and high costs. There are no strong brand names in marketing. Austrian products are hardly known in foreign countries, because they are sold without brand names or under local commercial labels.

II. Impact of the integration into EC on the agricultural producer's prices and the market position

	Overview		
	Producer's price ¹ (Austria = 100)	Losing of the domestic market positions ²	Awaited import quotas
	Change in per cent	in per cent	
Bread grain	-35 to -45	small	small
Malting barley	-20	no lose	
Feed grain	-30	small	small
Corn	-20	small	small
Oil seeds	-30	.	.
Sugar beet	-8	quotas decisive	
Consumption potatoes	-20	-25	30
Industrial potatoes (starch)	-20	Special regulations for areas	
Fruits	-10 to -20	great	.
Vegetables	-15 to -25	great	.
Horticulture (other than vegetables)	-5 to -10	-10	.
Wine	+5 to +10	-20	30
Slaughter animals	-8 ³	-20	20
Slaughter cows and heifers	-8	-20	20
Slaughter calves			
market price	-10	-50	50
price including special premium	-30 ⁴		
Pigs	-15	-25	25
Milk	-23	quotas decisive	
Broilers	-20	-30	35 to 40
Eggs	-20	-30	40
Wood for processing	+3	no changes	
Wood for heating	0	no changes	

¹basis for comparison: the "normal year" 1991 in Austria and EC

²estimate: competitiveness of Austria remains on the level of 1992

³EC: with regard to the special premium

⁴EC: without taking into consideration the lowering of non-skimmed milk prices

Agricultural producer prices are higher in Austria than in the EC. This difference has increased continuously since the mid-eighties. Adoption of CAP at the present time would require price cuts of about 15 percent on average. The largest reductions would be required for grain, oil seeds, and milk. Lower agricultural prices depress the profitability of agricultural production. Furthermore, Austria's food industry runs the risk of losing substantial market shares to competitors from the EC. An offsetting increase in exports is only feasible if the above mentioned weaknesses are eliminated in time. Depressed profitability and market share losses result in lower incomes for farmers and jeopardize jobs in the food industry. Consequently, structural change in agriculture and food industry would accelerate.

However, with or without membership in the EC, Austria's agriculture will have to cope with intensified competitive pressure: Negotiations within the GATT strive to reduce agricultural subsidies and protection worldwide; within Austria, political pressure is increasing to limit the burden imposed by agricultural policies on the consumer and the taxpayer.

Free market access as an opportunity

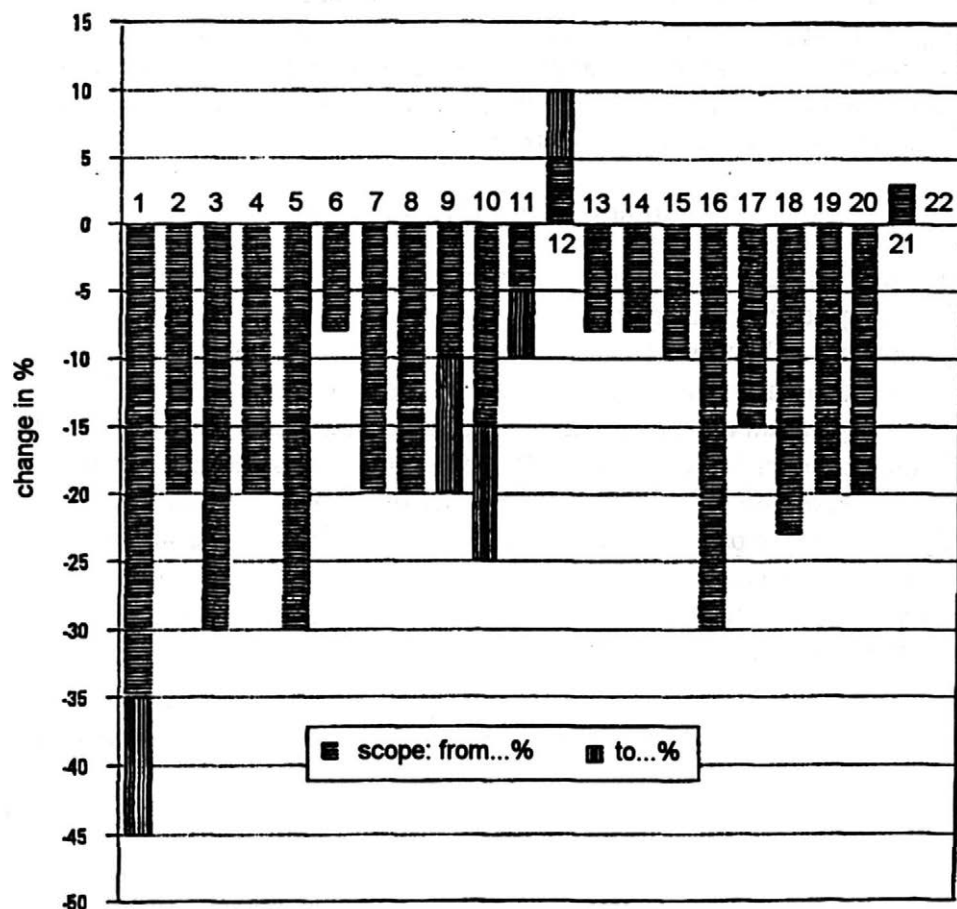
The decisive advantage of EC membership for Austria's agriculture and food industry is the guaranteed free access to the huge markets in Austria's immediate vicinity, particularly in Northern Italy and Southern Germany. But because this advantage cannot be easily quantified, it is omitted from the usual calculations. This does not, however, detract from its eminent importance for the long term development of the agricultural sector.

To be sure, Austria is a net importer of agricultural products, even in trade with the EC. Nonetheless, Austria's agriculture has to rely on exports in the crucial areas (especially cattle, dairy products, grain, and sugar). Germany and Italy, the neighboring countries, have traditionally been the most important buyers. Especially Italy

III. Territorial structure of Austrian agrar foreign trade

	Export		Import		Saldo
	mil. ATS	share in %	mil. ATS	share in %	mil. ATS
EC 90	8,443.5	49.4	20,087.5	58.8	-11,644.1
EFTA	1,876.0	11.0	1,578.0	4.6	298.0
East countries	5,128.5	30.0	3,745.2	11.0	1,383.2
Other countries	1,629.2	9.5	8,764.2	25.6	-7,135.0
World	17,077.1	100.0	34,174.9	100.0	-17,097.8

Source: ÖSTAT, WIFO-Databank, own calculations

1. Impact of the integration into EC on the agricultural products prices (Austria = 100)

1 – bread grain	13 – slaughter animals
2 – malting barley	14 – slaughter cows and heifers
3 – feed grain	15 – slaughter calves – market price
4 – corn	16 – slaughter calves – price incl. special Austrian premium
5 – oil seeds	17 – pigs
6 – sugar beet	18 – milk
7 – consumption potatoes	19 – broilers
8 – industrial potatoes (starch)	20 – eggs
9 – fruits (average)	21 – wood for processing
10 – vegetables (average)	22 – wood for heating
11 – horticulture (other than vegetables)	
12 – wine (average)	

has great import needs exactly in those areas, where Austria has a surplus. It is up to Austria's agriculture and food industry to exploit this potential as a member of the EC. One approach which suggests itself and is intensively discussed is to concentrate on high-quality, environmentally friendly products. Austria as a leader in tourism with a more or less unspoiled environment and an agricultural sector dominated by small farms is well suited to move in this direction.

Results of negotiations count

Austria's agriculture and food industry will be able to maintain their overall position despite their difficult starting position, if they accept the challenge of integration and fully utilize the period leading up to the accession to the EC as well as the expected transition period. Central concerns must be strengthening the competitive position as well as maintaining and enlarging market shares in Austria and in the EC countries. But much will depend on the outcome of the negotiations: they should take into account Austria's special situation (a high share of disadvantaged regions and of part-time farmers) and provide for generous transition arrangements. Agricultural support programs, comparable to those in EC countries, which should also address regional and ecological problems, would help Austria's food sector on its way into the EC single market.

*Matthias Schneider,
Austrian Institute of Economic Research, Vienna, Austria*

MAKROEKONOMICKÉ SÚVISLOSTI OBCHODNEJ POLITIKY

Súčasný svetový poľnohospodárstvo a jeho potravinové systémy – produkcie, spotreby a obchodu sú vo fáze výraznej recesie. V jeho tendenciách sledujeme nielen snahu o transformáciu, interes o otváranie sa „k svetu a Európe“, ale i neustálu gradáciu tlaku medzi severoamerickým a západoeurópskym trhom a nadväzne tlak na stredo- a východoeurópske krajiny. Pod týmto tlakom prebieha transformácia ich poľnohospodárstiev, dochádza k štrukturálnym pohybom a zmenám, zvyšuje sa početnosť podnikateľských subjektov a tým i meniace sa požiadavky na subvenčno-dotačnú a obchodnú politiku.

Rozvoj nielen slovenského poľnohospodárstva, ale i ďalších trpasličích ekonomík nie je mysliteľný bez preberania, alebo aspoň sledovania objektívne pôsobiacich tendencií svetovej ekonomiky a svetového poľnohospodárstva.

Agrárny trh považujeme v koncepciách agrárnej politiky za dominujúci ukazovateľ syntetizujúci problémy vstupov a vytvoreného salda obchodu.

Nové tendencie agrárnych trhov podľa politiky GATT súvisia najmä s trhom obilia, mlieka, mäsa a olejnin a od neho odvíjajúce sa striktné obmedzenia objemu výroby, riešenie produkčného kľudu a kompenzácie medzi cieľovými a intervenčnými cenami. Zvlášť sa vyvíja hlavne trh obilia a mlieka. Mliečny trh znamená reguláciu kvôt, ročnej produkcie, úžitkovosti, farmovej koncentrácie, hustoty zvierat na produkčnej ploche a s predznačenými tendenciami cenové kompenzácie.

Na pódium svetového agrárneho trhu nastupujú teritoriálne, náboženské, politické a internacionálne sympatie, znižuje sa obrat svetového obchodu potravín, zvyšuje sa uzavretosť, prebytky národných poľnohospodárskych komplexov a nastupujú reštrikcie. Komplikovaná je teda orientácia a pozícia malých a chudobných a ekonomicky závislých krajín.

Svetový export potravín a poľnohospodárskych surovín predstavuje objem okolo 325 mld. USD (rok 1992). Na obyvateľa je to okolo 600 USD (priemerný nárast – o 42 % bol v rokoch 1985–1990). V plošnom vyjadrení na hektár p.p. je to 250 USD (nárast o 55 %). Európa na obyvateľa exportuje potraviny za 3 000 USD (+84 %) a na hektár až 3 400 USD (+87 %). V komparácii exportu potravín na obyvateľa je v popredí Holandsko (vyššie 20 000 USD – nárast o 96 %) a na hektár p.p. opäť Holandsko – vyššie 90 000 USD. Vysoký export poľnohospodárskych produktov v prepočte na hektár je i v Belgicku (vyššie 35 000 USD), v Dánsku (20 000 USD) a z východných krajín to bolo v Maďarsku (2 500 USD), na Slovensku okolo 300 USD.

Pre obrat svetového obchodu je významný i import potravín, ktorý znamená okolo 350 mld. USD, teda ročne sa v medzinárodnom obchode vytvára pasívne saldo (asi 20–30 mld. USD), ktoré je výrazné hlavne v hodnotovom rozdiely. Vo

svete sa na obyvateľa v priemere importuje asi za 700 USD a na hektár p.p. asi 270 USD. V ČSFR sme na obyvateľa importovali asi za 1 000 USD.

Je paradoxom, že Holandsko popri prvenstve v svetovom exporte je domínujúce i v importe potravín na obyvateľa (vyše 12 000 USD) a na hektár p.p. (vyše 50 000 USD).

Makroekonomické súvislosti obchodnej politiky v podstate predstavujú zákonnú realizáciu a funkčnosť jej nástrojov:

- atribúty colnej politiky,
- problematika kvôt a licencií,
- mechanizmus tarifných a netarifných dávok.

Využívanie nástrojov obchodnej politiky musí byť v súlade so záväzkami o Colnej únii s ČR a s dohodami GATT, s Európskou dohodou a v súlade so závermi štátov Višegradského zoskupenia.

Otvorenie je treba povedať, že absentujú regulačné mechanizmy obchodnej politiky a často sa menia jej koncepcné prístupy.

V roku 1992 sa na Slovensku dosiahlo historické aktívne saldo zahranično-obchodnej výmeny potravinových komodít, ktoré sa však už nedarí zopakovať v roku 1993, prehĺbuje sa pasívna bilancia z ČR, mení sa štruktúra dovozu často i komodít, ktoré sú na Slovensku už dlhodobe prebytkové.

V príspevku mám preto snahu o vyjadrenie makroekonomických súvislostí so zapojením do medzinárodného obchodu, poukázať na súvislosti colných poplatkov a ochranu výrobcov, na problematiku komoditnej kvotácie, na antarkiu domáceho trhu a jej importné ovplyvňovanie a ďalšie súvislosti.

Medzinárodný obchod sa zneprehľadňuje ako vo veľkých teritoriách, tak i v malých ekonomikách. V oblasti agrárneho trhu k tomu snáď prispieva i stagnácia cien surovín a medzi nimi i stagnácia a časté klesanie i cien potravinových surovín. Predznačený problém sa dokonca považuje za jeden zo štyroch rizikových faktorov svetovej ekonomiky.

K hľadaniu makroekonomických súvislostí agrárneho trhu nás musí viesť i potravinová realita svetovej výroby, spotreby, obchodu a najmä skladových zásob a štátnych rezerv, ktoré napríklad u štátov OECD v roku 1993 signalizujú naďalej pretrvávajúce zásoby obilovín (340 mil. ton), cukru (35 mil. ton), mliečnych výrobkov (2,9 mil. ton) a mäsa (2,6 mil. ton). Stabilita – či stagnácia sa prejavuje v zásobách olejní (okolo 2,3 mil. ton). Zo základných trendov bilancie mliečnych výrobkov vidíme čiastočné medziročné znižovanie zásob masla, stabilitu zásob syrov a sušeného mlieka. Základné trendy bilancie mäsa a mäsových výrobkov upozorňujú, že v krajinách OECD je okolo 800 tisíc ton na zásobe hovädzieho mäsa, do mínusovej bilancie sa dostáva mäso bravčové, okolo 350 tisíc ton je v zásobách mäso hydinové a okolo 400 tisíc ton mäsa jahňacieho, ktoré na Slovensku zaraďujeme do tzv. komparatívnej výhodnosti a vidíme v ňom marketingovú šancu

efektívneho exportu, dokonca i v marginálnom teritóriu využívania prírodných zdrojov pôdy.

I z predznačených základných vybraných trendov bilancie zásob usudzujem, že je nutné hľadať objektívne pozície pre vyjadrenie postavenia agrárneho trhu SR a jeho zapojenia do medzinárodného trhu potravín.

Napríklad, dopad riešenia colných prírážok často adresujeme ako len ochranu producenta a pritom prírážky o kvótovanie v podstate majú vplyv na príjmy i SR, vplyv na znižovanie importu, na zvyšovanie antiimportnej produkcie a v období recesie i na znižovanie domácej spotreby.

Zároveň môžeme konštatovať, že export v makroekonomických súvislostiach môže mať úplne opačné pôsobenie.

L i t e r a t ú r a

KABÁT, L.: Formálne a obsahové aspekty analýzy dodatočných vstupov z hľadiska ich marginálnej účinnosti. Podkladová správa, Nitra, december 1993.

PODOLÁK, A.: Ekonomika svetového poľnohospodárstva. ES VŠP Nitra, 1992.

PODOLÁK, A.: Vonkajšie prostredie a jeho vplyv na agrárnu politiku východných krajín. Zborník VŠZ Praha, september 1993.

Agrarbericht, 1992.

Agrarwirtschaft, č. 1, 2, 3, 4, 7, 1993.

Prof. Ing. Alojz P o d o l á k , CSc.,

Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, Slovenská republika

Ústav zemědělských a potravinářských informací
Slezská 7, 120 56 Praha 2

UPOZORNĚNÍ PRO ODBĚRATELE

VĚDECKÝCH ČASOPISŮ ČAZV A SAPV

Od roku 1994 zajišťuje distribuci vědeckých časopisů vydavatel - Ústav zemědělských a potravinářských informací Praha.

Věříme, že i v dalších letech zůstanete odběrateli našeho vědeckého časopisu, a proto Vás žádáme, abyste nám

co nejdříve zaslali objednávku
na předplatné časopisu,
který budete v roce 1994 odebírat.

	Periodicita	Rozsah	Předplatné
Rostlinná výroba	12	96 s.	420,-
Živočišná výroba	12	96 s.	420,-
Veterinární medicína	12	64 s.	360,-
Zemědělská ekonomika	12	96 s.	420,-
Lesnictví	12	48 s.	420,-
Potravinářské vědy	6	80 s.	192,-
Zemědělská technika	4	80 s.	128,-
Ochrana rostlin	4	80 s.	128,-
Genetika a šlechtění	4	80 s.	128,-
Zahradnictví	4	80 s.	128,-

Objednávky zasílejte na adresu:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
referát odbytu - pí Tejčková
Slezská 7
120 56 Praha 2

AGRÁRNA POLITIKA A INDIKÁTORY FUNGOVANIA TRHU POTRAVÍN

Transformácia direktívne riadenej ekonomiky na trhový systém v oblasti agrárneho sektora má niektoré špecifické dimenzie. Zahrňuje totiž nielen vlastnú transformáciu a vznik súkromného sektora, ale aj náročnú adaptáciu produkčných kapacít novým rozmerom dopytu, radikálne zníženie štátnych intervencií do podnikateľských subjektov a výrazné zmeny v makroekonomických podmienkach.

Poľnohospodársky prvovýrobný sektor je v ťažkom postavení, keďže zníženie dopytu po potravinách vedie k stagnácii odbytu i cien, zatiaľ čo ceny vstupov rastú. Zastavenie peňažného toku a platobná neschopnosť, ako aj zadĺženie z minulých období a nedostatok finančného kapitálu vytvárajú začarovaný kruh, ktorého prekonanie je nad sily väčšiny podnikateľských subjektov. Všeobecne sa očakávajú také impulzy agrárnej politiky, ktoré by generovali vznik priaznivejšieho ekonomického prostredia. Rozpočtové obmedzenia sú však bariérou masívnejšieho prísunu finančného kapitálu formou nenávratného financovania.

Primárnym cieľom agrárnej politiky je udržanie rovnovážneho stavu produkcie a dopytu potravín a poľnohospodárskych surovín pri presadzovaní vývozu niektorých kompetitívnych komodít. Predmetom nášho príspevku sú metodické otázky vyjadrovania a ovplyvňovania rovnováhy nástrojmi agrárnej politiky.

ROVNOVÁHA NA TRHU POTRAVÍN

Pod rovnováhou na trhu potravín sa rozumie stav, keď agregátny dopyt sa približne rovná agregátnej ponuke:

$$Q_d = Q_p$$

Rovnováhu môžeme skúmať globálne v súhrne všetkých potravinových článkov, keď mernou jednotkou je dopyt a ponuka vyjadrená v energetických jednotkách (kJ, Cal). Tento prístup skôr umožňuje skúmanie výživovej rovnováhy. Skúmanie výživovej rovnováhy a jej faktorov môže priniesť rad impulzov pre stratégiu výrobcov potravín a poľnohospodárskych surovín, ale len sprostredkovane je impulzom pre zmeny v agrárnej politike.

Agregátny dopyt a ponuku pre potreby agrárnej politiky treba skúmať z pozície jednotlivých komodít i keď je jasné, že dopyt po potravinárskom obilí možno odvodiť od dopytu po chlebe, pečive, cestovinách a ďalších finálnych produktoch. V priereze komodít a ich trhovej rovnováhy možno totiž získať najviac poznatkov o faktoroch, ktoré rovnováhu podmieňujú, predovšetkým o nákladoch a cenách. Navyše komoditné štúdie umožňujú aj výber nástrojov agrárnej politiky, ktoré k rovnováhe prispievajú, alebo ju pomáhajú udržať.

Analyzujeme niektoré faktory, ktoré rozhodujú o ponuke a dopyte, a teda i trhovej rovnováhe v komodite mlieko.

Dopyt po mlieku závisí od počtu obyvateľov (N) na lokálnom, alebo národnom trhu, ich dôchodkov (W), časti dôchodku, ktorý sú ochotní obyvatelia vynaložiť na nákup potravín a mlieka (d) a od ceny mlieka (P_m). Dopytová funkcia má tvar:

$$Q_d = \frac{N \cdot W \cdot d}{P_m}$$

Čím vyššia je cena mlieka, tým nižší bude dopyt a tým väčšiu časť svojich dôchodkov bude musieť obyvateľstvo vydávať na nákup mlieka. Tieto zákonitosti platia aj v našich podmienkach, ako to potvrdzujú údaje v tab. I.

I. Spotreba mlieka a mliečnych výrobkov v hodnote mlieka - SR

Ukazovateľ	1989	1990	1991	1992	1993 (odhad)
Mlieko a mliečne výrobky v kg na obyvateľa	253	226	192	192	171
Cenový index	—	100	123,2	137,6	163,0

Prameň: S i r o t s k ý 1993, Štatistické čísla a grafy, 242/1993, ŠÚSR

II. Vývoj nákladov a cien na 1 l mlieka (PD, ŠM SR)

Ukazovateľ	1989	1990	1991	1992	1993 (odhad)
Vlastné náklady na 1 l mlieka	5,98	6,52	6,97	7,70	8,10
Tržby vrátane dotácií k vlastným nákladom, %	110,14	102,5	74,38	72,17	74,80
Ceny výrobcov	.	.	4,58	5,20	5,80

Prameň: S i r o t s k ý 1993

Pokles dopytu po mlieku je dôsledkom zníženia kúpyschopnosti obyvateľstva a ďalších makroekonomických zmien. Prejavuje sa od roku 1991 prebytkom ponuky mlieka. V roku 1993 odhaduje VÚEPP vo svojej komoditnej štúdii krytie dopytu u mlieka na 110,6 % a v roku 1994 na 108,9 %.

Približne kvantifikovaný koeficient cenovej elasticity u mlieka za obdobie do roku 1992 má hodnotu - 0,42. Na rast ceny o 1 % reaguje spotrebiteľ znížením nákupu produktu o 0,42 %, čo je na potraviny dosť vysoká pružnosť.

Ak analyzujeme ponukovú stránku mliečnej komodity, v zmysle mikroekonomickej teórie by mal výrobca vtedy vstupovať na trh, keď sa jeho marginálne

náklady rovnajú trhovej cene, alebo pragmatickejšie, kým priemerné náklady sú nižšie ako realizačná cena. Naše transformujúce sa podniky však zatiaľ takto neuvažujú.

Podľa vlastných nákladov vybraného súboru podnikov sledovaných VÚEPP (tab. II) od cenovej liberalizácie náklady prevyšujú ceny výrobcov. Keďže výrobcovia naďalej mlieko produkujú, ponuka u mlieka neprebieha podľa klasickej mikroekonomickej formuly. Výrobcovia rozhodujú pragmaticky. Keďže dojnice poskytujú pracovné príležitosti, prinášajú likviditu a plnia reprodukčnú funkciu v stáde hovädzieho dobytku, nikto nepriekročil k likvidácii ich chovu, aj keď zaťažujú každý podnik vysokými fixnými nákladmi.

Zníženie dopytu sa pochopiteľne odráža na odbytových problémoch výrobcov mlieka. Ich prirodzená reakcia vedie k znižovaniu produkčných kapacít, znižovanie stavov však na rozdiel od vyspelých krajín neprebieha pri náročnej selekcii stáda a nesleduje zvyšovanie jeho úžitkových vlastností (tab. III).

III. Vývoj stavov kráv (k 31.12.) a priememej dojivosti, SR

Ukazovateľ	1989	1990	1991	1992	1993 (odhad)
Stavy kráv (tis.ks)	536,6	524,6	501	434	399
Dojivosť (l/ks)	3 662	3 544	2 879	2 860	2 952

Prameň: Ekonomický monitoring 1993

Možno vysvetliť túto paradoxnú stratégiu poľnohospodárskych podnikov iba neznalosťou produkčného vzťahu medzi úžitkovosťou a jednotkovými nákladmi? Zrejme nie. Svoju úlohu tu síce zohrali aj problémy likvidity, a preto sa vyradzovali i kvalitné dojnice, za ktoré podnik získal vyššiu realizačnú cenu. Svoj vplyv tu však mala aj agrárna politika vrátane uplatňovania garantovanej ceny.

V roku 1993 sa uplatňuje napríklad garantovaná cena 5,40 Sk za 1 liter, ku ktorej sa poskytuje v druhom polroku príplatok za akostnú triedu Q 0,85 Sk a 0,45 Sk za druhú akostnú triedu. Teda garantovaná cena môže dosiahnuť až 6,25 Sk v najvyššej akostnej triede.

K úhrade nákladov na výrobu mlieka však slúžia v horších podmienkach aj systémové dotácie distribuované na 1 ha podľa ceny pôdy. Tieto v produkčno-ekonomickej skupine (PES) 33-41 podľa prepočtov VÚEPP činia 2,24 - 3,37 Sk a v PES 22-41 1,91 Sk za liter mlieka. V týchto podmienkach realizačná cena vrátane systémových dotácií môže dosiahnuť až 9,62 Sk za 1 liter mlieka.

Do akej miery však garantované ceny vedú k tlaku na výrobcov na znižovanie vlastných nákladov, zvyšovanie produktivity práce a optimálnu alokáciu výroby? Nemáme dosť informácií, a preto môžeme iba ilustrovať možnú situáciu (tab. IV).

IV. Vybrané údaje za PD a ŠM SR, rok 1991 a 1993

Okres	Počet odpracovaných hod./dojnicu	Mesačné mzdy a odmeny ošetrovateľov dojnic	Priemerná cena za 1 l mlieka
	1991	1991	október 1993
Galanta	110,77	3 895	6,15
Nitra	115,07	3 541	6,10
Bardejov	161,99	2 959	6,51
Martin	148,66	2 889	6,20

Prameň: H e t t e š at al. 1993, Štatistické čísla a grafy 1993

V okresoch s horšími prírodnými podmienkami sa dosahuje pri výrobe mlieka nižšia produktivita práce, pritom produkcia sa spešňuje výhodnejšie, pričom si uvedomujeme nedostatok použitia iného obdobia. Rozdiely v produktivite sú vyššie ako rozdiely v mesačných odmenách.

Garantované ceny, zdá sa, že nevytvárajú dostatočný tlak na hospodárnosť a zvyšovanie produktivity a podľa skúseností z vyspelých krajín vedú k zvyšovaniu ponuky. Preto sa aj často kombinujú s kvotáciou výroby. Napriek týmto nedostatkom však majú veľkú prednosť. Napomáhajú k stabilizácii trhu, čím spĺňajú očakávanie domácností, ktoré majú záujem o stabilné ceny potravín aj poľnohospodárskych prvovýrobcov, ktorým garantované ceny uľahčujú prípravu plánov na budúce obdobie. Stabilné ceny prvovýrobcov, však, ako poznáme aj z našich skúseností, nie sú zárukou stabilných cien potravín, keďže tieto ovplyvňujú i ďalšie články potravinového reťazca.

Agrárna politika by mala presadzovať národohospodársky záujem o rast produktivity a znižovanie nákladov jednotlivých komodít. Je otázne, či súčasný systém subvencovania, najmä systémové dotácie, povedie k tomuto cieľu. Skôr sa zdá, že konzervuje súčasný stav a nevytvára podmienky na diferenciáciu producentov. Alternatívou paušálneho rozdeľovania dotačných zdrojov je individualizácia a výraznejšie využívanie princípu návratnosti. Základom rozdeľovania by mohli byť projekty rekonštrukcie a revitalizácie podniku. Nevýhodou individuálneho prístupu je vysoká pracnosť a nepochybne i možnosť subjektívnych preferencií. Preto by sa mohli pri alokácii produktívnostne zameraných subvencií využiť služby bankových inštitúcií, ktoré sú schopné posúdiť nielen finančnú bonitu producenta, ale aj kvalitu, nádejnosť a riziko podnikateľského zámeru a reálnosť predpokladaných efektov.

Manažment našich družstevných podnikov vykazuje rôznu schopnosť adaptácie podnikov na trh. Veľa transformovaných podnikov sa nachádza v kritickej fáze svojho rozvoja a upadá nielen produkčne, ale aj ekonomicky. Táto situácia však

nastofuje vážnu výzvu agrárnej politike. Je účelné v súčasnej etape plošne podporovať všetky podniky? Nemali by nástroje agrárnej politiky smerovať len k perspektívnym podnikom, ktoré by začali potrebnú etapu konsolidácie?

Predtým však treba riešiť významnú otázku. Ktoré sú životaschopné či konkurečne schopné podniky? Ako ich určiť, keď konkurzy sa zatiaľ nerozbehli? Opäť nevidíme inú alternatívu ako bankový sektor, ktorý môže prispieť k selekcii podnikov. Malo by však ísť o koordinovanú činnosť Ministerstva pôdohospodárstva SR a vybranej bankovej inštitúcie, ktorá sa orientuje na agrárny sektor.

Zahraničné poznatky naznačujú, že každá krajina v etape recesie a znižovania rozpočtových zdrojov znižuje aj zdroje venované subvencovaniu svojho poľnohospodárstva. Pri menších zdrojoch je základnou podmienkou ich účinnosti racionálne rozdelenie a lepšie využitie.

INDIKÁTORY FUNGOVANIA AGROPOTRAVINÁRSKÝCH TRHOV

Fungovanie agropotravinárskych trhov je poznamenané rozporom záujmov ich účastníkov. Poľnohospodárski výrobcovia usilujú o stále a vysoké ceny svojich výrobkov. Spracovatelia poľnohospodárskej suroviny o čo najnižšie ceny, keďže náklady nakupovanej suroviny sú rozhodujúcou položkou ich variabilných nákladov.

Domácnosti majú záujem o čo najnižšie ceny potravín, ale distribútori o čo najvyššiu maržu. Keď do týchto vzťahov doplníme nezriedka monopolné postavenie spracovateľov suroviny, prípadne i distribútora na regionálnom trhu, je zrejmé, že tieto trhy nefungujú ako trhy s čistou súťažou, ale majú oligopolné až monopolné štruktúry. Tým sa však trhovú silu zúčastnených stáva veľmi diferencovanou a podmieňuje mieru ich fungovania.

O tom, ako agropotravinárske trhy fungujú, sa možno presvedčiť podľa nasledujúcich indikátorov:

1. Stupňom rovnováhy ponuky a dopytu jednotlivých komodít a úrovňou cien.
2. Vzťahom a vývojom cien výrobcov, cien spotrebiteľských a cien inputu prvovýrobcov.
3. Vývojom marže v distribučnej sieti.

Nepriamo o fungovaní trhu môžu informovať aj odbytové problémy výrobcov a distribútorov, ekonomická situácia podnikateľských subjektov v jednotlivých článkoch, saldo obchodnej bilancie a ďalšie.

Indikátory fungovania agropotravinárskych trhov predstavujú dôležitú informáciu pre makrosféru a môžu byť impulzom pre uplatňovanie nástrojov agrárnej politiky.

Situáciu o stave trhovej rovnováhy v hlavných poľnohospodárskych komoditách v posledných rokoch veľmi podrobne zhodnocujú komoditné štúdie spracované VÚEPP v Bratislave (S i r o t s k ý 1993)

Napríklad v obilninách je situácia uvedená v tab. V.

Ponuka u obilnín celkovo klesá a objavujú sa prebytky, ktoré sa riešia vývozom. Znižuje sa podiel zásob na konečnom užití.

V. Obilniny celkom v tis.t, SR

Ukazovateľ	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93
Ponuka celkom	5 267,6	4 571,0	4 869,6	4 555,8
Vývoz	77,2	0,6	230,0	342,6
Konečná zásoba	951,9	875,4	895,5	579,2
Konečná zásoba/užitie (%)	22,1	23,7	22,5	14,6

Prameň: S i r o t s k ý 1993

Zníženie kúpyschopnosti sa prejavuje aj v prebytkoch ďalších komodít ako sú cukor, slnečnica, hovädzie mäso, mlieko. Pohľad na stav rovnováhy v hlavných komoditách dosť obecné svedčí o poklese domáceho užitia, prebytkoch, ktoré sa musia so stratou exportovať, keďže svetové ceny sú nižšie ako domáce náklady. Prevaha ponuky nad dopytom svedčí o poruche vo fungovaní trhu, ktorú musí riešiť agrárna politika predovšetkým určitým regulovaním ponuky. Útlm produkcie však musí byť realizovaný pri kritériu znižovania národohospodárskych nákladov na poľnohospodársku produkciu.

Posúdme teraz fungovanie trhu, z uhla cenového vývoja (tab. VI).

VI. Cenové indexy, rok 1989 = 100, SR

Ukazovateľ	1991	1992	1993 (III.štvrtrok)
Potravinársky tovar	163,5	174,9	213,4
Verejné stravovanie	169,4	180,8	246,1
Ceny priemyselných výrobkov	177,7	187,1	220,4
Ceny poľnohospodárskych výrobkov	104,8	111,6	135,9
z toho rastl.výrobkoch	107,7	113,2	145,5

Prameň: Ekonomický monitoring 1993

Údaje potvrdzujú roztváranie cenových nožníc v neprospech poľnohospodárskych výrobcov. Agrárna politika vzhľadom na rozpočtové obmedzenia nemôže svojimi nástrojmi zmierňovať následky rastu cien vstupov.

Cenový disparitný vývoj je takto vážnym problémom, s ktorým sa musí každý poľnohospodársky podnik vyrovnávať sám. Prirodzená je reakcia zníženia vstupov, veď spotreba č.ž. na 1 ha klesla o viac ako o polovicu úrovne roku 1989. To však nestačí,

treba hľadať novú optimálnu kombináciu vkladov, realizovať štruktúrne zmeny vo výrobe a vybavení, zoštrňovať podnik, hľadať nové podnikateľské aktivity a pod.

K indikátorom, na základe ktorých možno usudzovať na fungovanie trhu, patrí aj diferenciácia cien podľa regiónov. Štatistika ju sleduje podľa okresov (tab. VII).

VII. Priemerné ceny výrobcov v Sk, október 1993

Okres	Pšenica potravínarska	Kukurica zmo	Býky jatečné	Mlieko	Ošpané
	t	t	t	10 hl	t
Dunajská Streda	3 567	3 500	28 000	5 816	34 000
Bratislava-vidiek	3 500	3 500	28 000	6 050	—
Humenné	3 700	—	32 000	7 228	—
Košice-vidiek	3 900	3 600	30 000	8 000	36 650
Vranov n/Topľou	—	3 400	28 000	6 817	38 250

Prameň: Štatistické čísla a grafy 1993

Údaje ilustrujú existenciu medziregionálnych diferencií, čo svedčí o rôznej miere rovnováhy na regionálnych trhoch. Sú však vyššie ceny v horších podmienkach spôsobené nižšou ponukou, nepružnosťou distribučných sietí, alebo je táto ponuka dôsledkom systémových dotácií? K odpovedi by bola potrebná analýza za dlhšie obdobie.

Na záver možno uviesť, že jedným z cieľov agrárnej politiky je stabilita agro-potravinárskeho trhu a cien potravín. Jej udržanie je však v podmienkach transformácie a makroekonomických premien náročné. Agrárna politika však musí vytvárať tlak na podnikovú sféru smerom k trhovému správaniu a zvyšovaniu produktivity. To sú základné predpoklady konsolidovania agrárneho sektora.

L i t e r a t ú r a

- HELMBERGER, P. G.: Economic analysis of farm programs. Mc Graw-Hill, Inc. 1991.
 HETTES, J. et al.: Manažérske zmluvy pre podnikateľské subjekty v poľnohospodárstve. VÚEPP, Bratislava, 1993.
 SIROTSKÝ, L. et al.: Komoditné situačné a výhľadové správy vybraných výrobkov rastlinnej a živočíšnej výroby. [Výsk.správa], VÚEPP, Bratislava, 1993.
 Agroekonomika, roč. 1993.
 Ekonomický monitoring. 1993, č. 9, časť 1.
 Štatistické čísla a grafy. ŠÚ SR, č. 242, 1993.

Prof. Ing. M. Grznár, DrSc.,
 Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovenská republika

AGROEKONOMIKA

Odborný časopis **AGROEKONOMIKA** obsahuje v čísle 3/1994 tyto články:

G e r g e l , M.: Dotačná politika v roku 1994

D o u c h a , T. - P r a ž a n , J.: Charakter dosavadní nově navrhované zemědělské politiky na období 1994-1995

Z á h o r k a , J.: Regulace agrárního trhu v roce 1994

H a s o ň , E.: Čo je nové v privatizácii štátnych poľnohospodárskych podnikov

P i c k o v á , A.: Magické CASH FLOW a principy financování a úvěrování v zemědělství

F r i t z o v á , M.: Náklady bankrotu

K u b á n k o v á , M.: Význam výsledných kalkulací v tržové ekonomice

K o č š , M.: Vlastné náklady na výrobu krmných plodín a ich vplyv na efektívnosť výroby mlieka a hovädzieho mäsa v okrese Vranov n. Topľou

P e t e r o v á , J.: Analýza poptávky po mase v rodinách s různou úrovní příjmů

H e t t e š , J.: Iný pohľad na chov HD

MODELLING AGRICULTURAL MARKETS FOR POLICY AND TRADE ANALYSIS IN TRANSITION ECONOMIES

Many transition economies have been progressing rapidly in the privatization of agriculture and the development of market economy mechanisms. The initial stage of this transition usually focuses on the privatization of land and production assets, the establishment of family farms and new management structures for larger farms, the deregulation of input, farm and consumer prices and the liberalization and privatization of trade. Prices and price relationships change and for many inputs and commodities prices they approach world market levels at differing speeds primarily due to varying policy regimes. In many countries, however, decisions on what is to be the domestic market and foreign trade policy regime that will ultimately guide future socio-economic complexities imply that decisions by government and private decision makers are slow in being resolved.

It is important at this stage of the transition to evaluate the potential consequences of alternative policy choices as current decisions will have long-term effects. While these choices are not unique to the food and agriculture sector, transition reforms have been progressing more rapidly in this sector and are closer to a longer run policy framework that will lead to more consistent short and medium term public policy and private management decisions. This paper presents a modelling framework that can be used to evaluate such policy choices.

ANALYTICAL APPROACH

There are severe limitations to the analysis of food and agricultural markets and policies in transition economies. Nevertheless, it is an important task for several reasons. First, even simple, stylized models will assist analysts in evaluating alternative scenarios and their consequences for production, consumption, trade and economic performance. Second, analysis of the impacts of various economic reforms and policy alternatives will improve the information base for policy makers. Finally, the process of model development and model-based analysis can be a learning tool for researchers and policy analysts who are seeking to know more about market relationships and behavior.

A model of major agricultural commodity markets in transition economies is designed to evaluate the possible consequences of alternative policy choices. As examples, three options are specified based on three distinct policy goals that are often part of the policy dialogue in Central and East European countries:

1. World market pricing
2. Harmonizing agricultural policy with EC policies
3. Self-reliance strategy for basic foodstuffs

The analytical problems and the possible approaches vary across the various sub-sectors of the food and agricultural economy, so the model is designed to look separately at such components as production, processing and distribution, demand, and trade. The basic structure of the model in general form is specified below.

$$\text{Supply} \quad QS = S(PF, PI, S^*, T^*) \quad (1)$$

$$\text{Processing and Distribution} \quad PR = PF + M \quad (2)$$

$$\text{Demand} \quad QD = D(PR, E, D^*) \quad (3)$$

$$\text{Trade} \quad QX = QS - QD - \Delta QSTK \quad (4)$$

Endogenous variables for each commodity are defined as follows: QS is supply; PF is a vector of farm prices; PR is a vector of retail prices; QD is demand; and QX is net exports.

Exogenous variables are defined as follows: PI is input prices; S^* is structural supply shift; T^* is technology shift; D^* is change in preferences; M is marketing margin; E is consumer expenditure or income; and $\Delta QSTK$ is change in stock. Closure of the model requires price determination and policy assumptions, which will be discussed below.

In most countries estimated parameters will not be available for such a model and historical data are not suitable for econometric estimations to be conducted. Therefore, behavioral parameters will usually need to be assumed based on previous studies in other countries until adequate data are available for econometric studies. Due to the large changes in the structure of production and management systems, the supply side is necessarily dominated by assumed growth rates in area and yield, although price elasticities can be used to allow for price response in the policy analysis scenarios. The marketing margins between farm and retail prices also need to be set subjectively based on current information and assumed changes in the future. Stock changes also need to be set as exogenous assumptions and may be influenced by government stock policies.

CROP SUPPLY AND DEMAND SPECIFICATIONS

Crop Supply: Domestic Production

Domestic crop production is specified as area times yield with generalized Cobb Douglas functional form and allowance for both area and yield to adjust to changing economic conditions. The dynamic behavioral adjustments can be modeled as following an error correction form that differentiates between long-run equilibrium relationships and short-run dynamics. Thus

$$QSC = AH * AY \quad (5)$$

and letting

$$\Delta \ln QSC = \ln QSC_t - \ln QSC_{t-1} \quad (5a)$$

$$\ln AH = A0 + A1 * \ln PF + A2 * \ln PI \quad (5b)$$

$$\ln AY = B0 + B1 * \ln PF + B2 * \ln PI \quad (5c)$$

and substituting 5b and 5c into 5a

$$\Delta \ln QSC = D1 * \ln \left(\frac{PF_t}{PF_{t-1}} \right) + D2 * \ln \left(\frac{PI_t}{PI_{t-1}} \right) \quad (5d)$$

$$\ln QSC_t = \exp(\ln QSC_t) + D3 * (\ln QSC_{t-1} - (A1 + B1) * \ln PF_{t-1} - (A2 + B2) * \ln PI_{t-1} - (A0 + B0))$$

with the predicted crop supply is specified as:

$$\ln QSC_t = \ln QSC_{t-1} + \Delta \ln QSC \quad (5e)$$

and

$$QSC_t = \exp(\ln QSC_t) \quad (5f)$$

where QSC is domestic crop production, AH is area harvested, AY is yield per acre harvested, $A0 - D3$ are model parameters, t designates time period, and with PF and PI as before.

DEMAND FOR CROPS

Classifying demand for crops into food and feed demands then total crop demands

$$QDC = QDU + QDE \quad (6)$$

where QDC is total domestic crop demand, QDU is demand for food and QDE is crop demand for feed. Domestic demand for food is specified with dynamic relationships similar to crop supply and:

$$\Delta \ln QDU = E1 * \ln \left(\frac{PR_t}{PR_{t-1}} \right) + E2 * \ln \left(\frac{Y_t}{Y_{t-1}} \right) + \ln \left(\frac{POP_t}{POP_{t-1}} \right) + E3 * (\ln QDU_{t-1} - E4 * \ln PR_{t-1} - E5 * \ln Y_{t-1} - E6 * \ln POP_{t-1}) \quad (6a)$$

where Y is per capita income or GDP, POP is population and $E1 - E6$ are parameters.

Domestic crops demand for feed has an additional variable representing livestock animal numbers—this demand is derived ultimately from the demand for livestock products, however by specifying animal units (AUN's) directly, the capacity to

incorporate biological constraints is added to the analysis. Thus the change in domestic feed demand is:

$$\Delta \ln QDE = F1 * \ln \left(\frac{PF_t}{PF_{t-1}} \right) + F2 * \ln \left(\frac{AUN_t}{AUN_{t-1}} \right) + F3 * (\ln QDE_{t-1} - F4 * \ln PF_{t-1} - F5 * \ln AUN_{t-1} - F6) \quad (6b)$$

where *AUN* might represent actual animal numbers or a weighted average across animal types with the weights adjusting to represent current feeding patterns and technology.

Livestock Supply and Demand Specifications

Domestic supply and demand of livestock products is specified with dynamic relationships as in crop supply and crop food demand equations. Because the equations follow those previously specified for crops, they are not included in the paper. Livestock products typically included would be meats (beef, pork, and poultry), eggs, and milk. As with crops, supply and demand adjusts to changes in prices and economic conditions. Changes in per capita consumption are specified in error correction form as in equation (6a).

SPECIFICATIONS OF PRICE DETERMINATION

For each policy option it is necessary to define the price determination and market clearing mechanisms for the model. This is discussed below for each of the three alternatives:

World Market Pricing

As a small country case, where imports or exports of food and agricultural products are not sufficiently large to affect world prices, the country is assumed to be a price taker in foreign trade. Thus domestic price determination for tradable goods can be as follows:

$$\text{for imports } PF = PW * e * (1 + t) + IC$$

$$\text{for exports } PF = PW * e * (1 + t) - IC \quad (7a)$$

where *PW* is the border price, *e* is the exchange rate, *t* is the tariff or subsidy (if negative) rate, and *IC* is the internal transaction cost between the border and the farm or plant. It should be noted that if the transactions costs *IC* are large, relative prices in the domestic market could be quite different from relative prices in the world market. As with marketing margins, *IC* may be expected to decline as private markets mature. Fixed tariffs or subsidies can be evaluated by assigning non-zero values to the tariff or subsidy rate *t*. Nontraded commodities would have prices determined by the domestic supply and demand equilibrium.

Harmonizing with EC Policies

We assume that this policy regime would not adopt current EC prices but rather plan a convergence to EC prices over an extended period, say 10 or 15 years. Under the CAP reform adopted in May 1992, with or without a GATT agreement, EC support prices will be declining toward world market prices. Our analysis indicates that the gap between EC and world prices for some commodities will be near zero within 5 to 10 years (FAPRI), but direct payments to farmers initiated in the 1992 reform are likely to continue. To model EC policy mechanisms, we need two relationships:

$$PF = PFS \quad (7b)$$

and

$$\text{for imports } t = [(PF - IC) / (PW * e)] - 1 \quad (7c)$$

$$\text{for exports } t = [(PF + IC) / (PW * e)] - 1 \quad (7d)$$

where *PFS* is the support price that converges to EC prices, and *t* is the tariff (variable levy) or subsidy (if negative) rate. In order to be in complete harmony with EC policy, any country would also have to set aside a portion of cropland (probably less than 10 percent), make direct payments to producers, and adopt EC trade regulations. It remains to be seen whether the combination of higher producer prices and lower crop area would result in higher or lower production.

Self-reliance Strategy

Self-reliance in the strict sense would mean that there is no trade in food and agricultural products. A broader concept of self-reliance would be to limit the value of imported feed ingredients and food products to not more than the value of exported food and agricultural products. Either one of these concepts would be difficult to implement without a reliance on substantial government regulation of the market. However, the narrow concept of self reliance is useful to explore as an extreme case, since the analysis may indicate whether it would lead to significant economic losses compared with the other options. To model this option, net exports (equation 4) is set to zero for every commodity and prices are determined by the domestic supply and demand equilibrium, as in the case of autarchy. This price determination mechanism would also be used for any product that is not traded and is produced only for the domestic market.

POLICY ANALYSIS PROCEDURES

To analyze and compare these options, a set of initial conditions and projected levels of exogenous variables must be assumed. The initial conditions include current levels of production, consumption, trade, prices and income. Projected levels or growth rates are needed for structural and technological shifts in crop area and yield, livestock production, marketing margins and demand. Projections are

also needed for growth rates of real income and real prices that are exogenous to the model. For scenarios one and two, projections on real world prices, real exchange rates and real transaction costs (*IC*) are also needed. Using real rather than nominal values for all monetary variables makes the projections task less difficult, since the inflation rate does not require so much attention.

It may appear that the results of the analysis will be almost entirely determined by subjective assumptions. This is primarily true for the baseline or reference scenario. However, by holding most other assumptions constant while changing the policy assumptions, the focus of the analysis will be on the comparison of results in the three scenarios rather than on the absolute levels of any one scenario. Although any of the scenarios could be used as the baseline, our choice was to use a set of real price growth assumptions to generate a baseline.

For the world price scenario, implied domestic prices need to be calculated from border prices and assumed exchange rate levels. For the strict self-reliance scenario, all imports and exports must be put to zero by some future year, and the model is then solved for equilibrium prices. The scenarios generated by these procedures can then be compared to the baseline in terms of production, consumption, trade and a number of performance aggregates such as prices, consumer expenditures, and value of imports and exports.

CONCLUSIONS

A number of caveats need to be mentioned regarding this type of analysis. The impact of each scenario is dependent not only on assumptions for that scenario but also on the supply, demand and prices in the baseline. So choice of realistic assumptions for the baseline is very important. The world price scenario is subject to many assumptions about the evolution of exchange rates and the international and domestic handling costs, which are very uncertain. As some of this information become better known, better assumptions can be made. Despite these caveats, such analysis provides useful insights into the implications of alternative policy choices.

Although significant data and research limitations exist in transitional economies, through the process of modeling, analysts and policy makers develop useful information bases as they enhance their understanding of market relationships and behavior. This might be labeled „adaptive analysis“ whereby the analyst adjusts and modifies coefficients and/or specifications as more information becomes known. In this paper, a stylized modeling framework is presented that has potential for use as a starting point for such analytical development.

William H. Meyers,

Food and Agricultural Policy Research Institute, Iowa State University, U.S.A.

Darnell Smith,

Food and Agricultural Policy Research Institute, Iowa State University, U.S.A.

Natalija Kazlauskienė,

Lithuanian Institute of Agrarian Economics, Lithuania

FAKTORY OVPLYVŇUJÚCE SPOTREBU POTRAVIN V SR A ČR

Koncepcia agrárnej politiky, ktorú schválila vláda (a parlament vzal na vedomie), zaradila medzi štyri základné strategické ciele dva dlhodobé, z ktorých jeden – zabezpečiť potravinovú bezpečnosť krajiny a zdravú výživu obyvateľstva je problémom už od liberalizácie cien. Potravinová bezpečnosť štátu je interpretovaná pri rôznych príležitostiach rozlične. V podmienkach trhovej ekonomiky závisí však na trhových (ekonomických) podmienkach všetkých zúčastnených: domácich i zahraničných výrobcov, spotrebiteľov, potravinárskeho priemyslu aj obchodu.

Na druhej strane je možné argumentovať, že potravinová bezpečnosť závisí aj od vyjadrenia miery sebestačnosti a s tým súvisiacich výrobných a cenových podmienok na domácom trhu. To znamená, že miera potravinovej bezpečnosti sa v skutočnosti odvíja od očakávaného spotrebiteľského dopytu a vývoja agropotravinárskeho trhu.

TRH S POĽNOHOSPODÁRSKYMÍ KOMODITAMI

Do roku 1989 sa v bývalej ČSSR výrazne zvyšovala spotreba živočíšnych produktov, pri značnom ovplyvňovaní poľnohospodárskej výroby (dotácie spotrebiteľských cien, diferencované príplatky). Avšak spotreba zeleniny a ovocia viac-menej stagnovala. Pritom spotreba zeleniny na obyvateľa bola vyššia na Slovensku a ovocia v Čechách. Čo bolo dôvodom takéhoto vývoja? Neuvedomenie si zdravého stravovania, alebo cenové relácie? Napríklad, ceny mäsa za posledných 30 rokov do roku 1989 sa zmenili iba trikrát, ale ceny zeleniny a ovocia pravidelne každý rok (Štatistické ročenky 1961–1989). Pri zvýšení cien mäsa v roku 1982 došlo k zníženiu jeho spotreby krátkodobo, hlavne u bravčového, viac na Slovensku ako v Čechách. Čo bolo dôvodom?

Dnešnú zníženú spotrebu potravín, hlavne živočíšnych, odôvodňujeme ich vysokou a tým nezdravou spotrebou do roku 1989 (Š t i k o v á 1993). Nie je to len akési ospravedlnenie existujúcej situácie. Veď napríklad v USA a v Austrálii spotreba mäsa v roku 1989 bola okolo 100 kg na osobu a rok. Pritom sa v priebehu rokov štruktúra menila – väčšia spotreba hydinového a bravčového a znižovanie hovädzieho a v Austrálii aj baranieho a jahňacieho (H a v r i l a 1991). Príčinou týchto zmien boli zmenené cenové relácie jednotlivých druhov mäsa – zníženie u hydiny a nárast u hovädzieho mäsa a jahňaciny. Ak porovnávame našu spotrebu s rozvojovými krajinami, alebo aj Japonskom, kde zvyky sú iné, aj cenové relácie iné, mali by sme si byť toho vedomí. Spotreba mäsa v Japonsku v polovici 60. rokov bola 1–2 kg na osobu a rok podľa jednotlivých druhov. Na konci 80. rokov po rapidnom zvýšení dôchodkov sa spotreba zvýšila u hydinového a bravčového mäsa

na 10 kg, ale u hovädzieho mäsa iba na 4,5 kg. Dôvodom boli ceny hovädzieho mäsa až 40 US dolárov za kg (H a y e s , W a h l a W i l l i a m s 1990).

Na trhu s poľnohospodárskymi komoditami sa situácia v posledných troch až štyroch rokoch komplikovala. Jej zložitosť komplikoval priebeh transformačných procesov a postavenie jednotlivých zložiek agrokomplexu na trhu. Avšak najväčším problémom posledných rokov bola idea, že prechod z plánovanej ekonomiky do trhovej bude krátky. Je zrejmé, že obdobie prechodu krátke nebude, a preto aj spôsob a prostriedky navrhované a prijaté v rokoch 1990–1991 sú ťažko uplatniteľné v nasledujúcom období. Týka sa to základného predpokladu trhu, že v krátkom čase a s malými problémami sa podarí vytvoriť konkurenčné prostredie na trhu s potravinami. Konkurenčné prostredie predtým (do roku 1989) aj dnes existuje len v dvoch segmentoch trhu, vo sfére dopytu po spotrebnom tovare a v ponúke poľnohospodárskych komodít (G r z n á r 1992, S o k o l 1993). Opak je pravdou o spracovateľskom priemysle, obchode a dodávateľoch vstupov do poľnohospodárstva.

O čistom trhu voľnej súťaže je možné hovoriť v prípade, že na trhu existujú hlavne tieto tri podmienky:

- nekonečné množstvo výrobcov a spotrebiteľov,
- voľný vstup a výstup na trh a rovnaký prístup k zdrojom,
- dokonalá informácia pre všetkých účastníkov trhu.

V našom hospodárstve po roku 1989 a hlavne po liberalizácii cien takéto podmienky na trhu s poľnohospodárskymi komoditami neexistovali. Preto došlo k zvýšeniu cien úplne opačne než sa predpokladalo – zvýšenie maloobchodných cien o 70 %, vstupov o 40 % a nákupných cien o 5–10 % (H a v r i l a 1993a). Uvedený pohyb cien mal za následok nielen zníženie dopytu po potravinách, ale aj zníženie poľnohospodárskej produkcie. Že to nejde v poľnohospodárstve rýchlo a bez strát, to nemožno poprieť (H u b á č e k 1992).

Takýto stav na trhu s poľnohospodárskymi komoditami vznikol po roku 1989 nielen na domácom trhu, ale aj na trhu exportnom, hlavne s krajinami ES (S t a - n o v i č 1992). Z toho vyplýva, že po liberalizácii cien došlo k porušovaniu základného princípu slobodného trhu – obe strany vzajomnej výmeny tovaru či služieb sa musia nachádzať v lepšej situácii než pred uzatvorením obchodu (E t n e r 1991).

ANALÝZA TRHU S MLIEČNYMI VÝROBKAMI

Spotreba a výroba poľnohospodárskych komodít nezávisela v posledných rokoch iba od rozdielného postavenia účastníkov na trhu, bola rozdielna aj v jednotlivých republikách. Vyplývalo to jednak z rozdielného vývoja cien a príjmov obyvateľstva, ale aj z rozdielného dlhodobého vývoja v spotrebe potravín na Slovensku a v Čechách. Dá sa to ukázať na spotrebe mlieka a mliečnych výrobkov.

V období 1961–1989 došlo v ČSFR k zvýšeniu spotreby mliečnych výrobkov zo 170 kg na 257,4 kg na osobu (na Slovensku 253 kg, v Čechách 259 kg). Ovšem v rokoch 1990–1991 sa spotreba znížila, na Slovensku na 226 kg a 196 kg, v Čechách 256 kg a 223 kg.

V priebehu 30. rokov došlo aj k zmene štruktúry spotreby mliečnych výrobkov, rozdielne v Čechách a na Slovensku. V ČR bola spotreba mlieka vyrovnaná, až mierne znížená zo 108 l v roku 1961 na 98 l v roku 1988. V SR sa spotreba mlieka zvýšila zo 114 l v roku 1961 na 147 l v roku 1970 a potom klesla na 122 l v roku 1988. Dnes je spotreba mlieka podobná v oboch republikách, asi 90 litrov na osobu. Spotreba syrov sa však zvyšovala v oboch republikách v ČR z 3 na 7,8 kg, v SR z 1,7 na 6,6 kg. Dnes je spotreba syrov v SR 5 kg a v ČR 7 kg na osobu. Podobný trend bol u spotreby tvarohu. Prečo došlo k takejto rozdielnej spotrebe mliečnych výrobkov v oboch republikách? Pretože k rozdielom dochádzalo aj v spotrebe iných komodít, v štúdiu sa pokúsime nájsť odpoveď na uvedenú otázku.

MODEL SPOTREBY MLIEKA V SR A ČR

Kvapilík (1993) uvádza, že podmienkou spoľahlivého odhadu je nielen voľba vhodného prognostického postupu, ale aj dostatok štatistických údajov, správna analýza faktorov a stabilita podmienok. Tieto podmienky viac menej spĺňa obdobie 1961–1989, kedy hospodárska politika bola stabilná, ceny síce regulované, ale takto dávajúce možnosť pravdepodobne jasnejšie analyzovať vplyv iných faktorov, napríklad, dôchodkov obyvateľov, zvykov, vekových štruktúr a podobne. Havrila (1993b) tvrdí, že pri zostavovaní modelu produkcie, alebo dopytu poľnohospodárskych komodít, je potrebné teoreticky správne definovať funkciu a premenné v modeli. Brabenec a Šařecová (1992) analyzovali vplyv cien na ponuku a dopyt po potravinárskych výrobkoch. Zistili, že 1% zvýšenie ceny plnotučného mlieka zníži jeho dopyt o 1,98 % a zvýši jeho ponuku o 2,99 %. Na základe analýzy skutočnej spotreby mlieka v rokoch 1961–1989, jeho ceny a príjmov obyvateľov to nie je také jednoznačné.

Z toho dôvodu je nutné byť pri zostavovaní modelu na spotrebu mlieka v ČSFR opatrný. Formuláciu modelu v tejto štúdiu prevádzame na úrovni spotrebiteľských cien a disponibilných príjmov obyvateľov. Predpokladáme, že

$$D = f(P_i, P_s, Y, E) \quad (1)$$

kde: D - dopyt po mlieku v ČSFR (SR alebo ČR),

P_i - cena mlieka,

P_s - cena substituenta (syr, mäso a podobne),

Y - kúpyschopnosť spotrebiteľov,

E - iné vplyvy, napríklad zvyk.

Na základe neoklasickej teórie ekonomiky sme prijali pre zhodnotenie modelu tieto základné podmienky vyjadrené nulovou hypotézou:

1. Cena mlieka nie je významný determinant spotreby mlieka.
2. Cena syra nie je významný determinant spotreby mlieka.
3. Dôchodok (príjem) obyvateľov nie je významný determinant spotreby mlieka.
4. Vplyv cien a dôchodkov na spotrebu nie je rozdielny v SR a ČR.
5. Veková štruktúra obyvateľov nemá vplyv na spotrebu mlieka.

V štúdiu pre zhodnotenie uvedených nulových hypotéz sme zostrojili a analyzovali v prvom rade základný model pre ČSFR ako

$$Q_t = a + b_1 Y_t + b_2 MC_t + b_3 SC_t + e_t \quad (2)$$

kde: Q - ročná spotreba mlieka na obyvateľa v litroch (maloobchodný predaj),
 Y - ročný disponibilný príjem na obyvateľa v Kčs (reálny príjem prepočítaný CPI),
 MC - cena mlieka v Kčs (reálna cena prepočítaná CPI),
 SC - cena syra (reálna cena prepočítaná CPI),
 e - rezidua,
 t - sledovaný rok,
 a, b - koeficienty regresie.

Pri použití metódy najmenších štvorcov (OLSQ) v programe STATGRAPHICS sme najprv testovali korelačný vzťah cien syra a mlieka, nakoľko obidve ceny boli stabilné počas celého obdobia. Náš predpoklad sa splnil: premenné cien syra a mlieka majú vysokú koreláciu. Premenná ceny syra sa ukázala v modeli ako štatisticky nevýznamná (nezmenená F -štatistika a R^2), z toho dôvodu sme v modeli neakceptovali jej použitie, ako je v podobných prípadoch odporúčané v literatúre (Doran a Guise 1984).

Vypočítané parametre modelu podľa rovnice (2) pre ČSFR sú takéto:

$$Q = 29,44 (1,26) + 0,96 Y (3,59) + 30,24 MC (3,06) \quad (3)$$

Údaje v zátvorkách sú t -štatistiky premenných. Tento model sa nevyznačuje vysokou mierou štatistickej významnosti, keď $R^2_{adj.} = 0,28$ a $F_{stat.} = 6,47$, pritom v špecifikách modelu je vysoký stupeň korelácie rezíduí $DW = 0,50$. Hodnotenie výsledkov modelu na základe elasticít (pružností) ceny a dôchodku nie je jednoznačné. Príjmová elasticita dopytu $E_y = 0,19$ je na porovnateľnej a možnej úrovni, avšak cenová elasticita dopytu $E_c = 0,59$ je v rozpore s očakávaním. Je ťažké predpokladať, že so zvýšením ceny mlieka sa zvyšuje jeho spotreba. Takže na základe celkových parametrov modelu najmä vysoký stupeň korelácie rezíduí môžeme povedať, že takto zostavený model nevyjadruje preukazne dopyt po mlieku v ČSFR.

Týmto modelom sme testovali tri z piatich nulových hypotéz. Štvrtú hypotézu rozdielnosť v efekte cien a príjmov obyvateľov v ČR a SR sme testovali v podobnom modeli ako v rovnici (3). Výsledky sú uvedené v tab. I.

I. Dopyt po mlieku v SR a ČR

Premenná	Hodnota	
	SR	ČR
C	1,79 (0,03)	60,42 (3,43)
Y_t	2,10 (2,86)	0,15 (0,64)
MC_t	40,94 (2,06)	19,97 (3,17)
R^2	0,25	0,50
$\bar{R}^2$	0,20	0,46
$F_{\text{stat.}}$	4,48	12,93
DW	0,415	0,819
E_{ii}	0,66	0,41
E_{iy}	0,30	0,03

Údaje v zátvorkách sú t -štatistiky

C - konštanta, Y - príjem, MC - cena mlieka, R^2 - index korelácie, $\bar{R}^2$ - index determinácie, $F_{\text{stat.}}$ - F -štatistika, DW - Durbin-Watson

Aj v modeli dopytu po mlieku testovanom osobitne pre ČR a SR sa cena syra ukázala ako nevýrazný faktor ovplyvňujúci spotrebu mlieka v rokoch 1961–1989. Z toho dôvodu je model podobný Modelu I. Z uvedeného v tab. I je zrejmé, že hypotéza číslo 4 nie je platná. To znamená, že vplyv ceny a príjmu obyvateľov je na Slovensku a v Čechách na spotrebu mlieka rozdielny. Dopytová elasticita príjmu je v Čechách 0,03, teda prakticky nulová, avšak na Slovensku 0,30, teda vyššia než v ČSFR. Cenová elasticita dopytu mlieka je tiež rozdielna 0,66 (SR) a 0,41 (ČR). Táto elasticita je opačného znamienka než očakávaná, podobne ako v modeli pre ČSFR. Štatistická významnosť oboch modelov, na Slovensku menšia než v Čechách, je malá. Vyplýva to z indexov determinácie, ale najmä z Durbin-Watson testov korelácie rezíduí.

MODEL II

Už v predchádzajúcej časti pri analýze trhu s mliekom sme poukazovali na to, že spotreba mlieka a jej trend bol iný v Českej ako v Slovenskej republike. V predchádzajúcom modeli bol použitý agregovaný prístup k analýze dopytu po mlieku v ČSFR. To znamená, že sa nebral osobitný ohľad na zvyky, kultúru alebo kompozíciu populácie. Pri zostavovaní modelu je však dôležité brať do úvahy aj takéto faktory, pretože zloženie populácie, alebo jej zmena môže byť dôležitý determinant regresného modelu.

Je vždy důležité, aby model bol zostavený v súlade s ekonomickou teóriou a teda aj s fyzickými, či biologickými obmedzeniami. Na základe toho, že trend spotreby mlieka v oboch republikách bol rozdielny, Model II je špecifikovaný ako disagregovaný model.

$$Q_t = a_r + (a_d - a_r)D_t + b_1 r Y_t + (b_{1d} - b_{1r}) D_t Y_t + b_{2r} MC_t + (b_{2d} - b_{2r}) D_t MC_t + e_t \quad (4)$$

kde: D - percento (proporcionálne zastúpenie) detí v republike na celkovej populácii republiky,

d, r - indexy vyjadrujúce deti a celkovú populáciu, ostatné premenné sú podobné ako v Modeli I.

Pri zostavovaní tohto modelu vychádzame z takýchto predpokladov (podmienok):

$$TS_t = S_{tr} + S_{td} \quad (5)$$

kde: TS - celkový dopyt mlieka,

S - dopyt časti populácie,

d, r - index vyjadrujúci deti do 15 rokov a počet ostatných obyvateľov v republike,

t - sledovaný rok.

Tento predpoklad vychádza z analýzy a trendov spotreby mlieka v ČSFR, kde sme zistili, že spotreba bola rozdielna v jednotlivých republikách. V prvom modeli sme uvažovali s agregovaným prístupom ($TS_t = Q_t$). Pri zostavovaní druhého modelu vychádzame z analýzy trhu a teoretického predpokladu (D u l o y 1967), že funkciu dopytu (spotreby) je možné vyjadriť disagregovaným modelom.

Naše predpoklady sú:

$$Q_{tr} / OR_t = a_r + b_{1r} Y_{tr} + b_{2r} MC_{tr} \quad (6)$$

$$Q_{td} / DR_t = a_d + b_{1d} Y_{td} + b_{2d} MC_{td} \quad (7)$$

kde: Q - dopyt po mlieku,

Y - príjem obyvateľov definovaný ako v Modeli I,

MC - cena mlieka,

D - populácia detí,

O - populácia ostatného obyvateľstva,

R - republika SR alebo ČR,

d, r, t - indexy.

Podľa D u l o y a (1967) je nutné v takom modeli predpokladať, že

$$b_r = b_d = b \quad (8)$$

a tiež

$$DR_t / (DR_t + OR_t) = DR_t / N_t = Pr_t \quad (9)$$

kde Pr je percento, alebo proporcionálny pomer populácie detí (v našom prípade do 15 rokov) k celkovej populácii N v čase t . V takom prípade je populácia ostatných obyvateľov definovaná ako:

$$OR_t / N_t = 1 - Pr_t \quad (10)$$

Na základe vzťahov vyjadrených v rovniciach 6 až 10 je potom možné po matematickej úprave formulovať agregovaný model podobný Modelu II v rovnici (4).

$$QR_t / N_t = a_r + (a_d - a_r) Pr_t + b_{1r} Y_t + (b_{1d} - b_{1r}) Pr_t Y_t + b_{2r} MC_t + \quad (11) \\ + (b_{2d} - b_{2r}) Pr_t MC_t$$

Výsledky regresnej analýzy tohto modelu (Modelu II) uvedeného v rovnici (4) sú uvedené v tab. II.

II. Model II - Dopyt po mlieku v ČR a SR, 1961 - 1989 (disagregovaný model)

Premenná	Hodnota	
	SR	ČR
C	720,30 (5,83)	197,49 (2,25)
D_t	-1 688,66 (4,40)	-647,29 (1,89)
Y_t	11,20 (1,27)	-8,68 (2,62)
MC_t	440,73 (1,95)	-16,48 (0,11)
$D_t Y_t$	46,23 (1,99)	36,93 (2,15)
$D_t MC_t$	-1 604,98 (1,22)	142,67 (0,28)
R^2	0,83	0,63
$\bar{R}^2$	0,79	0,55
$F_{stat.}$	22,94	7,98
DW	1,14	0,96
E_{ii}^T	0,38	0,30
E_{iy}^T	0,11	-0,12
E_{ii}^D	-6,78	0,63
E_{iy}^D	1,73	1,70
E_{ii}^O	7,16	-0,33
E_{iy}^O	-1,62	-1,82

Údaje v zátvorkách sú t -štatistikou

C - konštanta, Y - príjem, MC - cena mlieka, R^2 - index korelácie, $\bar{R}^2$ - index determinácie, $F_{stat.}$ - F -štatistika, T - index pre republiku, D - index pre deti, O - index pre ostatné obyvateľstvo, DW - Durbin-Watson

Pri regresnej analýze tohto modelu, takto zostaveného, sme predpokladali, že populácia na Slovensku má inú celkovú spotrebu. Predpokladali sme však tiež, že populácia na Slovensku má inú elasticitu ceny a príjmu, teda iný trend či zvyk na konzum mlieka. Ďalej sme predpokladali, že deti do 15 rokov (D) majú rozdielnú spotrebu oproti dospelým (O).

V princípe sa tieto predpoklady splnili. Koeficienty ($a_d - a_r$) a ($b_d - b_r$) sú pre deti do 15 rokov iné v Čechách a na Slovensku. Štatistická významnosť („ t “ hodnota) u premennej cena mlieka, hlavne v modeli pre ČR, je nízka. Aj parametre štatistickej významnosti Modelu pre ČR sú nižšie než pre SR (index determinácie a F -štatistika). A tiež v oboch modeloch existuje korelácia reziduí (DW), v ČR viac. To môže znamenať, že na spotrebu mlieka v ČR aj SR existujú aj iné vplyvy, než tie, ktoré sú analyzované v týchto modeloch.

Je ale potrebné previesť analýzu vypočítaných hodnôt elasticít. Dopytová elasticita príjmu aj ceny mlieka je pre populáciu ČR a SR rozdielna a iná než v Modeli I. Efekt ceny celkove nie je ako by bol očakávaný – negatívny $E_{ii}^T = 0,38$ pre SR a $E_{ii}^T = 0,30$ pre ČR, teda zvýšenie ceny podmieňuje zvýšenie dopytu mlieka.

Ak však analyzujeme vplyv detí do 15 rokov a ostatných obyvateľov v SR a ČR zistíme, že na Slovensku zvýšenie ceny mlieka o 1 % zníži spotrebu mlieka o 6,78 % u rodín s deťmi, ale zvyšuje spotrebu ostatným obyvateľstvom (rodiny bez detí do 15 rokov) o 7,16 %. Ak rozdelíme vplyv zvýšenia ceny teoreticky na príjmový a substitučný efekt, zistíme, že u rodín s deťmi existuje vysoký substitučný efekt, ak sa zvýši cena mlieka ($E_{ii}^D = -6,78$). Na druhej strane u rodín bez detí (zrejme vyššie príjmy na osobu – disponibilný príjem) existuje vysoký príjmový efekt ($E_{ii}^O = 7,16$).

Pri analýze vplyvu ceny v ČR je potrebné konštatovať, že hoci celková dopytová elasticita ceny mlieka je podobná na Slovensku ($E_{ii}^T = 0,30$), vplyv detí a ostatných obyvateľov je opačný ako na Slovensku ($E_{ii}^D = 0,63$, $E_{ii}^O = -0,33$). To znamená, že pri zvýšení ceny mlieka o 1 % sa spotreba mlieka dospelým obyvateľstvom (rodinami bez detí) zníži o 0,33 %. Avšak na druhej strane pri zvýšení ceny mlieka (o 1 %) sa zvyšuje spotreba mlieka o 0,63 % kvôli rodinám s deťmi. V tomto prípade to môžeme teoreticky aplikovať ako vyšší príjmový než substitučný efekt ceny mlieka na jeho spotrebu v rodinách s deťmi.

Takže analýzu ceny mlieka na jeho dopyt môžeme uzavrieť tak, že na Slovensku je vplyv ceny na spotrebu mlieka jednotlivými vekovými kategóriami (príjmovými skupinami) oveľa vyšší než v Čechách.

Príjmová elasticita dopytu za ČR a SR je blízka nule, až negatívna. Mlieko bolo do roku 1989 núdzovým produktom (inferior good) v ČR, teda so zvýšením príjmov sa spotreba mlieka populáciou znižuje ($E_{iy}^C = -0,12$). Pri analýze vplyvu faktora vekovej kategórie je možné konštatovať, že 1% zvýšenia príjmu obyvateľov má pozitívny 1,70% vplyv na spotrebu mlieka u rodín s deťmi. To by potvrdzovalo naš

názor, že aj vplyv ceny mlieka má vysoký príjmový efekt na spotrebu mlieka u rodín s deťmi v ČR.

Na druhej strane, zvýšenie príjmu o 1 % znižuje spotrebu mlieka u rodín bez detí o 1,82 %. To takisto potvrdzuje závery z efektu ceny mlieka zníženie spotreby mlieka pri jej zvýšení, t.j. veľký substitučný efekt u tejto kategórie obyvateľstva.

Na Slovensku je celkový vplyv príjmu obyvateľov na spotrebu mlieka opačný ($E_{ij}^S = 0,11$). Teda so zvýšením príjmu dochádza k zvýšeniu spotreby mlieka. Efekt príjmu u rodín s deťmi na spotrebu mlieka je veľmi podobný ako v Čechách (1,70), na Slovensku (1,73). Avšak u rodín bez detí je na Slovensku nižší záporný efekt (1,62), v Čechách (1,82). To prakticky zapríčiňuje, že celkový efekt príjmu na spotrebu mlieka je na Slovensku pozitívny a v Čechách negatívny.

Na základe toho je možné povedať, že záporný efekt príjmu u obyvateľstva bez detí v oboch republikách vyplýva z toho, že pre túto časť obyvateľstva je mlieko iba núdzový produkt a so zvyšovaním príjmu dochádza k znižovaniu jeho spotreby. Na druhej strane u rodín s deťmi je mlieko normálny produkt, takže so zvýšením príjmov sa spotreba mlieka v týchto rodinách zvyšuje. Rozdiely v efekte príjmu podľa republik, hlavne u rodín bez detí, vyplývajú zrejme z výšky príjmov (v ČR vyššie).

Takže analýza efektu príjmu na spotrebu mlieka sa da uzavrieť konštatovaním, že celkove príjem má nízky, ale opačný vplyv v ČR a na Slovensku. Takýto záver umožňuje konštatovať, že nulové hypotézy: číslo 4 – vplyv cien a dôchodkov na spotrebu mlieka nie je rozdielny v SR a ČR, ako aj číslo 5 – veková štruktúra obyvateľov nemá vplyv na spotrebu mlieka, neplatia.

ZÁVER

Je potrebné konštatovať, že efekt ceny a príjmu je v republikách rozdielny, rozdielny aj podľa vekových kategórií, preto bolo potrebné pri úvahe v roku 1990 a potom pri návrhu postupu reštrukturalizácie hospodárstva, cenovej politiky, sociálnej politiky zohľadňovať tieto rozdiely chovania sa populácie. A preto bolo potrebné pristupovať k transformácii iným spôsobom, hľadať iné cesty, uvažovať o rozdieloch v populácii republík, o rozdielnosti v príjmoch a ich efektoch a efektoch zmeny cien.

Preto dostatok informácií o faktoroch pôsobiach na trhu, prístup k týmto informáciám a trezrlivá analýza situácie je dôležitým predpokladom správneho zhodnotenia situácie na trhu (v skutočnom živote) a predpokladom k dobrému zostaveniu modelu pre ekonomickú analýzu. V našom prípade Model I zostavený na predpoklade, že cena mlieka a príjem obyvateľov sú iba determinanty spotreby mlieka, sa ukázal ako model s malou vypovedacou schopnosťou. Model II, v ktorom sme zohľadnili aj rozdielny efekt zmeny ceny a príjmu obyvateľov na Slovensku a v Čechách, má výrazne vyššiu vypovedaciu schopnosť. Tento model ukázal, že

spotreba mlieka v ČR a SR je ovplyvňovaná jeho cenou a príjmami obyvateľov rozdielne pre rôzne skupiny obyvateľstva. Tento efekt bol na Slovensku výraznejší než v Čechách. Z toho dôvodu aj zmeny počas transformácie musia mať väčší efekt na slovenskú populáciu než na českú.

L i t e r a t ú r a

- BRABENEC, V. – ŠAŘECOVÁ, P.: Odvození nabídky a poptávky pro vybrané potraviny při cenových úrovních 1991. Zeměd. Ekon., 37, 1992, č. 6, s. 467-477.
- DORAN, H. E. – GUISE, J. W. B.: Single Equation Methods in Econometrics. Applied Regression Analysis. University of New England, Armadale, 1984.
- DULOY, J. H.: Structural Changes Due to Immigration. An Econometric Study. Austral. econ. Pap., 6, 1967, pp. 223-233.
- DURBIN, J. – WATSON, G. S.: Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression I. Biometrika 37, 1950, No. 4, pp. 404-428.
- DURBIN, J. – WATSON, G. S.: Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression II. Biometrika 38, 1951, No. 4, pp. 159-178.
- ETNER, F.: Mikroekonómia. Elita, ekonomická literárna agentúra, Bratislava, 1991.
- GRZNÁR, M.: Agropotravinárske trhy a ceny. Agroekonomika, 1992, č. 7, s. 295-298.
- HAVRILA, A.: Transformácia slovenského poľnohospodárstva a svetové hospodárstvo. Agroekonomika, 1993, č. 8, s. 341-343.(a)
- HAVRILA, A.: Modely a ich testovanie. Dopyt a ponuka po potravinárskych výrobkoch. Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 8-9, s. 657-666.(b)
- HAVRILA, A.: Hormone Growth Promotants and the Beef Market. Measuring the Economic Effects with Marginal Analysis. Discus. Pap., No. 9103, Department of Agriculture, Melbourne, Australia, Oktober 1991.
- HAYES, D. J. – WAHL, T. I. – WILLIAMS, G. W.: Testing Restrictions on the Model of Japanese Meat Demand. Amer. J. agric. Econ., August 1990.
- HUBÁČEK, J.: Ekonomické problémy reformního procesu v agrokomplexu. Zeměd. Ekon., 38, 1992, č. 1-2, s. 3-14.
- KVAPILÍK, J.: Prognóza produkce a nákupu mléka. Živoč. Výr., 38, 1993, č. 7, s. 655-668.
- SOKOL, Z.: Zemědělství a ekonomická reforma. Agroekonomika, 1993, č. 8, s. 339-341.
- STANOVIČ, V.: Spoločné problémy riešme spoločne. Agroekonomika, 1992, č. 7, s. 289-290.
- Štatistická ročenka ČSFR za roky 1961-1992. Federálny štatistický úrad, SNTL Praha.
- ŠTIKOVÁ, O.: Vývoj spotreby potravín, výživy obyvateľ a podíl výdajů za potravinárske zboží. Agroekonomika, 1993, č. 9, s. 387-389.

*Ing. Andrej Havrila, M.Agr.Sc.,
Ústav experimentálnej veterinárnej medicíny, Košice, Slovenská republika*

OBSAH – CONTENTS

Blaas G.: Problémy agrárnej politiky v stredoeurópskych prechodových ekonomikách	197
Pitoňák A.: Ciele a nástroje agrárnej politiky SR	199
Schopen W.: Policy impact on agriculture of former GDR territories	207
Mészáros S.: Analysis of price and trade regime during the reform of hungarian agriculture.....	219
Gawron W.: Evolution of agricultural support in Poland.....	243
Ižáková V.: Možnosti zamerania dotačnej politiky v SR	247
Prouza B.: Jaké má české zemědělství šance na kapitálovém trhu?.....	251
Bečvářová V.: Záruky jako cesta přílivu kapitálu do zemědělství	255
Sokol Z.: Problémy výpočtu příjmové disparity zemědělství ve vztahu k ostatním hospodářským sektorům.....	261
Kuzma F.: Úloha agrárnej politiky v marginálnych oblastiach.....	269
Kraus J.: Zemědělské zákony výrazem specifik agrárního sektoru v rámci národního hospodářství.....	275
Hutník F.: Potravinová bezpečnosť a využívanie produkčného potenciálu domáceho poľnohospodárstva	281
Blaas G.: Dilemy agrárnej politiky.....	287
Alfons H.: Market regulation and support of agriculture in Austria	299
Schneider M.: Austria's accession to the EC: consequences for agriculture....	303
Podolák A.: Makroekonomické súvislosti obchodnej politiky	309
Grznár M.: Agrárna politika a indikátory fungovania trhu potravín	313
Meyers W. H., Smith D., Kazlauskienė N.: Modelling agricultural markets for policy and trade analysis in transformation economics.....	321
Havřila A.: Faktory ovplyvňujúce spotrebu potravín v SR a ČR	327

UPOZORNĚNÍ PRO ODBĚRATELE

Od letošního roku vyřizuje veškeré služby spojené s distribucí časopisu
Zemědělská ekonomika vydavatel - Ústav zemědělských a potravinářských
informací Praha.

Objednávky na předplatné posílejte na adresu:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
referát odbytu
Slezská 7
120 56 Praha 2

The journal Zemědělská ekonomika published original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. since 1993 the papers continually treat problems which have been published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now.

An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition.

The level and treatment of the indicated subjects may be different - macroeconomic, regional, in-house, analytical, synthetic, comparative, factorial, etc.

Numerous sections called "Discussion", "Information", "From Outland", "Review", "Supplements" offer to the authors large opportunities for publishing their views.

The papers are published in Czech, Slovak or English.

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA ● Vydává Česká akademie zemědělských věd a Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied - Ústav zemědělských a potravinářských informací ● Vychází měsíčně ● Redaktorka: mgr. Alena Rottová ● Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, telefon 02/25 75 41 ● Sazba: Studio DOMINO - ing. Jakub Černý, Popovice 144, 267 01 Dvůr Králové, tel.: 031 1/22959 ● Tisk: ÚZPI Praha ● © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 1994

Rozšiřuje Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2